

Μάικλ Σάιντμαν

Η αντίσταση των εργατών στην εργασία

στο Παρίσι και τη Βαρκελώνη κατά τη διάρκεια του Γαλλικού
Λαϊκού Μετώπου και της Ισπανικής Επανάστασης, 1936–38.

Μετάφραση: Κόκκινο Νήμα
Ιούνιος 2006

*Το βιβλίο, **Η αντίσταση των εργατών στην εργασία** κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 2006 σε χίλια αντίτυπα από την εκδοτική ομάδα **Κόκκινο Νήμα**. Δεν υπάρχει copyright. Όλες οι μεταφράσεις μπορούν να αναδημοσιευτούν ελεύθερα, ακόμα και χωρίς ένδειξη της προέλευσής τους. Όμως οποιαδήποτε κερδοσκοπική επανέκδοσή τους ή οποιαδήποτε παραποίησης τους θα μας βρει ενάντιους.*

*Για επικοινωνία:
Εκδόσεις Κόκκινο Νήμα, Τ.Θ. 76149 Τ.Κ. 17110, Νέα Σμύρνη, Αθήνα.
<http://www.kokkinonima.gr>
email: kokkinonima@yahoo.gr*

Περιεχόμενα

Πρόλογος της ελληνικής έκδοσης Αυτοδιαχείριση + Αντιφασισμός = Επανάσταση;.....	5
Χρονολόγιο 1931-1939	21
Γλωσσάρι	26
 Μάικλ Σάιντμαν: Η αντίσταση των εργατών στην εργασία στο Παρίσι και τη Βαρκελώνη κατά τη διάρκεια του Γαλλικού Λαϊκού Μετώπου και της Ισπανικής Επανάστασης, 1936–38.....	27

*Στην έκδοση περιλαμβάνεται ένθετο
με αφίσες της περιόδου της Ισπανικής Επανάστασης.*

Πρόλογος της ελληνικής έκδοσης

Αυτοδιαχείριση + Αντιφασισμός = Επανάσταση;

Η ελληνική έκδοση του κειμένου του Michael Seidman (Μάικλ Σάιντμαν) *Η αντίσταση των εργατών στην εργασία στο Παρίσι και τη Βαρκελώνη κατά τη διάρκεια του Γαλλικού Λαϊκού Μετώπου και της Ισπανικής Επανάστασης, 1936-38*¹ συμπιπτει με τη συμπλήρωση εβδομήντα χρόνων από το ξέσπασμα της ισπανικής επανάστασης. Πλήθος αναλύσεων έχει δημοσιευτεί πάνω στα γεγονότα αυτής της περιόδου. Ο λόγος που επιλέξαμε να μεταφράσουμε και να εκδώσουμε το συγκεκριμένο κείμενο είναι ότι αποτελεί μία ανάγνωση συγκεκριμένων γεγονότων της ισπανικής επανάστασης εντελώς διαφορετική από τις συνήθεις μυθοποιητικές προσεγγίσεις που συναντάμε στο ριζοσπαστικό χώρο (αναφερόμαστε κυρίως στο χώρο των αναρχικών-αντιεξουσιαστών).

Η ιστορική έρευνα του Σάιντμαν περιέχει δύο μέρη. Καθένα από αυτά περιγράφει τις μορφές της αντίστασης των εργατών στην εργασία σε δύο διαφορετικές χώρες της Ευρώπης (την Ισπανία και τη Γαλλία), την ίδια λίγο πολύ περίοδο, δηλαδή την περίοδο της ανόδου των Λαϊκών Μετώπων λίγα χρόνια πριν από την έναρξη του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου. Στόχος του συγγραφέα, μέσα από τη μελέτη των συγκεκριμένων ιστορικών παραδειγμάτων, είναι να αναδείξει την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στα πολιτικά προγράμματα που ευαγγελίζονται την «απελευθέρωση της εργασίας» (και καταλήγουν να την επιβάλλουν) και την ίδια την

---

¹ Ο πρωτότυπος τίτλος του κειμένου είναι *Towards a History of Workers' Resistance to Work: Paris and Barcelona during the French Popular Front and the Spanish Revolution, 1936-38* και δημοσιεύτηκε στο *Journal of Contemporary History*, vol. 23 (1988). Αργότερα ενσωματώθηκε σε μια ευρύτερη εργασία του συγγραφέα με τίτλο *Workers Against Work: Labor in Paris and Barcelona during the Popular Fronts* (University of California Press, 1991). Ο Σάιντμαν είναι σήμερα καθηγητής Ιστορίας στο πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στο Wilmington. Άρχισε να ασχολείται με τα ζητήματα του εργατικού ελέγχου και της αυτοδιαχείρισης στα μέσα της δεκαετίας του '70, όταν ακόμα ήταν φοιτητής του ιστορικού τμήματος του πανεπιστημίου της Καλιφόρνια στο Μπέρκλεη. Εκείνη την εποχή ήταν μέλος μιας μικρής ομάδας που αναζητούσε μια εναλλακτική, ριζοσπαστική απάντηση στο σταλινισμό. Εξού και το ενδιαφέρον για την ιστορία των αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστικών κινημάτων. Κάποια από τα μέλη της ομάδας έφτιαξαν το περιοδικό *Processed World* και ο Σάιντμαν κατέληξε στην Ευρώπη, όπου στα τέλη της δεκαετίας του '70 ξεκίνησε μια σοβαρή αρχαική έρευνα για τον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο και το γαλλικό Λαϊκό Μέτωπο. Την ίδια εποχή, στο Παρίσι και τη Βαρκελώνη, ήρθε σε επαφή με «υπεραριστερές» ομάδες όπως η *Echanges et Mouvement* και η *Etcetera*, οι οποίες εξέδιδαν και τα ομώνυμα έντυπα. Η «κριτική της εργασίας» που αποτελούσε τη ραχοκοκκαλιά των αντιλήψεων αυτών των ομάδων άσκησε αποφασιστική επιρροή πάνω στο νεαρό ιστορικό, ο οποίος αποφάσισε να εφαρμόσει την ίδια κριτική στην παραγωγική ιστολογία και πρακτική των CNT-FAL. Αποτέλεσμα της εντατικής και χρόνιας ιστορικής του έρευνας ήταν το άρθρο που δημοσιεύουμε και το προαναφερόμενο βιβλίο. Μέσα στη δεκαετία του '90 συνέχισε την ερευνά του πάνω στην αντίσταση των εργατών στην εργασία και την ιδεολογία της θυσίας, με αποτέλεσμα ένα δεύτερο βιβλίο για την Ισπανία, το *Republic of Egos: A Social History of the Spanish Civil War* (University of Wisconsin Press, 2002).

καθημερινή πρακτική των προλετάρων. Στην απόσταση αυτή εκφράζεται η αντίφαση της καπιταλιστικής σχέσης (αντίφαση η οποία διατηρείται όσο το κεφάλαιο και το κράτος δεν καταργούνται), δηλαδή το γεγονός ότι ως εκμεταλλευτική σχέση κουβαλά μέσα της την άρνησή της: όπου η μισθωτή εργασία εξακολουθεί να υπάρχει και προσπαθεί να επιβληθεί, γεννά και την αντίσταση απέναντί της. Ο συγγραφέας παραθέτει πληθώρα ιστορικών παραδειγμάτων προλεταριακών αρνήσεων, δεν επιλέγει όμως να εντάξει αυτές τις εμπειρίες σε μια κομμουνιστική κριτική του κόσμου. Ο πρόλογός μας επιδιώκει να συνεισφέρει προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση.

Επιλέγουμε να εστιάσουμε στο παράδειγμα της Ισπανίας σε όσα γράφουμε παρακάτω, εξαιτίας του γεγονότος ότι εκεί, σε αντίθεση με τη Γαλλία, επικρατούσε το 1936 μία επαναστατική κατάσταση. Αυτό μας επιτρέπει να μελετήσουμε την πρακτική και τις ιδέες των προλετάρων σε μία περίοδο που, από τη μία, οι ταξικοί αγώνες είχαν φτάσει σε ένα επίπεδο που θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας και, από την άλλη, σε ορισμένες περιοχές της χώρας, η εξουσία και η διεύθυνση της παραγωγής βρισκόταν στα χέρια των αντιπροσώπων της εργατικής τάξης. Ταυτόχρονα, θέλουμε να έρθουμε σε ρήξη με τους μύθους που περιβάλλουν την Καταλωνία και την Αραγωνία του 1936-38. Μύθοι, οι οποίοι αφενός ανάγουν την κολεκτιβοποίηση, την αυτοδιαχείριση της παραγωγής και τον εμφύλιο πόλεμο σε «αδιαμφισβήτητο πρόγραμμα» της επανάστασης και, αφετέρου, δίνοντας έμφαση στη μεγάλη επιρροή των αναρχικών ιδεών στο ισπανικό προλεταριάτο φορτίζουν θετικά τον πολιτικό ρόλο των αναρχικών οργανώσεων. Αυτή η ιδεολογική οπτική της ισπανικής επανάστασης συσκοτίζει μάλλον εκείνη τη συγκεκριμένη προλεταριακή εμπειρία παρά επιτρέπει να χρησιμοποιήσουμε την ιστορική ταξική μνήμη προς όφελος των δικών μας αγώνων σήμερα. Από τη στιγμή που η επανάσταση αποτυγχάνει, από τη στιγμή που η ζωή συνεχίζει να κυριαρχείται από το κεφάλαιο, είμαστε αναγκασμένοι να υποβάλουμε σε κριτική τους προλεταριακούς αγώνες του παρελθόντος και τις πρακτικές των πιο μαχητικών κομματιών της τάξης, ώστε να αναδειχθούν οι αντιφάσεις και τα όριά τους. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι παραβλέπουμε το γεγονός πως στην Ισπανία, τους πρώτους τουλάχιστον μήνες μετά τον Ιούλη του '36, υπήρξαν στοιχεία μιας γνήσιας προλεταριακής επανάστασης ούτε ότι υποβαθμίζουμε τις προσπάθειες που έγιναν προς την κομμουνιστική κατεύθυνση, όπως ήταν οι προσπάθειες να κοινωνικοποιηθεί η γη και η παραγωγή και να καταργηθεί το χρήμα. Αυτό που μας ενδιαφέρει να εξηγήσουμε είναι γιατί αυτές οι προσπάθειες απέτυχαν.

*

Με το ξέσπασμα του εμφύλιου πολέμου τον Ιούλη του 1936, οι φτωχοί αγρότες και οι εργάτες γης της ζώνης που ελεγχόταν από τους Δημοκρατικούς προχώρησαν, με την ενθάρρυνση των πολιτοφυλακών, σε αυθόρμητες απαλλοτριώσεις της γης των φασιστών και των γαιοκτημόνων που είχαν δραπετεύσει. Το 18.5% της γης κολεκτιβοποιήθηκε. Στην Αραγωνία απαλλοτριώθηκε το 40% της γης· τον Ιούνιο του 1937, στη συγκεκριμένη επαρχία, υπήρχαν 450 κολεκτίβες με 180.000 μέλη, τα δύο τρίτα περίπου του πληθυσμού της Αραγωνίας. Στη Λεβάντε ο αριθμός των κολεκτίβων

αυξήθηκε από 340 το 1937 σε 900 στα τέλη του 1938 και αγκάλιασε το 40% του πληθυσμού της επαρχίας.²

Όπως αναφέρει ο Χοσέ Πεϊράτς, «τα απαλλοτριωμένα χωράφια μεταβιβάζονταν στα συνδικάτα και τα συνδικάτα οργάνωσαν τις πρώτες κολεκτίβες. Η μικρή ιδιοκτησία έγινε σεβαστή, με την προϋπόθεση ότι θα την καλλιεργούσε ο ίδιος ο ιδιοκτήτης ή η οικογένειά του και δεν θα χρησιμοποιούσε μισθωτή εργασία... οι κολεκτιβιστές τους νοίκιαζαν μηχανήματα και ορισμένα απαραίτητα εφόδια. Ορισμένοι “ατομικιστές” διέθεταν τα προϊόντα τους μέσω των συνεταιρισμών της κολεκτίβας... Η δουλειά στις κολεκτίβες γινόταν από ομάδες εργατών, με επικεφαλής έναν αγρότη εκλεγμένο από κάθε ομάδα. Η γη διαιρέθηκε σε καλλιεργούμενες ζώνες. Οι επικεφαλής των ομάδων δούλευαν όπως και οι άλλοι. Δεν υπήρχαν ειδικά προνόμια. Μετά τη δουλειά της ημέρας, αντιπρόσωποι όλων των ομάδων συναντιόνταν στο χώρο της δουλειάς και αποφάσιζαν για τη δουλειά της επόμενης μέρας. Όλοι οι επικεφαλής των ομάδων καθώς και τα μέλη της επιτροπής διοίκησης της κολεκτίβας εκλέγονταν από τη γενική συνέλευση όλων των εργατών. Η γενική συνέλευση αποφάσιζε για όλα τα σοβαρά θέματα και έδινε οδηγίες στους επικεφαλής των ομάδων και στην επιτροπή διοίκησης... Σε ορισμένα μέρη η γη γινόταν δημόσια (δημοτική) ιδιοκτησία».³

Σε ένα πιο ουσιαστικό επίπεδο από αυτό του τρόπου λήψης αποφάσεων (τρόπος ο οποίος δεν εμπόδισε καθόλου, όπως θα δούμε, τον εκφυλισμό των κολεκτίβων), μερικές κολεκτίβες είχαν καταργήσει το χρήμα. «Δεν είχαν σύστημα ανταλλαγής, ούτε καν κουπόνια», σημειώνει ο Σαμ Ντόλγκοφ. «Για παράδειγμα, όταν ένας κάτοικος της Μαγκνταλένα Ντε Πούλπις [ένα χωριό της Λεβάντε] ρωτήθηκε “πώς οργανωθήκατε χωρίς χρήμα; Χρησιμοποιείτε βιβλιάρια με κουπόνια ή κάνετε ανταλλαγή προϊόντων ή τίποτε άλλο;” απάντησε: “Τίποτε. Όλοι δουλεύουν και όλοι έχουν το δικαίωμα να πάρουν ο,τιδήποτε τους χρειάζεται δωρεάν. Απλώς πηγαίνεις στο μαγαζί, όπου υπάρχουν όλες οι αναγκαίες προμήθειες. Όλα διανέμονται δωρεάν και μόνο σημειώνεται τι παίρνει ο καθένας”».⁴

Ο Αουγκουστίν Σούχου αναφέρει ότι «τη στιγμή του ανοδικού ρεύματος της επανάστασης, οι αναρχικοί δεν έδωσαν σημασία στο χρήμα... Μερικές φορές τα χαρτονομίσματα ρίχνονταν στη φωτιά, μαζί με θρησκευτικές εικόνες, τίτλους ιδιοκτησίας, κτλ».⁵

Απόδειξη του κομμουνιστικού πνεύματος που επικρατούσε είναι επίσης το γεγονός ότι, ακόμα και στις πλείστες περιπτώσεις που το χρήμα και η μισθωτή εργασία δεν είχαν καταργηθεί, ο «οικογενειακός μισθός» στις αγροτικές κολεκτίβες δινόταν περισσότερο στη βάση των αναγκών των μελών μιας οικογένειας και λιγότερο στη βάση της προσφερόμενης εργασίας.

² Τα στοιχεία προέρχονται από το άρθρο του Σάιντμαν, *Agrarian Collectives during the Spanish Revolution and Civil War*, *European History Quarterly*, vol. 30 (2), 2000. Οι αναρχικές πηγές συνήθως αναφέρουν υψηλότερους αριθμούς συμμετοχής. Βλ. Sam Dolgoff, *Αναρχικές Κολεκτίβες* (Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1982), σ. 134.

³ Χοσέ Πεϊράτς, *Οι Αναρχικοί στην Πολιτική Κρίση της Ισπανίας* (Μπουένος Άιρες, 1964). Αναφέρεται στο Dolgoff, ό.π., σ. 185-187, 192.

⁴ Dolgoff, ό.π., σ. 142.

⁵ Αναφέρεται στο Dolgoff, ό.π., σ. 151.

Στις περισσότερες κολεκτίβες εκδόθηκε τοπικό νόμισμα υπό μορφήν κουπονιών, πιστοποιητικών, μεταλλικών νομισμάτων, βιβλιάριου μερίδων, κτλ. Αυτό συνέβει για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος έχει να κάνει με το ότι οι αναρχικοί αντιμετώπιζαν πάντοτε το χρήμα σαν ένα απλό λογιστικό εργαλείο, ένα απλό μέσο κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, «ένα μέτρο για τον υπολογισμό της αξίας των αγαθών και των υπηρεσιών»,⁶ χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι στον καπιταλισμό το χρήμα τείνει να ανεξαρτητοποιείται από το ρόλο του ως μέσου ανταλλαγής και μέτρου των τιμών και να λειτουργεί ως αυτοσκοπός. Το χρήμα, όπως έχει δείξει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*, είναι η υλική ενσάρκωση των κοινωνικών σχέσεων που χαρακτηρίζουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και, στην περίπτωση του πιστωτικού χρήματος, η ολοκληρωμένη «φετιχιστική μορφή του κεφαλαίου». Είναι χαρακτηριστικό ότι σε μια εθνικοποιημένη οικονομία -όπως ήταν αυτή της δημοκρατικής ζώνης στον ισπανικό εμφύλιο- σύντομα αναδύονται οι αδυναμίες της ύπαρξης διαφορετικών τοπικών νομισμάτων και οι αναρχικοί δεν άργησαν να προσχωρήσουν στην ιδέα μιας εθνικής πιστωτικής τράπεζας, για την οποία μάλιστα είχαν τη ψευδαίσθηση ότι θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μη τοκοφόρο κεφάλαιο.

Ο δεύτερος λόγος έκδοσης τοπικού νομίσματος ήταν καθαρά πρακτικός. Η συμμετοχή των αναρχικών στην αστική δημοκρατική κυβέρνηση είχε σαν αποτέλεσμα τη σωληρή αποδοχή όχι μόνο της οικονομίας της αγοράς αλλά και μιας συγκεκριμένης πολιτικής ελέγχου των τιμών, η οποία αύξησε τις τιμές των βιομηχανικών προϊόντων κατά 600%-800% και των αγροτικών μόνο κατά 30%-40%. Αυτή η πολιτική ενθάρρυνε τους Καταλανούς έμπορους που αγόραζαν τα αγροτικά προϊόντα της Αραγωνίας σε χαμηλές τιμές και τα μεταπωλούσαν στο εξωτερικό. Όλα αυτά οδήγησαν τους αγρότες στην επιλογή της δημιουργίας τοπικών συστημάτων αντιπραγματισμού ή στην απόκρυψη των προϊόντων τους. Η κατακράτηση εμπορευμάτων δημιούργησε με τη σειρά της έλλειψη βασικών ειδών διατροφής στις πόλεις και τους στρατώνες. Η άσκηση βίας εκ μέρους των στρατιωτών στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν τροφή ανάγκαζε τους αγρότες να στραφούν ακόμα περισσότερο προς το μαυραγοριτισμό και τον τοπικισμό. Οι εξωτερικές πιέσεις (παράταση του πολέμου, έλλειψη εργατικών χεριών λόγω υποχρεωτικής στράτευσης, κτλ.) ενδυνάμωσαν τους εσωτερικούς διαχωρισμούς στις κολεκτίβες. Σε πολλές περιπτώσεις ο οικογενειακός μισθός αντικαταστάθηκε από τη σύνδεση μισθού και παραγωγικότητας, ενώ αυξήθηκαν οι φωνές μέσα στο αναρχικό κίνημα για μεγαλύτερο συγκεκριμένο έλεγχο της παραγωγής -η ίδρυση πιστωτικών οργανισμών που αναφέραμε παραπάνω ήταν μια μόνο πλευρά της συζήτησης που διεξαγόταν στο εσωτερικό των εργατικών οργανώσεων.⁷

⁶ Dolgoff, ό.π., σ. 141.

⁷ Βλ. το Σύμφωνο UGT και CNT (Μάρτιος 1938), όπου για πρώτη φορά υποστηρίζεται ανοιχτά η εθνικοποίηση της γης και ο έλεγχος της αγροτικής παραγωγής από το κράτος. Αποσπάσματα από αυτό το Σύμφωνο Ενότητας ανάμεσα στη CNT και την UGT θα βρει κανείς στο Βέρνον Ρίτσαρντς, *Διδάγματα από την Ισπανική Επανάσταση* (Ελευθέρος Τύπος, 1996), σ. 188-195.

*

Στις βιομηχανικές κολεκτίβες, αντίθετα, δεν τέθηκε ποτέ θέμα κατάργησης της μισθωτής εργασίας. Το 75% περίπου της ισπανικής βιομηχανίας βρισκόταν συγκεντρωμένο στην Καταλωνία, οχυρό του αναρχικού εργατικού κινήματος. Με το ξέσπασμα της επανάστασης, η φυγή των καπιταλιστών της Βαρκελώνης από την κυκλοφορία του χρήματος, την παραγωγή και εν τέλει την ίδια την πόλη υπήρξε μαζική. Οι αγωνιστές της CNT, βοηθούμενοι σε αρκετές περιπτώσεις από μέλη της UGT, ανέλαβαν τη διοίκηση των εγκαταλειμμένων εργοστασίων. Μερικοί από αυτούς τους νέους μάνατζερ είχαν διατελέσει συνδικαλιστικοί εκπρόσωποι στο παρελθόν. Η πλειοψηφία των εργατών δεν έδειξε αρχικά καμιά διάθεση να επιστρέψει στο εργοστάσιο. Τα πρώτα εργοστασιακά συμβούλια συγκροτήθηκαν από αγωνιστές της CNT και της UGT, με τη σύμφωνη γνώμη των εργατών που είχαν αρχίσει να επιστρέφουν. Κολεκτιβοποιήθηκαν οι βιομηχανίες με περισσότερους από εκατό εργατές, ενώ σε όσες είχαν λιγότερους από πενήντα και τα αφεντικά τους είχαν παραμείνει στην πόλη εφαρμόστηκε η συνδιαχείριση αφεντικού-εργατών.

Στις 14 Αυγούστου του 1936 ιδρύθηκε το Οικονομικό Συμβούλιο της Καταλωνίας, με βασικά μέλη τον Ντιέγκο Αμπάντ ντε Σαντιγιάν της FAI, τον Χουάν Φάμπρεγας της CNT, τον Ρουίζ Πονσέτι του PSUC, τον Αντρές Νιν του POUM και ορισμένα στελέχη της UGT και της Esquerra. Στις 24 Οκτωβρίου 1936, το Οικονομικό Συμβούλιο ψήφισε το Διάταγμα για τις Κολεκτιβοποιήσεις, το οποίο επικύρωνε μια ήδη δεδομένη κατάσταση και αντικατόπτριζε το συμβιβασμό των εργατικών ενώσεων και πολιτικών κομμάτων της Καταλανικής αριστεράς.⁸ Η διατύπωση είναι τόσο σαφής που ο Σούχου δεν μπορεί να μην παραδεχτεί ότι σύμφωνα με το Διάταγμα «*οι κολεκτιβοποιημένες επιχειρήσεις λειτουργούν με έναν τρόπο περίπου ανάλογο με των ανωνύμων εταιρειών της καπιταλιστικής οικονομίας*». Οι παλιοί ιδιοκτήτες, διευθυντές και τεχνικοί διατηρούνται στις θέσεις τους, όπως και όλος ο παλιός καταμερισμός της εργασίας. Τα εργατικά Συμβούλια Επιχειρήσεων αναλαμβάνουν ρόλο ελέγχου, αυστηρής εφαρμογής των κανονισμών και του ωραρίου, ανάπτυξης του κλάδου στον οποίο ανήκουν, κτλ. Τα ξένα συμφέροντα που υπήρχαν στις καταλανικές επιχειρήσεις γίνονται σεβαστά.

Ο Χουάν Φάμπρεγας, το μέλος της CNT που έγινε τελικά πρόεδρος του Οικονομικού Συμβουλίου της Χενεραλιδάδ, ήταν ο αρχιτέκτονας αυτού του «ύψιστου νομικού επιτεύγματος του ελευθεριακού κινήματος». Ξεκίνησε την καριέρα του ως διευθυντής του Ινστιτούτου Οικονομικών Επιστημών της Βαρκελώνης και μπήκε στην CNT αμέσως μετά το πραξικόπημα του Ιουλίου. Εκεί βρέθηκε σε πολύ οικείο περιβάλλον αφού σαν τον Αμπάντ ντε Σαντιγιάν, ο οποίος τον αντικατέστησε στο Συμβούλιο το Δεκέμβρη του 1936, ο Φάμπρεγας ήταν οπαδός της «ορθολογικής ανοικοδόμησης της εθνικής οικονομίας» υπό την καθοδήγηση των τεχνοκρατών και

⁸ Ολόκληρο το Διάταγμα περιέχεται στη συλλογή ντοκουμέντων του Αουγκουστίν Σούχου με τίτλο *Κολλεκτιβοποιήσεις: Το δημιουργικό έργο της Ισπανικής Επανάστασης (1936-1939)*. Αυτά τα ντοκουμέντα συμπεριλαμβάνονται στην ελληνική ανθολογία κειμένων για την ισπανική επανάσταση με τίτλο *Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος: Ανατομία της Ισπανικής Επανάστασης* (Ελεύθερος Τύπος, 1996).

των πιστωτικών ιδρυμάτων.

Ελάχιστη προσοχή έχει δοθεί μέχρι σήμερα στην οικονομική ιδεολογία της CNT. Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αι. αυτοί οι αντικρατιστές και οπαδοί της δημοκρατικής διαχείρισης των εργοστασίων δήλωναν την πίστη τους στην πρόοδο και κατηγορούσαν την ισπανική αστική τάξη ως ανίκανη να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις. Ο Σαντιγιάν, επιφανές στέλεχος της FAI, θαυμαστής του Φορντ και του Τεϋλορισμού -για τον οποίο έγραψε ότι είχε καταφέρει να εξαλείψει τις «μη παραγωγικές κινήσεις του ατόμου»- εξέφρασε τις απόψεις πολλών διανοούμενων του ισπανικού και γαλλικού αναρχικού κινήματος όταν έγραψε ότι:

«Μέσα στο εργοστάσιο δεν αναζητούμε τη φιλία... Αυτό που μας ενδιαφέρει μέσα στο εργοστάσιο είναι να γνωρίζει ο συνάδελφός μας τη δουλειά του και να την εκτελεί χωρίς τις επιπλοκές που δημιουργεί η απειρία και η άγνοια της λειτουργίας του όλου.»

*Η σωτηρία βρίσκεται στην εργασία, και θα έρθει η ημέρα που οι εργάτες θα επιθυμήσουν αυτή τη σωτηρία. Οι αναρχικοί, η μόνη τάση που δεν επιδιώκει να ζει εις βάρος των άλλων, μάχεται για τον ερχομό αυτής της ημέρας».*⁹

Το Νοέμβριο του 1936 τέσσερις ηγέτες της CNT έγιναν υπουργοί στην κεντρική κυβέρνηση του Λάργκο Καμπαλέρο: ο Γκαρθία Ολιβέρ ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης, ο Χουάν Πεϊρό το Βιομηχανίας, η Φεντερικά Μοντσένυ το Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας και ο Χουάν Λόπεζ το Υπουργείο Εμπορίου. Παρά την αποχώρηση των αναρχικών τόσο από την κεντρική όσο και από την καταλανική κυβέρνηση μετά τα γεγονότα του Μάη του 1937, η δύναμη της CNT στον κολεκτιβοποιημένο τομέα της οικονομίας παρέμεινε αναλλοίωτη. Η ενίσχυση της γραφειοκρατίας μέσα στο δημοκρατικό στρατόπεδο αποδίδεται από πολλούς αναλυτές -αναρχικούς ή μη- στην άνοδο των σταλινικών μέσα στο στρατό- άνοδος η οποία αντικατοπτρίζεται στην, εν μέρει επιτυχή, προσπάθειά των τελευταίων να διαλύσουν της κολεκτίβες της Αραγωνίας. Μετά την ανάγνωση του κειμένου του Σάιντμαν θα φανεί ότι αυτή η ερμηνεία είναι πέρα για πέρα ανεπαρκής. Η ενίσχυση της γραφειοκρατίας ήταν η απάντηση της νέας ελίτ συνδικαλιστών αγωνιστών στη συνεχιζόμενη ταξική πάλη μέσα στα εργοστάσια.

*«Η διευθύνουσα τάξη των συνδικαλιστών αγωνιστών, την οποία πρέπει να διακρίνουμε από τα απλά μέλη του συνδικάτου, ήταν βασικά υπεύθυνη για την κολεκτιβοποίηση των εργοστασίων στη Βαρκελώνη... Όποιες και αν ήταν οι διαφορές [της CNT και της UGT] στο ζήτημα των **μορφών** της διαδικασίας λήψης αποφάσεων που θα υιοθετούσε η νέα τάξη πραγμάτων, δηλ. η επιλογή ανάμεσα σε έναν κρατικό ή συνδικαλιστικό έλεγχο της παραγωγής, υπήρχε μία κατά βάση συμφωνία των οργανώσεων όσον αφορά τους στόχους της παραγωγής. Και οι δύο ήταν υπέρ της συγκεντροποίησης των διασκορπισμένων μικρών εργοστασίων και εργαστηρίων του βιομηχανικού τοπίου της Βαρκελώνης, της τυποποίησης των βιομηχανικών προϊόντων και του εξοπλισμού, του εκσυγχρονισμού των εργαλείων και των κεφαλαιουχικών αγαθών, και της εγκαθίδρυσης μιας ανεξάρτητης από το ξένο κεφάλαιο*

⁹ Diego Abad de Santillan, *El anarquismo y la revolucion en Espana: escritos 1930-1938*. Αναφέρεται στο Σάιντμαν, *Workers Against Work*, ό.π. σ. 46.

ισπανικής οικονομίας. *Εν ολίγοις, τα συνδικάτα ήθελαν να ορθολογικοποιήσουν τα μέσα παραγωγής μέσα σε ένα ισπανικό εθνικό πλαίσιο... Σύμφωνα με την καθημερινή εφημερίδα της CNT, η Ισπανική Επανάσταση θα προκαλούσε “έναν εθνικό και ψυχολογικό μετασχηματισμό ο οποίος υπήρχε ήδη, εδώ και πολλά χρόνια, μέσα στην καρδιά και τη ψυχή της φυλής (raza)”*.¹⁰

*

Εδώ λοιπόν έγκειται η πρωτοτυπία του κειμένου του Σάιντμαν: αμφισβητεί την «αυθόρμητη» κολεκτιβοποίηση των εργοστασίων και αναδεικνύει την έμπρακτη προλεταριακή κριτική στην πρακτική της αυτοδιαχείρισης της παραγωγής στην επαναστατημένη Βαρκελώνη. Ας σταθούμε λίγο περισσότερο σ’ αυτή τη (δημοκρατική) μορφή επιβολής της (μισθωτής) εργασίας. Είδαμε ότι, στη θεωρία, η CNT αντιμετώπιζε την εργασία ως «φυσική» δραστηριότητα, η οποία δύναται να έχει απελευθερωτική διάσταση αν τα μέσα παραγωγής απαλλοτριωθούν από τα χέρια των αφεντικών-παράσιτων (που καρπώνονται τον μόχθο των εργατών) και αν καταργηθεί η οργανωτική ιεραρχία που τη διέπει στον καπιταλισμό. Είδαμε επίσης ότι στην πράξη η «κατάργηση» ήταν τροποποίηση της οργανωτικής ιεραρχίας.

Η αυτοδιαχείριση της παραγωγής ως πρακτική και ως πολιτική αντίληψη δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ισπανία. Αναδύθηκε καταρχήν μέσα από τη συνεργατική και κολεκτιβιστική τάση του εργατικού κινήματος του 19^{ου} αι., και ο αναρχοσυνδικαλισμός αποτελεί μία από τις εκφράσεις της. Επιπλέον, η πρακτική της κατάληψης των παραγωγικών μέσων και της λειτουργίας τους υπό εργατικό έλεγχο αντανάκλυνε μια συγκεκριμένη ταξική σύνθεση, δηλαδή την κυρίαρχη θέση του ειδικευμένου εργάτη στην παραγωγική διαδικασία. Το είδος της δουλειάς των εργατών αυτών τους πρόσφερε μια συνολική εποπτεία της εργασιακής διαδικασίας, γεγονός που τους επέτρεπε να νοσηματοδοτούν θετικά την παραγωγική τους δραστηριότητα. Έτσι, ένα κομμάτι τους, προσβλέποντας στη βελτίωση των συνθηκών ζωής του μέσω της απελευθέρωσης της δραστηριότητάς του από τον έλεγχο των διευθυντών και των αφεντικών, επιδίωξε να πάρει το εργοστάσιο στα χέρια του. Πολλά εργοστάσια και άλλοι χώροι εργασίας σε όλη την Ευρώπη βρέθηκαν υπό εργατικό έλεγχο, κυρίως μετά το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου.¹¹

Ωστόσο, βλέπουμε ότι ιστορικά όπου η πρακτική της αυτοδιαχείρισης της παραγωγής δεν ηττήθηκε άμεσα, συνάντησε την άρνηση των εργατών και των εργατριών απέναντι στην εγγενώς αλλοτριωτική και εκμεταλλευτική φύση της εργασίας, είτε αυτή οργανώνεται με τον κλασικό πατερναλιστικό τρόπο είτε με μια δημοκρατική μορφή. Η αυτοδιαχειριστική αντίληψη διατηρήθηκε σε ένα κομμάτι του οργανωμένου ισπανικού εργατικού κινήματος και οδήγησε σε μια πολιτική στρατηγική η

---

¹⁰ Σάιντμαν, ό.π., σ. 96-98.

¹¹ Μετά το τέλος αυτού του κύκλου αγώνων και κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όσες φορές οι εργάτες και οι εργάτριες αποφάσισαν να πάρουν στα χέρια τους τον έλεγχο ενός εργοστασίου, περισσότερο το έκαναν ως μια προσπάθεια να διατηρήσουν τους μισθούς τους όταν το εργοστάσιο έκλεινε παρά ως πρακτική εξέγερσης.

οποία, επικεντρώνοντας στο ζήτημα της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής (και όχι στην κατάργηση της ιδιοκτησίας και της παραγωγής ως διαχωρισμένης δραστηριότητας), δεν επιδίωξε να απελευθερώσει τις ανθρώπινες σχέσεις από την κυριαρχία του κεφαλαίου, δηλαδή από τη διαμεσολάβηση της αξίας. Από τη στιγμή που δεν επιδιώκει να καταργήσει την προλεταριακή συνθήκη, καταλήγει στην προώθηση μιας εναλλακτικής μορφής διαχείρισης του κεφαλαίου και αναπόφευκτα (όπως φαίνεται και στα παραδείγματα του κειμένου που δημοσιεύουμε) σκοντάφτει πάνω στις (ατομικές και συλλογικές) προλεταριακές αρνήσεις: απεργίες, συστηματικές κοπάνες, αργοπορίες, ψευδείς δηλώσεις ασθένειας, κλοπές, σαμποτάζ, επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας, απειθαρχία και αδιαφορία. *«Το μίσος για τη δουλειά ήταν από παλιά ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της ζωής της ισπανικής εργατικής τάξης. Εξακολουθούσε να υπάρχει αυτό και την περίοδο του Λαϊκού Μετώπου. Αυτή η αντίσταση [στην εργασία] βρισκόταν σε αντίθεση με το πρόγραμμα (το οποίο υποστήριζαν συγκεκριμένα οι αναρχοσυνδικαλιστές) που καλούσε τους προλετάρους να συμμετάσχουν άμεσα στη διεύθυνση του εργασιακού χώρου».*¹²

Η CNT και η UGT θεωρούσαν πως η κοινωνική απελευθέρωση σήμαινε απελευθέρωση της εργασίας και όχι απελευθέρωση από την εργασία, ακολουθώντας την άποψη που είχε κυριαρχήσει στο εργατικό κίνημα. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων θεωρείτο απαραίτητη προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο, οι πρακτικές άρνησης του προλεταριάτου υπέσκαπταν την «ανάπτυξη», ασκώντας έμπρακτη κριτική στην καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας. Οι οργανώσεις που υποτίθεται ότι εξέφραζαν τα συμφέροντα της εργατικής τάξης αναγκάστηκαν να λάβουν μέτρα για να κάνουν τους εργάτες και τις εργάτριες να δουλέψουν. Για παράδειγμα, ενώ στην αρχή της επανάστασης καταργήθηκε η αμοιβή με το κομμάτι (πράγμα που αποτελούσε βασική διεκδίκηση των άγριων εργατικών αγώνων ήδη για αρκετά χρόνια πριν το ξέσπασμα της επανάστασης), γρήγορα οι συνδικαλιστικές οργανώσεις την επανέφεραν ως μέτρο για την καταπολέμηση της συστηματικής προλεταριακής απειθαρχίας που είχε σαν αποτέλεσμα την πτώση της παραγωγικότητας. Οι εκκλήσεις για «αυτοπειθαρχία», η απαίτηση δικαιολόγησης των απουσιών από τη δουλειά, οι προσταγές για σεβασμό στις νόρμες της παραγωγής και τις εντολές της διεύθυνσης (που ενσαρκωνόταν πλέον στο πρόσωπο των στελεχών των συνδικάτων) ήταν μερικά από τα μέτρα που λάρθηκαν για να κάμψουν την προλεταριακή απειθαρχία. Όμως, αυτό που έχει για μας σημασία δεν είναι το αν τα συνδικάτα λειτουργούσαν ως περισσότερο ή λιγότερο σκληροί εργοδότες αλλά η γενική μορφή αυτής της παραγωγικιστικής λογικής που τα διακατείχε, δηλαδή η διατήρηση του μισθού (έστω και αυξημένου), άρα και της ανάγκης πώλησης της εργατικής δύναμης ως προϋπόθεσης για τη ζωή.¹³ Οι κοινωνικοί διαχωρισμοί συνέχισαν να αντανακλώνται

¹² Ζιλ Ντωβέ - Καρλ Νεζίκ, *Προλεταριάτο και εργασία: Μια ιστορία αγάπης*; Στα ελληνικά στο 11^ο τεύχος του περιοδικού Τα Παιδιά της Γαλαρίας, σ. 77.

¹³ Η UGT και η CNT υποστήριζαν ότι έπρεπε να καθιερωθεί ένας μισθός ο οποίος θα είναι προσδεμένος στο κόστος ζωής και θα λαμβάνει υπόψη τις επαγγελματικές κατηγορίες καθώς και την παραγωγικότητα. Υπ' αυτή την έννοια, στους εργασιακούς κλάδους που ελέγχονταν από τα συνδικάτα προωθείτο η αρχή: «όσο πιο μεγάλη και καλύτερη η παραγωγικότητα τόσο μεγαλύτερος ο μισθός», χωρίς διάκριση φύλου –υποτίθεται.

στον καταμερισμό της εργασίας και στην ύπαρξη περισσότερο ή λιγότερο υποτιμημένων κομματιών της εργατικής δύναμης: η διατήρηση της ιεραρχίας μισθών ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες (σε ορισμένες περιπτώσεις ο μισθός των γυναικών ήταν ο μισός από αυτόν που έπαιρναν οι άντρες), η διαιώνιση ενός καταμερισμού της εργασίας που τοποθετούσε τις γυναίκες στις περισσότερο υποτιμημένες θέσεις της παραγωγής και σε μεγάλο ποσοστό τις προόριζε για την αναπαραγωγική εργασία του σπιτιού, η αρκετά μικρότερη συμμετοχή των γυναικών σε απεργίες.¹⁴

Όλα τα στοιχεία που παρατίθενται στο κείμενο του Σάιντμαν δείχνουν ότι η παραγωγικίστικη, αυτοδιαχειριστική ιδεολογία είναι στην ουσία αντεπαναστατική. Η αυτοδιαχείριση στην Ισπανία δεν κατάφερε να ξεπεράσει τον παλιό κόσμο και αποτέλεσε τροχοπέδη του επαναστατικού κινήματος στη διεύρυνση της τάσης κομμουνιστικοποίησης των κοινωνικών σχέσεων. Δυστυχώς, ακόμα και σήμερα η αυτοδιαχειριστική ιδεολογία είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στους κύκλους του ριζοσπαστικού χώρου και εξακολουθεί να θεωρείται ως μια επαναστατική πρακτική η οποία έρχεται σε αντίθεση με την κλασική μορφή οργάνωσης της εργασίας στον καπιταλισμό.¹⁵

¹⁴ Το 1930, οι γυναίκες αποτελούσαν το 12,6% της συνολικής εργατικής δύναμης. Αυτό εξηγείται κυρίως από την επαγγελματική τους προσωρινότητα. Μερικές ξεκινούσαν να εργάζονται στα 12 ή στα 14 τους χρόνια, αλλά τα παρατούσαν αμέσως μόλις παντρεύονταν, δηλαδή γύρω στην ηλικία των 25-30. Μπορούμε να δούμε την ιεραρχία των μισθών στο παράδειγμα του εργοστασίου Espana Industrial, όπου πάνω από το μισό προσωπικό ήταν γυναίκες, αλλά αυτές πληρώνονταν 45-55 πεσέτας την εβδομάδα, ενώ οι άνδρες 52-68. Η πρακτική των εργατικών οργανώσεων αποκαλύπτει τόσο την προσπάθεια ενσωμάτωσής τους στην παραγωγική διαδικασία όσο και την αντιμετώπιση των γυναικών ως υποτιμημένου κομματιού της συνολικής εργατικής δύναμης. Ο ηγέτης του συνδικάτου των ξυλουργών της UGT υποστήριζε ότι, «με κάποιες τιμητικές εξαιρέσεις», οι γυναίκες ήταν ικανές μόνο για «απλά» καθήκοντα, όπως λουστράρισμα, και όχι για βαριές ή δύσκολες δουλειές. Το συνδικάτο των εργατών υγείας της UGT υποστήριζε ότι το μονοπώλιο της CNT στην αγορά εργασίας στεκόταν εμπόδιο στο να προσληφθούν περισσότερες γυναίκες, οι οποίες ήταν «βιολογικά» πιο κατάλληλες για θέσεις που είχαν να κάνουν με την περίθαλψη. Η γυναικεία οργάνωση της CNT, Mujeres Libres, η οποία ξεκίνησε με το στόχο της απελευθέρωσης των γυναικών, κατέληξε να πειθαρχεί τις ανυπάκουες εργάτριες. Χαρακτηριστικά είναι τόσο το περιστατικό της εργάτριας που κατηγορήθηκε για «ανηθικότητα», το οποίο αναφέρει το κείμενο που δημοσιεύουμε, όσο και η εκστρατεία των Mujeres Libres για την εξάλειψη της πορνείας. Οι πόρνες θα «θεραπεύονταν» μέσω της εργασίας και θα τους δινόταν η ευκαιρία να «αλλάξουν τη ζωή τους και να αποτελέσουν μέρος της κοινωνίας των εργατών». Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις γυναίκες στην επαναστατημένη Βαρκελώνη παραπέμπουμε τον αναγνώστη στο Μάικλ Σάιντμαν, *Women's subversive individualism in Barcelona during the 1930s*. [Μπορεί να βρεθεί στο libcom.org/library/michael-seidman]

¹⁵ Στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, τόσο κατά τη διάρκεια της κατάληψης του εργοστασίου της ΒΦΛ φέτος στη Θεσσαλονίκη, όσο και στην περίπτωση της κατάληψης της Τρικολάν στη Νάουσα πριν δυο χρόνια, πολλοί αναρχικοί-αντιεξουσιαστές παρότρυναν τους εργάτες και τις εργάτριες να πάρουν την παραγωγή στα χέρια τους. Αυτές οι προτάσεις δεν είχαν καμιά απήχηση, ενώ τα αιτήματα των ίδιων των εργατριών στην Τρικολάν (όπως επίδομα ανεργίας ίσο με τον τελευταίο μισθό, αναγνώριση του χρόνου ανεργίας ως συντάξιμου χρόνου, αποπληρωμή των στεγαστικών δανείων των εργατριών από τον Ο.Ε.Κ.) τους ξεπέρασαν.

Παρότι δεν επιχειρούμε εδώ μια εκτενή ιστορική έρευνα πάνω στην αυτοδιαχείριση, οφείλουμε, με αφορμή το παράδειγμα της Ισπανίας, να καταθέσουμε ορισμένες σκέψεις. Ενώ ήρθε σε ρήξη με τη σοσιαλδημοκρατική παράδοση (κοινοβουλευτική ή μολσεβίκικη), τονίζοντας πως η χειραφέτηση των εργατών δεν μπορεί παρά να είναι αποκλειστικά δικό τους έργο, η αυτοδιαχείριση της παραγωγής αναπόφευκτα κατέληξε στην επιβεβαίωση των εργατών ως παραγωγικής τάξης που διεκδικεί αυτά που «της ανήκουν». Οι υποστηρικτές της οραματίζονται την επέκταση της δημοκρατίας από την πολιτική στην οικονομία. Θεωρώντας πως η παραγωγή θα πρέπει να οργανώνεται (αμεσο)δημοκρατικά, αναδεικνύουν τη διαδικασία της λήψης αποφάσεων ως τη βασική πτυχή της επίλυσης του κοινωνικού ζητήματος. Πιστεύουν πως με την αντικατάσταση των διευθυντών και των αφεντικών από τα εργατικά συμβούλια ή τις εργατικές συνελεύσεις αλλάζει και το περιεχόμενο της εργασίας. Αποδίδοντας έναν παρασιτικό ρόλο στους εργοδότες-διευθυντές, διατηρούν την αντίληψη ότι αφού ο εργατικός έλεγχος εξορθολογίζει την παραγωγή, μπορεί και να λειτουργήσει την επιχείρηση προς όφελος των ίδιων των εργατών. Ωστόσο, μια επιχείρηση, όσο δημοκρατικά κι αν λειτουργεί, παραμένει μια διαχωρισμένη παραγωγική μονάδα μέσα στην καπιταλιστική αγορά. Αν θέλει να επιβιώσει ως επιχείρηση (και μια επιχείρηση μπορεί να επιβιώσει μόνο ως κεφάλαιο) είναι αναγκασμένη να ανταπεξέλθει στον ανταγωνισμό, άρα το πιθανότερο είναι ότι θα οδηγήσει στη μετατροπή των πιο αφοσιωμένων και μαχητικών εργατών σε νέους διευθύνοντες στην προσπάθεια να λειτουργήσει το αυτοδιαχειριστικό σχέδιο. Η πεποίθηση ότι η κοινωνική απελευθέρωση μπορεί να συνυπάρξει με τη διατήρηση της επιχείρησης μυστικοποιεί το γεγονός ότι το κεφάλαιο είναι κοινωνική σχέση και ότι αυτή καθορίζει τόσο το ρόλο των αφεντικών όσο και των εργατών μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Το κεφάλαιο είναι μια απρόσωπη σχέση εκμετάλλευσης. *«Οι λειτουργίες που ασκεί ο καπιταλιστής είναι μόνο οι με συνείδηση και θέληση ασκούμενες λειτουργίες του ίδιου του κεφαλαίου»*. Η κυριαρχία του κεφαλαίου είναι *«η κυριαρχία του πράγματος πάνω στον άνθρωπο, της νεκρής εργασίας πάνω στη ζωντανή, του προϊόντος πάνω στον παραγωγό»*.¹⁶

Όποιο βάζει ως προτεραιότητα το ζήτημα της διαχείρισης είναι καταδικασμένος να δημιουργήσει ένα μηχανισμό διεύθυνσης αναγκαστικά διαχωρισμένο από την άμεση εμπειρία των ανθρώπων. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι το πώς οργανώνεται κάτι αλλά τι είναι αυτό που οργανώνεται. Οι πολιτικές απόψεις που βλέπουν τον κόσμο με τα μάτια του κεφαλαίου, δηλαδή ως ένα σύνολο διακριτών σφαιρών, ανάμεσα στις οποίες υπερτονίζουν τη σημασία της πολιτικής διάστασης (δηλαδή του γεγονότος ότι η λήψη αποφάσεων βρίσκεται στα χέρια ενός προνομιούχου κοινωνικού στρώματος), αποκρύπτουν τα νήματα που συνθέτουν την ανθρώπινη εμπειρία, η οποία βρίσκεται κάτω από την κυριαρχία της αξίας. Η εκμεταλλευτική σχέση δεν είναι μόνο σχέση ιδιοκτησίας ή τρόπος οργάνωσης της ανθρώπινης δραστηριότητας. Το ίδιο το περιεχόμενο της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι αυτό που έχει αλλοτριωθεί. Έτσι, η αλλαγή στο καθεστώς ιδιοκτησίας (από τη στιγμή που η ιδιο-

¹⁶ Καρλ Μαρξ, *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής* (Α/συνέχεια, 1983).

κτησία δεν καταργείται) δε σημαίνει ότι αλλάζει και το περιεχόμενο της εργασίας, η οποία παραμένει καπιταλιστική εργασία. Δεν γίνεται κατανοητό ότι το κεφάλαιο, ως ευέλικτη μορφή ταξικής κυριαρχίας, έχει αφομοιώσει την αυτοδιαχειριστική ιδεολογία, θέτοντάς την στην υπηρεσία του. Δεν είναι λίγες οι μικρές αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις (κολεκτίβες), τις οποίες πολλοί αναρχικοί-αντιεξουσιαστές, αλλά και άλλοι άνθρωποι που στελεχώνουν τα νέα (δημοκρατικά) πολιτικά κινήματα, αντί να τις βλέπουν ως μια μορφή ύπαρξης του κεφαλαίου, τις θεωρούν τρόπους εναλλακτικής ζωής έξω από το κεφάλαιο, δηλ. απελευθερωμένες ζώνες στις οποίες η καπιταλιστική εκμετάλλευση σταματάει.

*

Είδαμε, μέχρι τώρα, ότι η αντεπανάσταση στην περίπτωση της Ισπανίας εμφανίστηκε ως επιβολή της εργασίας. Το ιδεολογικό όχημα αυτής της επιβολής, όπως θα δούμε, ήταν ο αντιφασισμός ως «επαναστατικός αγώνας». Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα προλεταριακής εξέγερσης, η οποία με τη συμμετοχή των εργατικών οργανώσεων στον κρατικό μηχανισμό ηττάται και οδηγείται αποκλειστικά στην ένοπλη αντιπαράθεση με το φασισμό. Η ταξική σύγκρουση μετατράπηκε ουσιαστικά σε αντιπαράθεση ανάμεσα στο φασισμό και τη δημοκρατία. Η εξέγερση του Ιουλίου του 1936 κατάφερε να σταματήσει το στρατιωτικό πραξικόπημα και να αποδιοργανώσει τις κρατικές δομές σε πολλές περιοχές της Ισπανίας. Αντί όμως οι εξεγερμένοι να προχωρήσουν στην καταστροφή του κράτους και την προώθηση της κομμουνιστικοποίησης των κοινωνικών σχέσεων, εμπιστεύθηκαν τη βελτίωση της ζωής τους στους πολιτικούς και συνδικαλιστικούς τους αντιπροσώπους και στη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση. Οι επαναστατικές τάσεις του κινήματος περιθωριοποιήθηκαν ή καταπνίγηκαν και οι οποιοσδήποτε ριζοσπαστικές προσπάθειες απέτυχαν από τη στιγμή που έμειναν μειοψηφικές και δεν ήρθαν σε ρήξη με το πλαίσιο του υφιστάμενου κρατικού σχηματισμού.

Οι συνέπειες που είχε η εμπιστοσύνη των προλετάρων στο συνασπισμό εργατικών και πολιτικών οργανώσεων που συμμετείχαν στη νόμιμη εξουσία φαίνονται από τα μέτρα που υιοθετήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου, μέτρα που ουσιαστικό στόχο είχαν την οργάνωση του αντιφασιστικού στρατοπέδου με βάση τις δομές ενός καπιταλιστικού κράτους. Ενώ οι εξεγερμένοι συγκροτήθηκαν αρχικά σε πολιτοφυλακές, δηλαδή σε ένα σχηματισμό προλεταριακής αντιβίας, κατόπιν οργανώθηκαν σε τακτικές ταξιαρχίες, με πειθαρχία, μόνιμους αξιωματικούς και συγκεντρωτική διοίκηση. Ο Σιπριάνο Μέρα, αναρχικός διοικητής, δήλωνε το Δεκέμβριο του 1937: «*Το αίμα των συντρόφων μου που χύθηκε στον αγώνα με έκανε να αλλάξω γνώμη. Κατάλαβα τότε ότι αν δε θέλαμε να ηττηθούμε ολοκληρωτικά, έπρεπε να φτιάξουμε το δικό μας στρατό... έναν πειθαρχημένο και ικανό στρατό, οργανωμένο για την άμυνα των εργατών. Δε δίστασα λοιπόν να ωθήσω όλους τους αγωνιστές να αποδεχτούν τις νέες στρατιωτικές αρχές*».¹⁷ Ταυτόχρονα, στα εργοστάσια, τα οποία

---

¹⁷ Αναφέρεται στο Τζέιμς Τζολ, *Οι Αναρχικοί* (Αθήνα, 1975), σ. 294.

ελέγχονταν από τους αντιπροσώπους των εργατών, η εργασία εντατικοποιήθηκε σε σημείο που να απαιτούνται απλήρωτες υπερωρίες και να θεωρούνται στασιαστές όσοι δεν τηρούσαν τις εντολές. Η απαλλοτρίωση των μικροϊδιοκτητών και των μικροεπιχειρηματιών σταμάτησε και η κυβέρνηση ζητούσε να μην πραγματοποιούνται επιθέσεις που θίγουν τις αγγλικές και γαλλικές επενδύσεις στην Ισπανία, με την προσδοκία οι χώρες αυτές να εγκαταλείψουν την πολιτική της μη επέμβασης. Τα λόγια του Ντουρρουτί είναι δηλωτικά της παραπάνω κατάστασης: «*Μία μόνο σκέψη, ένας σκοπός: να καταστρέψουμε το φασισμό... Αυτή τη στιγμή, κάνεις δεν ασχολείται με την αύξηση των μισθών ή με τη μείωση των ωρών εργασίας... να αυτοθυσιαζόμαστε, να εργαζόμαστε όσο χρειάζεται... πρέπει να σχηματίσουμε ένα συμπαγές γρανιτένιο μέτωπο. Ήρθε η ώρα τα συνδικάτα και οι πολιτικές οργανώσεις να τελειώνουν οριστικά με τον εχθρό... Στα μετόπισθεν χρειαζόμαστε διοικητικές ικανότητες... Μετά το τέλος του πολέμου ας μην προκαλέσουμε με την ανικανότητά μας, έναν ακόμη εμφύλιο πόλεμο μεταξύ μας... Για να αντιταχούμε στη φασιστική τυραννία πρέπει να προτάξουμε μία μόνο δύναμη: πρέπει να υπάρξει μία μόνο οργάνωση, με ενιαία πειθαρχία... Η πολιτοφυλακή μας ποτέ δε θα υπερασπιστεί την αστική τάξη, απλώς δε θα της επιτεθεί».¹⁸ Οι αναρχικοί επέλεξαν τελικά να συμμετάσχουν στην κεντρική κυβέρνηση και, όπως είπαμε, τέσσερις από τους πιο επιφανείς ηγέτες τους έγιναν υπουργοί. Ο Γκαρθία Ολιβέρ, ηγετικό στέλεχος της FAI, ως υπουργός δικαιοσύνης, «*δημιούργησε ειδικά Λαϊκά Δικαστήρια για να αντιμετωπίσουν αδικήματα ενάντια στη δημοκρατία και ίδρυσε στρατόπεδα συγκέντρωσης, στα οποία οι καταδικασμένοι μπορούσαν, στη θεωρία, να χρησιμοποιηθούν για κάποια εωφελή εργασία*».¹⁹*

Σ' αυτήν την προσπάθεια υπαγωγής της προλεταριακής δράσης στις κρατικές δομές, εναντιώθηκαν, με συγχυσμένο έστω τρόπο, κομμάτια των εξεγερμένων.²⁰ Πολλοί απ' αυτούς έβλεπαν ότι ακόμα και τώρα που η εξουσία ήταν στα χέρια των εργατικών οργανώσεων, οι προσδοκίες τους για ελεύθερη ζωή διαφεύδονταν. Το γεγονός όμως αυτό δεν μπόρεσε να αντιστρέψει την υπάρχουσα κατάσταση, το ότι δηλαδή επιχειρείτο να δοθεί στο κοινωνικό ζήτημα μια λύση πολιτική. Από τη στιγμή που οι προλεταριακές κινήσεις δε διατήρησαν (ή δεν κατέκτησαν) την αυτονομία τους, ο κοινωνικός αγώνας σταδιακά στρατιωτικοποιήθηκε και μετατράπηκε σε έναν πόλεμο μεταξύ δύο κρατικών μορφών. Το προλεταριάτο ενεπλάκη σε έναν καπιταλιστικό πόλεμο, υπερασπιζόμενο είτε τη δημοκρατική είτε τη φασιστική μορφή του κράτους. Η επανάσταση, λοιπόν, δεν ηττήθηκε από το φασισμό. Τα στρατεύματα του Φράνκο κατέστρεψαν ό,τι δεν πρόλαβε να καταστρέψει η δημοκρατία. Με την υποταγή στο νόμιμο κράτος, από τους πρώτους κίολας μήνες της εξέγερσης, το κίνημα ξεκίνησε μια σειρά συμβιβασμών και απομακρύνθηκε από την επαναστατική προοπτική. Οι κοινωνικοποιήσεις που επιχειρήθηκαν, μοιραία απέτυχαν, από τη στιγμή που δεν εντάσσονταν σε μια ευρύτερη διαδικασία κομμουνιστικοποίησης.

Εβδομήντα χρόνια μετά, οι αναρχικοί –και κυρίως οι αναρχοσυνδικαλιστές–

¹⁸ Αναφέρεται στο Ζαν Μπαρώ, *Φασισμός/Αντιφασισμός* (Ελεύθερος Τύπος, 2002), σ.58-9.

¹⁹ Αναφέρεται στο Τζέιμς Τζολ, ό.π., σ. 298.

²⁰ Ένα καλό παράδειγμα είναι ο Μάιος του 1937 στη Βαρκελώνη. Βλ. Χρονολόγιο.

ακόμα κι όταν δεν εθελουφλούν απέναντι στην ποικιλία των προλεταριακών αρνήσεων και τις πρακτικές των εργατικών οργανώσεων κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου, καταφεύγουν ως επί το πλείστον σε μια σαθρή επιχειρηματολογία:

- Διατείνονται ότι σε «κατάσταση πολέμου απαιτείται μια ισχυρή δόση πραγματισμού», λες και υπήρχε περίπτωση να γίνει ποτέ κοινωνική επανάσταση σε «νορμάλ», ειρηνικές συνθήκες. Το σωστό εδώ θα ήταν να ειπωθεί ότι η **συγκεκριμένη** μορφή εμφυλίου πολέμου την οποία **επέλεξαν** να προωθήσουν δημιούργησε τέτοιες κοινωνικές συνθήκες που οδήγησαν τους ανθρώπους στην αναζήτηση ατομικών τρόπων επιβίωσης. Έπειτα, αν η δυσκολία εφαρμογής των αναρχικών ιδεών είναι τόσο ανυπέρβλητη όσο την παρουσιάζουν, τότε και η πιο στοιχειώδης πολιτική ελικρίνεια επιβάλλει να τις εγκαταλείψουν και να υιοθετήσουν πιο «πραγματιστικές» ιδέες.

- Θεωρούν την ανάπτυξη της γραφειοκρατίας εντός των εργατικών οργανώσεων ως αποτέλεσμα της «ήττας της επανάστασης», με την έννοια ότι «μια εργατική οργάνωση δεν μπορεί να είναι πιο επαναστατική από την κοινωνία», ρίχνοντας έτσι το φταίξιμο για την αντεπαναστατική στάση των CNT-FAI στην... «κακούργα κοινωνία».²¹

- Αναδεικνύουν την ένοπλη αντιπαράθεση με τους «αντιδραστικούς» (τον εμφύλιο πόλεμο, με άλλα λόγια) σε προτεραιότητα της επαναστατικής δραστηριότητας.

Θα σταθούμε σ' αυτό το τελευταίο επιχείρημα για να επισημάνουμε ότι η ένταση της βίας δεν προσδίδει αναγκαστικά στους αγώνες ένα ριζοσπαστικό περιεχόμενο. Με το ξεκίνημα ενός προλεταριακού αγώνα, αυτό που διακυβεύεται από μία επαναστατική σκοπιά είναι το κατά πόσο το κίνημα θα κατορθώσει να ξεπεράσει τα όρια που του θέτει το κεφάλαιο, να αποφετιχοποιήσει τις καπιταλιστικές μορφές και να κινηθεί προς την κομμουνιστική κατεύθυνση. Ο αγώνας των Ισπανών προλετάρων, όσο παθιασμένος και βίαιος κι αν ήταν, αποδείχτηκε ανεπαρκής από τη στιγμή που δε διεύρυνε την κομμουνιστική πρακτική. Δεν έστρεψε τα πυρά του ενάντια στα θεμέλια της καπιταλιστικής σχέσης, την αξία και το κράτος, και μετατράπηκε σε αγώνα για την υπεράσπιση της δημοκρατίας. Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος, ενσωματώνοντας τους εργάτες στο καπιταλιστικό κράτος, ανέστειλε τον κοινωνικό πόλεμο, αποτελώντας την έμπρακτη άρνηση της ταξικής πάλης.

Από τη στιγμή που η κοινωνική επανάσταση υποβιβάστηκε σε αντιφασιστικό πόλεμο, ο αγώνας έγινε υπόθεση των ειδικών: πειθαρχημένοι στρατιώτες, ικανοί αξιωματικοί, ανώτερες στρατηγικές, διπλωματικές κινήσεις για να κερδηθεί η υποστήριξη των δημοκρατικών κρατών που ποτέ δε δόθηκε. Οι προλετάριοι και οι αγρότες άρχισαν σιγά-σιγά να αισθάνονται την ένοπλη σύγκρουση ως άσχετη με τα καθημερινά τους προβλήματα. Όπως σωστά παρατηρεί ο Ντωβέ, «*από τη στιγμή*

---

²¹ Γνωστός θιασώτης αυτής της ερμηνείας ήταν ο Γκαστόν Λεβάλ: «*Οι άνθρωποι απαιτούσαν από τη CNT και τη FAI την είσοδό τους και τη συνεργασία τους με την κυβέρνηση, για να επιτευχθεί η ενότητα δράσης και ο συντονισμός που θεωρούσαν απαραίτητα*». Αναφέρεται στο Dolgoff, ό.π., σ. 117. Πώς διαπίστωσε η ηγεσία των CNT-FAI τις πραγματικές διαθέσεις της «κοινωνίας»; Ο Λεβάλ δε μας διαφωτίζει επ' αυτού.

που μετασχηματίστηκε σε στρατιωτική σύγκρουση, ο αγώνας ενάντια στον Φράνκο έπαυε να είναι υπόθεση προσωπικής αφοσίωσης, έχασε την αμεσότητά του και μετατράπηκε σε μια κινητοποίηση από τα πάνω, σαν όλους τους πολέμους. Μετά τον Ιανουάριο του 1937, οι εθελοντές άρχισαν να λιγοστεύουν και ο εμφύλιος πόλεμος, και στα δύο στρατόπεδα, βασιζόταν πια στην υποχρεωτική στράτευση. Ως αποτέλεσμα, ένας πολιτοφύλακας τον Ιούλιο του 1936, ο οποίος είχε γίνει στρατιώτης ένα χρόνο αργότερα, αν εγκατέλειπε την ταξιαρχία του, αηδιασμένος από την πολιτική των δημοκρατικών, μπορούσε να συλληφθεί και να εκτελεσθεί ως “λιποτάκτης”». ²² Δεν πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι «επαναστάτες» της CNT δεν επιχείρησαν ποτέ να ξεκινήσουν ένα αντάρτικο καταλήψεων γης στα μετόπισθεν του Φράνκο ή να ανακηρύξουν την ανεξαρτησία του Μαρόκου, υπονομεύοντας έτσι την κοινωνική και στρατιωτική βάση των Φαλλαγγιτών. «Ο εμφύλιος πόλεμος είναι η ανώτερη έκφραση της ταξικής πάλης, σύμφωνα με τον Τρότσκι. Σωστά..., αρκεί να προσθέσει κανείς ότι ο εμφύλιος πόλεμος είναι επίσης, πολύ συχνότερα μάλιστα, η μορφή ενός αδύνατου κοινωνικού αγώνα ή ενός κοινωνικού αγώνα που έχει αποτύχει όταν οι ταξικές αντιθέσεις δεν μπορούν να τεθούν ως τέτοιες, εμφανίζονται ως συγκρούσεις μεταξύ ιδεολογικών ή εθνικών μπλοκ, απομακρύνοντας ακόμα περισσότερο την ανθρώπινη χειραφέτηση».²³

Το δίλημμα που πρόβαλαν το '36 οι CNT-FAI και η UGT («φασισμός ή δημοκρατία») δεν αναδύεται ποτέ για την επαναστατική προοπτική. Ως συλλογική ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών ενάντια στη δικτατορία της αξίας, ο κομμουνισμός μπορεί να υπάρξει μόνο με την καταστροφή οποιασδήποτε κρατικής μορφής. Η πάλη ενάντια στο κεφάλαιο είναι και πάλι ενάντια σε οποιαδήποτε πολιτική μορφή του. Το ερώτημα σχετικά με την κατάλληλη μορφή του κράτους αφορά μόνο το κεφάλαιο, το οποίο συνεχώς αναζητά το ευνοϊκότερο περιβάλλον για την αξιοποίησή του. Όσες φορές οι προλετάριοι ταύτιζαν τα συμφέροντά τους με την υπεράσπιση της μίας ή της άλλης μορφής κράτους, αυτό που ουσιαστικά έκαναν ήταν να παραδοθούν στο κεφάλαιο. Ανεχόμενοι μία πώλωση ανάμεσα σε αστικά μπλοκ, ενεπλάκησαν σε έναν αγώνα που τους καθιστούσε ανίκανους να υπερασπιστούν τα ταξικά τους συμφέροντα και ο οποίος είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του κράτους, την αναζωογόνηση του κεφαλαίου και την καταστολή του ταξικού κινήματος. Εξάλλου, η επιστροφή του κράτους στη δημοκρατική του μορφή δεν εγγυάται την

²² Ζιλ Ντωβέ, *When Insurrections Die (Όταν πεθαίνουν οι εξεγέρσεις)* [Μπορεί να βρεθεί στο www.geocities.com/CapitolHill/Lobby/2379/dauve.htm. Στο *Republic of Egos*, ό.π., ο Σάιντμαν περιγράφει με εξοντωτικές λεπτομέρειες την πτώση από τον αρχικό αγωνιστικό ενθουσιασμό στον οπιορτοουισμό και τον κυνισμό. Παράλληλα, παραθέτει άγνωστα μέχρι σήμερα περιστατικά λιποταξίας και συναδέλφωσης φαντάρων στο μέτωπο: στρατιώτες του Δημοκρατικού Στρατού και Φαλλαγγίτες που αντάλλαζαν καπνό και εφημερίδες, έπαιζαν μπάλλα, έδιναν τρυφερά παρατσούκλια ο ένας στον άλλο, μοιράζονταν αλκοολούχα ποτά και αποκαλούσαν ο ένας τον άλλο «σύντροφε». Σε μια περίπτωση, στη Μαδρίτη, μια ανενεργός οβίδα σταλμένη από τους «φασίστες» στους «δημοκρατικούς» έφερε την εξής επιγραφή: «Έκπληξη! Σύντροφοι... μην ανησυχείτε. Δε θα εκραγεί. Είμαστε μαζί σας». Βλ. ενδεικτικά, σ. 111, 119, 120, 197-8.

²³ Ντωβέ, ό.π.

ανανέωση της ταξικής πάλης. Συχνά, μετά την πτώση των φασιστικών καθεστώτων, στην εξουσία ήρθαν εργατικά κόμματα, τα οποία είχαν ως στόχο να προσδέσουν την εργατική τάξη στο άρμα της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Ο φασισμός, μακράν του ν' αποτελεί ένα «ανορθολογικό» ιστορικό επεισόδιο, υπήρξε ένας ιστορικά συγκεκριμένος ορθολογικός τρόπος οργάνωσης του κράτους και του κεφαλαίου. Ήταν μία προσπάθεια ξεπεράσματος της κοινωνικής και πολιτικής κρίσης στην οποία είχε περιέλθει ο καπιταλισμός μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Η δημοκρατία μπορεί να κατάφερε να καταστείλει την επανάσταση σε χώρες όπως η Γερμανία κι η Ιταλία, αλλά αποδείχτηκε ανίκανη να αναδιαρθρώσει και να αναπτύξει το κεφάλαιο. Η λειτουργία που επιτέλεσε ο φασισμός ήταν ότι ισχυροποιώντας το κράτος, το έκανε ικανό να διαχειρίζεται συνολικά την καπιταλιστική κοινωνία, ενοποιώντας οικονομικά και πολιτικά το κεφάλαιο. Προώθησε το βιομηχανικό κεφάλαιο, ενσωμάτωσε βίαια την εργατική τάξη και προβάλλοντας έντονα την εθνική ταυτότητα προσέφερε την απαραίτητη ιδεολογία για την επίτευξη της λαϊκής ενότητας. Ο βίαιος τρόπος με τον οποίο επιβλήθηκε η φασιστική οργάνωση της κοινωνίας, δεν μπορεί να αναχθεί σε προϊόν ενός παρανοϊκού κόσμου. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο βίαια από τα επιτεύγματα των δημοκρατικών κρατών. Ο φασισμός και η δημοκρατία αποτελούν μορφές του καπιταλιστικού κράτους, το οποίο δε διστάζει όποτε χρειάζεται να ασκήσει ωμά την ισχύ του για να πειθαρχήσει το προλεταριάτο και να διατηρήσει την καπιταλιστική σχέση.

Όποιες κι αν είναι οι ιδεολογικές διαφορές των αντιφασιστών, ο αγώνας τους, δέσμιος του περιεχομένου του, θα καταλήγει πάντα στο ίδιο αποτέλεσμα: στην υπεράσπιση της δημοκρατίας. Η δημοκρατική θεώρηση της κοινωνίας ως συνόλου ατόμων με ιδιωτικά συμφέροντα, καταλήγει στη δημιουργία μίας δύναμης η οποία υψώνεται πάνω από το κάθε ατομικό συμφέρον και η οποία εγγυάται την υπεράσπιση όλων των ατομικών συμφερόντων: το κράτος. Όταν οι δημοκρατικοί θεσμοί δεν μπόρεσαν να εξασφαλίσουν την ομαλή λειτουργία του κράτους, αυτό μετακινήθηκε προς περισσότερο ολοκληρωτικές μορφές. Μέσα από αυτή τη διαδικασία εναλλαγής πολιτικών μορφών το κράτος και το κεφάλαιο διατηρήθηκαν αλώβητα. *«Γεννημένη ως χιμαιρική λύση του προβλήματος του διαχωρισμού της ανθρώπινης δραστηριότητας και της κοινωνίας, η δημοκρατία ποτέ δε θα μπορέσει να επιλύσει το πρόβλημα της πλέον διαχωρισμένης κοινωνίας σε ολόκληρη την ιστορία. Ο αντιφασισμός πάντα θα καταλήγει να αυξάνει τον ολοκληρωτισμό: ο αγώνας του για ένα δημοκρατικό κράτος θα καταλήγει στην ενίσχυση του κράτους».*²⁴

*

Η μπροσούρα του Σάιντμαν αποδεικνύει γιατί δίπλα στους γνωστούς πολιτικούς εκφραστές της φορντιστικής οργάνωσης του βιομηχανικού καπιταλισμού το μεσοπόλεμο (φασίστες, σοσιαλιστές, μπολσεβίκους, σταλινικούς, φιλελεύθερους) πρέπει να προσθέσουμε και τους αντιφασίστες αναρχικούς των CNT-FAI. Δείχνει όμως και

---

²⁴ Ζαν Μπαρό, ό.π., σ. 29-30.

κάτι άλλο, ακόμα σημαντικότερο: ότι η ιστορία του εργατικού κινήματος πρέπει ν' απαγκιστρωθεί από την εμμονή με την ιστορία των πολιτικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων της εργατικής τάξης και να «κατέβει» στο επίπεδο της καθημερινής ζωής της τάξης. Να γίνει δηλαδή **πραγματική** ιστορία των εργατικών αγώνων. Η δουλειά του Σάιντμαν μας υποδεικνύει επίσης που πρέπει να στραφούμε αν θέλουμε να καταγράψουμε τις πραγματικές ταξικές συγκρούσεις **της δικής μας εποχής**. Πόσο γνωρίζουμε πράγματι τι συμβαίνει μέσα στους εργασιακούς χώρους σήμερα; Ποιες είναι οι συγκρούσεις, οι αρνήσεις της εργασίας, οι χειρονομίες αντίστασης των εργατών και των εργατριών που μένουν κρυμμένες πίσω από τις μεγαλοστομίες και την εικονική πραγματικότητα των ΓΣΕΕ, ΑΔΕΔΥ, ΠΑΜΕ κλπ (για ν' αναφερθούμε στην περίπτωση της Ελλάδας); Με ποιο τρόπο η «συνέχεια της προλεταριακής κουλτούρας» (που δεν είναι απαραίτητα ριζοσπαστική) μπορεί να καταδειχτεί σήμερα; Όλα αυτά τα ερωτήματα μας επαναφέρουν στην καίρια συζήτηση για την εργατική έρευνα, την οποία εγκαινιάσαμε σε μια προηγούμενη έκδοση του Κόκκινου Νήματος και στην οποία ελπίζουμε ότι θα επανέλθουμε σύντομα.

Κόκκινο Νήμα
Ιούνιος 2006

1931

Απρίλιος: Τέλος της μοναρχίας στην Ισπανία. Ο βασιλιάς Αλφόνσο ο 13^{ος} εξορίζεται και ανακηρύσσεται η Δεύτερη Ισπανική Δημοκρατία.

Δεκέμβριος: Το νέο Ισπανικό Σύνταγμα ορίζει το πολίτευμα ως Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Θεσπίζει το χωρισμό εκκλησίας και κράτους, κατοχυρώνει την κοσμική παιδεία και παρέχει ένα βαθμό αυτονομίας στην Καταλωνία. Η νέα εκλεγμένη κυβέρνηση σοσιαλιστών, υπό τον Αλκάλα Θαμόρα, αναδιοργανώνει την αποικιοκρατική κυβέρνηση του Ισπανικού Μαρόκο αναθέτοντας την πολιτική και στρατιωτική εξουσία στον «Υπατο Αρμोστή».

1932

Ιανουάριος: Εθνικοποίηση εκκλησιαστικής περιουσίας. Η κυβέρνηση διαλύει το τάγμα των Ιησουϊτών και δεσμεύει την περιουσία του.

Σεπτέμβριος: Νέος καταστατικός χάρτης της αυτονομίας της Καταλωνίας. Μετά από μια σειρά ταραχών, η Ισπανική κυβέρνηση ορίζει νέο καταστατικό χάρτη για την Καταλωνία που περιλαμβάνει: ξεχωριστή καταλανική προεδρία, κοινοβούλιο και κυβέρνηση με εκτεταμένες φορολογικές εξουσίες, ξεχωριστή καταλανική σημαία και αναγνώριση των καταλανικών ως επίσημης γλώσσας.

1933

8 Ιανουαρίου: Μεγάλη εργατική εξέγερση στη Βαρκελώνη, στην οποία έχουν ηγετικό ρόλο οι αναρχοσυνδικαλιστές, καταστέλλεται από το στρατό.

30 Ιανουαρίου: Με την κατάρρευση της κυβέρνησης του Kurt Schleicher στην Γερμανία, ο Χίτλερ ορίζεται Καγκελάριος της προσωρινής κυβέρνησης και προκηρύσσει εκλογές για τον Μάρτιο, τις οποίες και κερδίζει.

19 Νοεμβρίου: Εκλογές στην Ισπανία και νίκη της δεξιάς συμμαχίας.

9-19 Δεκεμβρίου: Σε συνέχεια της εξέγερσης του Ιανουαρίου, 10 μέρες ταραχών και συγκρούσεων θερμαίνουν και πάλι τη Βαρκελώνη.

1934

Μάρτιος-Ιούνιος: Μεγάλες απεργίες και διαδηλώσεις σε Μαδρίτη, Καταλωνία, Σαραγόσα, Ανδαλουσία και Χώρα των Βάσκων.

Οκτώβριος: Ο Λουίς Κομπάνυς, πρόεδρος της Καταλωνίας, ανακηρύσσει την ανεξαρτησία από την Ισπανία. Το αυτονομιστικό κίνημα καταστέλλεται και ο

Κομπάνυς φυλακίζεται. Η μεγάλη μα απομονωμένη εξέγερση των ανθρακωρύχων στις Αστούριες, (όπου είχε ανακηρυχθεί Κομμουνιστική κυβέρνηση) καταστέλλεται βίαια από στρατεύματα που βρίσκονταν υπό την ηγεσία του στρατηγού Φράνκο.

1935

Ιανουάριος: Οι δίκες της Μόσχας. Ο Στάλιν εκκαθαρίζει τους πολιτικούς του αντιπάλους.

Μάρτιος: Η Γερμανία ανακοινώνει την αποχώρησή της από τη συνθήκη των Βερσαλλιών.

25 Ιουλίου-20 Αυγούστου: Στο 7^ο συνέδριο της Κομιντέρν, αποφασίζεται η στρατηγική των Λαϊκών Μετώπων. Καλούνται οι Κομμουνιστές όλων των χωρών να υποστηρίξουν τις δημοκρατικές κυβερνήσεις, ακόμη κι αν αυτές ηγούνται από αστούς πολιτικούς, σε ένα μέτωπο ενάντια στο φασισμό.

Σεπτέμβριος: Ιδρύεται το κόμμα POUM στην Ισπανία.

3 Οκτωβρίου: Οι Ιταλικές δυνάμεις εισβάλουν στην Αιθιοπία.

Νοέμβριος: Ένωση των Σοσιαλιστικών κομμάτων της Γαλλίας. Απαρχή του Λαϊκού μετώπου.

1936

16-19 Φεβρουαρίου: Εκλογές, οριακή νίκη και σχηματισμός κυβέρνησης Λαϊκού Μετώπου (Δημοκρατικών, Σοσιαλιστών και Κομμουνιστών) στην Ισπανία. Αποφασιστικό ρόλο στη νίκη του Λαϊκού Μετώπου παίζει η απόφαση της CNT να αλλάξει την ως τότε τακτική της και να καλέσει τα μέλη της να το ψηφίσουν. Το αντάλλαγμα για τους αναρχικούς ήταν η αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους και οι υποσχέσεις για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις.

Μάιος: Εκλογές, νίκη και σχηματισμός κυβέρνησης Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία. Μαζικές απεργίες και καταλήψεις εργοστασίων. Απεργίες, διαδηλώσεις και συγκρούσεις σε πολλές πόλεις της **Ισπανίας**, συνεχίζονται όλο τον Ιούνιο.

18 Ιουλίου: Με την αρωγή των κυβερνήσεων Ιταλίας και Γερμανίας, οι στρατηγοί Εμίλο Μόλα και Φρανθίσκο Φράνκο ηγούνται στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Ισπανία. Ξεκινώντας από το Μαρόκο, παίρνουν υπό τον έλεγχό τους πολλές πόλεις. Με αφορμή το πραξικόπημα ξεσπά προλεταριακή εξέγερση που εμποδίζει τους στρατιωτικούς να καταλάβουν τη Μαδρίτη και τη Βαρκελώνη. Ξεκινά ο Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος.

2 Αυγούστου: Η Γαλλία καλεί τη διεθνή κοινότητα να μην παρέμβει στον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο.

26 Σεπτεμβρίου: Οι CNT/FAI και το POUM (οι οργανώσεις που απέκτησαν δύναμη αντιστεκόμενες στο πραξικόπημα) συμμετέχουν στη νέα Καταλανική κυβέρνηση.

30 Σεπτεμβρίου: Ψηφίζεται η στρατιωτικοποίηση των εθελοντικών πολιτοφυλακών που είχαν δημιουργηθεί στις 20 Ιούλη.

7 Οκτωβρίου: Ιδρύεται στην Albacete η πρώτη Διεθνής Ταξιαρχία. Ο αρχηγός του Ιταλικού ΚΚ, Τολιάτι και ο Γάλλος Κομμουνιστής Andre Marty είναι οι οργανωτές της.

9 Οκτωβρίου: Ιδρύεται ο «Λαϊκός Στρατός» της Ισπανικής Δημοκρατίας. Το πιστό στην κυβέρνηση κομμάτι του παλιού στρατού ενώνεται με τις πολιτοφυλακές, κάτω από μια συγκεντρωτική διοίκηση.

24 Οκτωβρίου: Η Σοβιετική Ένωση λαμβάνει το πρώτο φορτίο χρυσού από τη Δημοκρατική κυβέρνηση της Ισπανίας, ως εγγύηση και προπληρωμή όπλων μετά από σχετική συμφωνία. Μέχρι το τέλος του πολέμου, η Ισπανία θα δώσει το μισό περίπου απόθεμα χρυσού της χώρας στους Σοβιετικούς. Στις 27 Οκτωβρίου, τα πρώτα σοβιετικά τανκς φτάνουν στη Μαδρίτη.

4 Νοεμβρίου: Ο πρόεδρος της Δημοκρατικής κυβέρνησης Λάργκο Καμπαλέρο διορίζει 4 αντιπροσώπους των αναρχικών σε ισάριθμα υπουργεία. Ο στρατός του Φράνκο πολιορκεί την πρωτεύουσα. Αρχίζει η μάχη της Μαδρίτης που θα κρατήσει 3 εβδομάδες. Η κυβέρνηση μεταφέρει την έδρα της στη Βαλένθια.

17 Δεκεμβρίου: Αυτόνομη κυβέρνηση, με μεγάλη πλειοψηφία αναρχικών, εγκαθιδρύεται στην Αραγωνία. Εκτεταμένες κολεκτιβοποιήσεις, αντικατάσταση του επίσημου χρήματος με κουπόνια που παρείχαν οι τοπικές αρχές.

1937

8 Φεβρουαρίου: Η Μάλαγα πέφτει στα χέρια των φασιστών αλλά δεν κόβεται η ροή ανεφοδιασμού μεταξύ Μαδρίτης και Βαλένθια.

Μάρτιος: Η κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία, ανακοινώνει ότι αναστέλλεται προσωρινά η εφαρμογή των εξαγγελθέντων κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Πρόκειται για χείρα βοηθείας προς το Γαλλικό κεφάλαιο.

27 Απριλίου: Ολική καταστροφή της Γκουέρνικα μετά από πρωτοφανή βομβαρδισμό της αεροπορίας του Φράνκο.

3-7 Μαΐου: Στη Βαρκελώνη ξεσπούν ένοπλες συγκρούσεις εντός του Δημοκρατικού Στρατοπέδου μεταξύ σταλινικών, αναρχικών και POUM. Οι σταλινικοί, με την κυβέρνηση να κρατά ουδέτερη στάση, εξαπολύουν

μαζικά πογκρόμ και ξεκαθαρίζουν τους λογαριασμούς τους με κάθε προλεταριακή φωνή αμφισβήτησης της εξουσίας τους. Η CNT καλεί συνεχώς τα μέλη της να σταματήσουν τις εχθροπραξίες. Το τέλος των συγκρούσεων αφήνει πίσω του 500 νεκρούς και 1500 τραυματίες.

Στις 3 Μαΐου μια ομάδα δυνάμεων της αστυνομίας υπό σταλινική καθοδήγηση, ύστερα από διαταγή του καταλανού Υπουργού Εσωτερικών, προσπάθησε να καταλάβει και να θέσει υπό τον έλεγχο της την Τηλεφωνική Εταιρία που μέχρι τότε ήλεγχαν εργάτες προσκείμενοι στη CNT. Αν και τα μέλη της CNT αιφνιδιάστηκαν, μπόρεσαν να αποκρούσουν την επίθεση των αστυνομικών οι οποίοι δεν μπόρεσαν να προχωρήσουν πέρα από τον πρώτο όροφο. Αμέσως ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ της CNT και της κυβέρνησης ενώ σε ολόκληρη την πόλη μέλη της CNT και του POUM στήνουν αυθόρμητα οδοφράγματα και προκηρύσσουν γενική απεργία. Καθ' όλη τη διάρκεια της **4^{ης} Μαΐου** διεξάγονται μάχες ενώ από τη Βαλένθια, όπου βρίσκεται η κεντρική κυβέρνηση, καταφτάνουν οι αναρχικοί υπουργοί για να διαπραγματευτούν με την κυβέρνηση της Καταλωνίας και να καθησυχάσουν τα μέλη της CNT. Στις **5 Μαΐου** η κυβέρνηση της Βαλένθια διατάζει 5.000 στρατιώτες από το μέτωπο να κατευθυνθούν στη Βαρκελώνη για να θέσουν υπό έλεγχο την κατάσταση. Εντωμεταξύ, στην πόλη η αστυνομία έχει ξεκινήσει τις διώξεις κατά των αναρχικών, συλλαμβάνοντας και εκτελώντας μέλη της CNT και του POUM. Στις **6 Μαΐου** η CNT και η UGT εκδίδουν μια κοινή έκκληση καλώντας τους εργαζόμενους να επιστρέψουν στις εργασίες τους, ωστόσο, οι μάχες συνεχίζονται και η αστυνομία καταλαμβάνει την Τηλεφωνική Εταιρία και το σιδηροδρομικό σταθμό της Γαλλίας που μέχρι τότε ήλεγχε η CNT. Καθώς τα στρατεύματα της κυβέρνησης της Βαλένθια πλησιάζουν προς τη Βαρκελώνη, η ηγεσία των CNT-FAI βιάζεται να καταλήξει σε ένα συμβιβασμό. Ενώ οι διώξεις κατά των αναρχικών εντείνονται, η CNT προτείνει μια ανακωχή. Οι δύο πλευρές θα πρέπει να εγκαταλείψουν τα οδοφράγματα, να σταματήσουν τα αντίποινα και να απελευθερώσουν τους αιχμαλώτους τους. Παράλληλα η ηγεσία της CNT διατάσσει τα μέλη της να μην προβάλλουν καμία αντίσταση στα στρατεύματα της κεντρικής κυβέρνησης. Η πρόταση της CNT θα γίνει δεκτή το βράδυ της ίδιας μέρας και αμέσως η οργάνωση θα καλέσει τα μέλη της να γκρεμίσουν τα οδοφράγματα. Στις **7 Μαΐου** η ομαλότητα έχει αποκατασταθεί σε μεγάλο βαθμό και μόνο σποραδικοί πυροβολισμοί ακούγονται στην πόλη. Τα στρατεύματα της κεντρικής κυβέρνησης εισέρχονται στην πόλη και αναλαμβάνουν τον έλεγχο της. **8 Μαΐου:** Ο αφοπλισμός και οι συλλήψεις των μελών των CNT-FAI και του POUM συνεχίζονται. Η κυβέρνηση της Καταλωνίας αρνείται να εγκαταλείψει την Τηλεφωνική Εταιρία, παραβιάζοντας το λόγο που είχε δώσει πριν τεθεί σε ισχύ η εκεχειρία ενώ δεν προχωρεί ούτε στην απελευθέρωση των αιχμαλώτων όπως επέβαλε η ανακωχή. Οι ημέρες του Μαΐου δεν αποτέλεσαν ένα επαναστατικό προλεταριακό ξέσπασμα. Ήταν μάλλον μια προσπάθεια υπεράσπισης των «κεκτημένων» των συνδικάτων καθώς και μια έκφραση δυσαρέσκειας της βάσης της CNT για τη στάση των δημοκρατών εθνικιστών, των σοσιαλιστών και των σταλινικών που προσπαθούσαν να επανακτήσουν βήμα-βήμα τα κομμάτια εξουσίας που τους είχαν αφαιρεθεί μετά την εξέγερση του Ιούλη του 1936. Η ίδια η στάση της ηγεσίας της CNT ήταν τελείως αρνητική προς κάθε επαναστατική δράση. Δε δέχθηκε την πρόταση του POUM για κοινή δράση ενάντια στην κυβέρνηση ενώ καταδίκασε όσους μέσα στη CNT κινήθηκαν προς μια τέτοια κατεύθυνση. Χαρακτηριστικότερο

παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της ομάδας «Οι Φίλοι του Ντουρούτι», η οποία με μια προκήρυξη της ζητούσε τη δημιουργία μιας «επαναστατικής κυβέρνησης» από τις CNT-FAI και το POUM (χωρίς να τις κατονομάζει ευθέως), τη διάλυση των πολιτικών ομάδων που στράφηκαν κατά της εργατικής τάξης, την «κοινωνικοποίηση όλων των μέσων παραγωγής και ανταλλαγής» και την επιβολή της «υποχρεωτικής εργασίας». Αυτή η έκκληση αποκηρύχθηκε από τις CNT-FAI που επιθυμούσαν την επιστροφή στην «ομαλότητα» προς χάριν της «αντιφασιστικής συμμαχίας».

17 Μαΐου: Νέα Δημοκρατική κυβέρνηση υπό τον Χουάν Νεγκρίν στην Ισπανία, χωρίς τη συμμετοχή αναρχικών. Η κυβέρνηση αποδέχεται τις αιτιάσεις των σταλινικών για τα γεγονότα της Βαρκελώνης και σύντομα κηρύσσει το POUM εκτός νόμου, συλλαμβάνοντας τους ηγέτες του.

10 Αυγούστου: Δυνάμεις των Διεθνών Ταξιαρχιών που ευνοούσαν την επανιδιωτικοποίηση της γης, εισβάλουν σαν κατακτητές στην Αραγωνία και διαλύουν το τοπικό Συμβούλιο και αρκετές κολεκτίβες, επαναφέροντας την περιοχή υπό την πολιτική κυριαρχία της Δημοκρατικής κυβέρνησης.

Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος: Οι φασιστικές δυνάμεις ολοκληρώνουν την κατάληψη της βορειοδυτικής Ισπανίας. Μεγάλες σφαγές προλετάρων στις Αστουρίες. Η Δημοκρατική κυβέρνηση μεταφέρει την έδρα της στη Βαρκελώνη.

1938

Ιανουάριος-Μάρτιος: Ο Φράνκο αρχίζει να εγκαθιδρύει τις δομές του μελλοντικού ολοκληρωτικού Ισπανικού Κράτους στις περιοχές που έχει υπό την κατοχή του. Τα συνδικάτα ελέγχονται από το Κράτος, οι απεργίες απαγορεύονται, επιβάλλεται αυστηρή λογοκρισία του τύπου και κάθε εναντίωση στον εθνικισμό αναγορεύεται σε έγκλημα.

Μάρτιος-Απρίλιος: Οι φασιστικές δυνάμεις κινούνται ανατολικά και φτάνουν στη θάλασσα, κόβοντας τη δημοκρατική ζώνη στα δυο.

Ιούλιος-Νοέμβριος: Οι δημοκρατικές δυνάμεις ξεκινούν μεγάλη αντεπίθεση κατά μήκος του Έβρου αλλά το Νοέμβρη αναγκάζονται να υποχωρήσουν έχοντας υποστεί μεγάλες απώλειες. **Στη Γαλλία, το Λαϊκό Μέτωπο διαλύεται.**

1939

Ιανουάριος: Οι φασιστικές δυνάμεις εισβάλλουν στην Καταλωνία και καταλαμβάνουν τη Βαρκελώνη. Η κυβέρνηση και χιλιάδες αγωνιστές περνούν στη Γαλλία, όπου και αφοπλίζονται.

Μάρτιος-Απρίλιος: Ο Φράνκο καταλαμβάνει την εξουσία σε όλη την επικράτεια της Ισπανίας. Ο εμφύλιος τελειώνει αφήνοντας πίσω του 700.000 νεκρούς στις μάχες, 30.000 εκτελεσμένους και 15.000 νεκρούς από αεροπορικές επιδρομές.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

AIT: Asociación Internacional de los Trabajadores, Διεθνής Ένωση Εργατών. Ιδρύθηκε στο Βερολίνο το 1922, στο διεθνές συνέδριο των αναρχοσυνδικαλιστικών εργατικών ενώσεων.

CGT: Confédération Générale du Travail, Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας. Ιδρύθηκε το 1895 από επαναστάτες συνδικαλιστές. Το 1936 βρισκόταν πλέον υπό την επιρροή του Γαλλικού Κομμουνιστικού κόμματος.

CNT: Confederación Nacional del Trabajo, Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας. Αναρχικό Συνδικάτο, ιδρύθηκε στη Βαρκελώνη το 1910.

ESQUERRA: Αυτονομιστική Καταλανική Δημοκρατική Αριστερά.

FAI: Federació Anarquista Iberica, Ιβηρική Αναρχική Ομοσπονδία. Ιδρύθηκε το 1927 για να ενδυναμώσει τη διάδοση των αναρχικών αρχών μέσα στη CNT.

POUM: Partido Obrero de Unificación Marxista, Εργατικό Κόμμα Μαρξιστικής Ενοποίησης. Ιδρύθηκε το 1935 ως μαρξιστική αντιπολίτευση στο σταλινισμό.

PSUC: Partido Socialista Unificat de Catalunya, Καταλανικό Ενοποιημένο Σοσιαλιστικό Κόμμα. Ιδρύθηκε στις 23 Ιουλίου 1936 ως Συνασπισμός των τριών Σοσιαλιστικών κομμάτων και του Κομμουνιστικού κόμματος Καταλωνίας.

UGT: Unión General de Trabajadores, Γενική Ένωση Εργαζομένων. Σοσιαλιστικό Συνδικάτο. Ιδρύθηκε το 1888.

ΧΕΝΕΡΑΛΙΔΑΔ: Η Κυβέρνηση της αυτόνομης Καταλωνίας

Η αντίσταση των εργατών στην εργασία

στο Παρίσι και τη Βαρκελώνη κατά τη διάρκεια του Γαλλικού
Λαϊκού Μετώπου και της Ισπανικής Επανάστασης, 1936–38.

Η μελέτη της αντίστασης των εργατών στην εργασία –συστηματικές κοπάνες, καθυστέρηση προσέλευσης στο χώρο εργασίας, προσποιητή ασθένεια, κλοπές, σαμποτάζ, επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας, απειθαρχία και αδιαφορία– μπορεί να μας βοηθήσει να εμβαθύνουμε στην κατανόηση δύο ταυτόχρονων πολιτικών γεγονότων, της Ισπανικής Επανάστασης και του Γαλλικού Λαϊκού Μετώπου. Η διερεύνηση της αντίστασης στην εργασία στα εργοστάσια του Παρισιού και της Βαρκελώνης κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων του Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία και της επανάστασης στην Ισπανία αποκαλύπτει μια ουσιαστική συνέχεια στη ζωή της εργατικής τάξης. Οι συστηματικές κοπάνες, η απειθαρχία και οι άλλες εκδηλώσεις της απροθυμίας για εργασία υπήρχαν και πριν τη νίκη του Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία και το ξέσπασμα του πολέμου και της επανάστασης στην Ισπανία, αλλά είναι σημαντικό ότι αυτή η αντίσταση συνεχίστηκε ακόμη και μετά την ανάληψη της πολιτικής και, σε διαφορετική έκταση, της οικονομικής εξουσίας από τα κόμματα και τα συνδικάτα που ισχυρίζονταν ότι εκπροσωπούν την εργατική τάξη στις δύο χώρες. Στην πραγματικότητα, τα κόμματα και τα συνδικάτα της αριστεράς, τόσο στην περίπτωση της επανάστασης όσο και στην περίπτωση των μεταρρυθμιστικών αλλαγών, αναγκάστηκαν αμέτρητες φορές να έρθουν αντιμέτωπα με την άρνηση των εργαζομένων να εργαστούν.

Η αντίσταση των εργατών στην εργασία μέσα στον 20^ο αιώνα έχει σε μεγάλο βαθμό αγνοηθεί ή υποτιμηθεί από πολλούς μαρξιστές ιστορικούς του εργατικού κινήματος και από τους θεωρητικούς του [καπιταλιστικού] εκσυγχρονισμού –δύο σημαντικές, εάν όχι κυρίαρχες, σχολές της ιστοριογραφίας του εργατικού κινήματος¹. Παρότι διαφωνούν σε πολλά θέματα, και οι δύο προσεγγίσεις μοιράζονται μια εξελικτική αντίληψη της ιστορίας. Πολλοί μαρξιστές πιστεύουν ότι η εργατική τάξη αποκτά βαθμιαία ταξική συνείδηση, γίνεται από τάξη καθαυτή [**an sich**], τάξη για τον εαυτό της [**für sich**], αυτοδημιουργείται και επιδιώκει τελικά να απαλλοτριώσει τα μέσα παραγωγής. Οι θεωρητικοί του εκσυγχρονισμού, από την άλλη, πιστεύουν

ότι οι εργάτες προσαρμόζονται στο ρυθμό, τη δομή και τις γενικές απαιτήσεις της βιομηχανικής κοινωνίας. Ούτε οι μαρξιστές ούτε οι θεωρητικοί του εκσυγχρονισμού έχουν λάβει αρκετά υπ' όψιν τους τη συνέχεια της κουλτούρας της εργατικής τάξης που αποκαλύπτεται από τη διαρκή αντίσταση στην εργασία. Ωστόσο, αυτές οι εξελικτικές αντιλήψεις της ιστορίας της εργατικής τάξης δεν μπορούν να εντάξουν στη λογική τους με έναν ικανοποιητικό τρόπο την επίμονη παρουσία της συστηματικής κοπάνας, του σαμποτάζ και της αδιαφορίας. Ούτε μπορεί η αντίσταση των εργατών στην εργασία, τόσο στην περίπτωση της επανάστασης όσο και στην περίπτωση των μεταρρυθμιστικών αλλαγών στη δεύτερη τριακονταετία του 20^{ου} αιώνα, ν' απορριφθεί ως «πρωτόγονη» ή ως παράδειγμα «ψευδούς συνείδησης». Η επίμονη παρουσία τόσοσων μορφών άρνησης της εργασίας υποδηλώνει μάλλον μια εύλογη αντίδραση στα διαρκή δεινά της καθημερινής ζωής των εργατών και έναν υγιή σκεπτικισμό απέναντι στις λύσεις που προτείνονται τόσο από την αριστερά όσο και από την δεξιά.

Στο πρώτο μέρος αυτού του άρθρου θα εξετάσουμε την επαναστατική κατάσταση στη Βαρκελώνη. Θα επιδιώξουμε να καταδείξουμε την ασυμφωνία της ταξικής συνείδησης των προσηλωμένων στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων στρατευμένων αριστερών εργατών κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης και αυτής των κατά πολύ περισσότερων μη στρατευμένων εργατών που συνέχισαν να αντιστέκονται στην εργασία, συχνά όπως και πριν. Έτσι, διάφοροι τύποι ταξικής συνείδησης ήρθαν αντιμέτωποι κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης. Στόχος μας δεν είναι να κρίνουμε ποια ήταν η πιο «αληθινή» μορφή ταξικής συνείδησης, αλλά να δείξουμε πώς η διαρκής παρουσία της αντίστασης στην εργασία υπονόμευσε τις επαναστατικές επιθυμίες των στρατευμένων και έθεσε υπό αμφισβήτηση την αξίωσή τους να εκπροσωπούν την εργατική τάξη.

Στο δεύτερο μέρος αυτού του άρθρου θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε τη σημασία της αντίστασης στην εργασία κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου στο Παρίσι. Όπως και στην Ισπανία, η άρνηση της εργασίας είχε εξίσου βαθιές ρίζες στην κουλτούρα της γαλλικής εργατικής τάξης και επρόκειτο να συνεχιστεί, ακόμη και να οξυνθεί, παρά τις αξιοσημείωτες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που άρχισε να εφαρμόζει η συμμαχία των αριστερών κομμάτων και συνδικάτων που συγκροτούσαν το Γαλλικό Λαϊκό Μέτωπο. Όπως και στη Βαρκελώνη, τα μέλη των συνδικάτων και των κομμάτων που ήθελαν την αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας για να ξεπεραστεί η οικονομική στασιμότητα απογοητεύτηκαν από την άρνηση πολλών εργατών να εργαστούν με φιλοπονία. Και πάλι, διαφορετικοί τύποι ταξικής συνείδησης ήρθαν σε αντιπαράθεση και το μεταρρυθμιστικό πείραμα του Λαϊκού Μετώπου, όπως και η Ισπανική Επανάσταση, βρέθηκε διαιρεμένο και αποδυναμωμένο.

I

Φυσικά, η αντίσταση των εργατών στην εργασία στην Ισπανία έχει μακρά ιστορία, η οποία ανάγεται στην περίοδο πριν τον εμφύλιο πόλεμο και την επανάσταση. Τον 19^ο αιώνα, οι καταλανοί εργάτες, όπως και οι γάλλοι συνάδελφοί τους, διατήρησαν την παράδοση της Τσαγκαροδευτέρας (*dilluns sant*), μια ανεπίσημη αργία που κα-

θιέρωσαν χωρίς έγκριση πολλοί εργαζόμενοι ως συνέχεια της κυριακάτικης ανάπαυλας. Οι αγώνες γύρω από το ζήτημα των αργιών συνεχίστηκαν μέσα στον 20^ο αιώνα, ακόμη και κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Δημοκρατίας. Για παράδειγμα, το 1932 οι εργάτες ζήτησαν να μη δουλέψουν τη Δευτέρα 2 Μάη, επειδή η Πρωτομαγιά είχε πέσει Κυριακή. Ακόμα πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι υπήρχε επίσης μια συνεχής πάλη γύρω από την «κατάργηση» των μεσοβδόμαδων αργιών που πολλές φορές ήταν παραδοσιακές γιορτές. Οι σε μεγάλο βαθμό αντικληρικοί καταλανοί εργάτες που είχαν ελάχιστα χριστιανική συνείδηση επέμεναν στον εορτασμό αυτών των αργιών. Το 1927, η Εργοδοτική Ένωση (Fomento de Trabajo Nacional), η οποία είχε έδρα τη Βαρκελώνη, παρατηρούσε ότι, παρά το νόμο, οι εργοδότες που προσπαθούσαν να υποχρεώσουν τους εργάτες τους να μη γιορτάζουν τις εκτός Κυριακής γιορτές ήταν πιθανό ν' αντιμετωπίσουν προβλήματα.² Πράγματι, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1927 έγιναν απεργίες που κράτησαν αρκετές ημέρες ως διαμαρτυρία ενάντια στον προγραμματισμό εργασιών σε μέρες γιορτής. Το 1929, οι εργάτες έδωσαν μάχη για να κρατήσουν τις παραδοσιακές τους αργίες. Στην επαρχία της Βαρκελώνης η σύγκρουση ήταν ιδιαίτερα έντονη, καθώς «η πίεση της εργατικής τάξης εμπόδιζε την κατάργηση των μεσοβδόμαδων γιορτών, όπως επιτρέπει ο νόμος»³. Η «κοινωνική ένταση» είχε κάνει πρακτικά αδύνατη την κατάργηση των αργιών στη Βαρκελώνη.

Οι εργάτες της Βαρκελώνης αγωνίστηκαν σκληρά για μια μικρότερη εργασιμη εβδομάδα, ένα ζήτημα το οποίο ήταν στον πυρήνα ενός πλήθους απεργιών κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Δημοκρατίας. Στο τέλος του 1932 και τις αρχές του 1933, οι ξυλουργοί απήργησαν τρεις μήνες με στόχο την εβδομάδα των 44 ωρών. Το 1933, οι εργαζόμενοι στις κατασκευές που ανήκαν στην CNT κατέβηκαν σε απεργία για περισσότερο από 3 μήνες διεκδικώντας 40ωρη εβδομάδα και στο τέλος του Αυγούστου κέρδισαν τη 44ωρη εβδομάδα, αντί για τη 48ωρη που ίσχυε μέχρι τότε. Τον Οκτώβριο του 1933, οι εργάτες της CNT και της UGT στην ύδρευση, το γκάζι και τον ηλεκτρισμό κέρδισαν, χωρίς απεργία, 44ωρη εβδομάδα.⁴ Όταν η 48ωρη εβδομάδα ξανακαθιερώθηκε το Νοέμβριο του 1934, ξέσπασαν απεργίες και οι εργάτες έφευγαν από τα εργοστάσια έχοντας δουλέψει μόνο 44 ώρες.

Η εργατική αντίσταση στην εργασία κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Δημοκρατίας δεν πήρε μόνο τη συλλογική μορφή των απεργιών και της αποχής από την εργασία, αλλά και τη μορφή της ατομικής δράσης όπως οι συστηματικές κοπάνες, οι προσποητές ασθένειες και η αδιαφορία. Το 1932, οι βιομήχανοι της υφαντουργίας κατηγορούσαν τους ίδιους τους επιστάτες τους για αδικαιολόγητες απουσίες.⁵ Το καμάρι της βιομηχανίας μηχανικών κατασκευών της Βαρκελώνης, η Maquinista Terrestre y Marítima, ανέφερε ότι κατά τη διάρκεια της κατασκευής μιας γέφυρας στη Σεβίλλη, οι εργάτες μολύνθηκαν ανοίγοντας οι ίδιοι πληγές στο σώμα τους, για να εξασφαλίσουν το επίδομα ασθένειας. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η ασφαλιστική της εταιρία παράτησε τη Maquinista. Γενικά, οι Καταλανοί εργοδότες αντιστάθηκαν σ' ένα κυβερνητικό πρόγραμμα ασφάλισης ατυχημάτων και αποζημιώσεων, το οποίο φοβούνταν ότι θα ενθάρρυνε τους εργαζόμενους να παρατείνουν τις ασθένειές τους. Ισχυρίζονταν ότι η εμπειρία των ασφαλιστικών εταιριών είχε επιβεβαιώσει το γεγονός ότι το φαινόμενο των ψευτοασθενειών και των αυτοτραυματισμών ήταν εκτετα-

μένο.⁶ Αξιοσημείωτα όμοιοι ήταν οι ισχυρισμοί των Καταλανών βιομηχάνων κατά τη διάρκεια της δεξιάς μαύρης διετίας (*bienio negro*, 1934-35). Έλεγαν ότι οι εργάτες συχνά έδειχναν «ελάχιστη διάθεση για εργασία». Καθ' όλη τη δεκαετία του '30, οι εργοδότες αντιπάλευαν τη σταθερή απαίτηση της CNT και της UGT για κατάργηση της εργασίας με το κομμάτι.

Οι στρατευμένοι αναρχοσυνδικαλιστές της CNT κατήγγειλαν πράγματι την εργασία με το κομμάτι στις κολεκτίβες τους όταν ξέσπασε η επανάσταση ως απάντηση στο πραξικόπημα [του 1936] αλλά σχεδόν αμέσως τα στελέχη των αναρχοσυνδικαλιστικών και μαρξιστικών συνδικάτων που είχαν πάρει τον έλεγχο των εργοστασίων υποχρεώθηκαν να αντιδράσουν στην αντίσταση των εργατών. Μετά την ήττα της εξέγερσης των στρατηγών στις 18 Ιούλη, τις πρώτες μέρες της επανάστασης, η CNT άρχισε επανειλημμένα να εκλιπαρεί τους εργάτες να γυρίσουν στις δουλειές τους. Στις 26 Ιούλη, μια ανακοίνωση στην εφημερίδα της CNT, *Solidaridad Obrera*, ζητούσε από τους οδηγούς των λεωφορείων να δικαιολογήσουν την απουσία τους από τη δουλειά. Στις 28 Ιούλη, ένα άλλο άρθρο απαιτούσε σθεναρά απ' όλους τους εργάτες της Hispano-Olivetti να γυρίσουν στα πόστα τους και προειδοποιούσε ότι θα επιβληθούν κυρώσεις σε εκείνους που έλειπαν από τη δουλειά χωρίς κάποιο σημαντικό λόγο. Αν και στις 30 Ιούλη η *Solidaridad Obrera* βεβαίωνε ότι σχεδόν σε όλες τις βιομηχανίες της Βαρκελώνης η εργασία είχε ξαναρχίσει, στις 4 Αυγούστου η αναρχοσυνδικαλιστική εφημερίδα έκανε έκκληση για «αυτοπειθαρχία». Μια μέρα αργότερα, το συνδικάτο των κουρέων «γνωστοποιούσε σε όλα τα μέλη του ότι έχουν υποχρέωση» να εργάζονται 40 ώρες την εβδομάδα και τονίζε ότι δε θα επέτρεπε μείωση της εργάσιμης μέρας. Επομένως, από την αρχή κιόλας της επανάστασης, η απροθυμία για εργασία ήταν ένα πρόβλημα το οποίο έπρεπε να αντιμετωπιστεί από τα στελέχη των συνδικάτων που διηύθυναν τα εργοστάσια και τα καταστήματα στη Βαρκελώνη. Προφανώς, αυτή η αντίσταση στην εργασία αντιφάσκει με τις αναρχοσυνδικαλιστικές θεωρίες της αυτοδιαχείρισης, οι οποίες καλούσαν τους εργάτες να συμμετάσχουν και να ελέγξουν το χώρο εργασίας τους από την πρώτη μέρα της επανάστασης. Με άλλα λόγια, τόσο οι αναρχοσυνδικαλιστές όσο και οι μαρξιστές ακτιβιστές στη Βαρκελώνη ζητούσαν από τους εργάτες να επιβεβαιώσουν με ενθουσιασμό το ρόλο τους ως εργάτες. Ωστόσο, οι τελευταίοι αντιστάθηκαν στις απαιτήσεις των συνδικαλιστών, που κάποιες φορές θρηνούσαν για τις άδειες εργοστασιακές συνελεύσεις και τις απλήρωτες συνδικαλιστικές συνδρομές. Στην πραγματικότητα, οι ακτιβιστές υποστήριζαν ότι ο μόνος τρόπος για να φέρουν τους εργάτες στις συνελεύσεις ήταν να τις κάνουν κατά τη διάρκεια της εργάσιμης μέρας και συνεπώς εις βάρος της παραγωγής. Για παράδειγμα, η κολεκτίβα Construcciones Mecánicas άλλαξε τα σχέδιά της και αντί να συγκαλεί συνελεύσεις την Κυριακή που «κανείς δε θα τις παρακολουθούσε» διάλεξε την Πέμπτη.⁷ Στην επαναστατημένη Βαρκελώνη, οι εργάτες μερικές φορές φαίνονταν απρόθυμοι να συμμετάσχουν στην εργατική δημοκρατία.

Σύμφωνα με τους αριθμούς που δίνει η ίδια η CNT (και οι οποίοι πρέπει να χρησιμοποιηθούν με επιφύλαξη), το συγκεκριμένο συνδικάτο αντιπροσώπευε μόνο το 30% των καταλανών βιομηχανικών εργατών τον Μάη του 1936 (από 60% των καταλανών βιομηχανικών εργατών που αντιπροσώπευε το 1931). Έτσι, οι «δεκάδες

χιλιάδες» εργατών με δήθεν μειωμένη «ταξική συνείδηση» εισήλθαν στα συνδικάτα αναζητώντας κοινωνική προστασία και σταθερή απασχόληση.⁸ Ο H. Rüdiger, εκπρόσωπος της ΑΙΤ στη Βαρκελώνη, έγραψε τον Ιούνιο του 1937 ότι πριν την επανάσταση η CNT είχε μόνο περί τα 150.000 με 175.000 μέλη στην Καταλωνία. Τους μήνες που ακολούθησαν το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου, τα μέλη της CNT στην Καταλωνία ανήλθαν σχεδόν στο ένα εκατομμύριο. Ο Rüdiger κατέληξε στο συμπέρασμα ότι

τα 4/5 επομένως είναι νέος κόσμος. Ένα μεγάλο μέρος αυτών δεν μπορούν να λογαριαστούν για επαναστάτες. Μπορείς να πάρεις οποιοδήποτε συνδικάτο σαν παράδειγμα. Πολλά από αυτά τα νέα μέλη θα μπορούσαν να είναι στην UGT.⁹

Οι ακτιβιστές των συνδικάτων προσπάθησαν πράγματι να ικανοποιήσουν κάποιες επιθυμίες της βάσης τους. Όπως προείπαμε, στην αρχή της επανάστασης το συνδικάτο της CNT στην υφαντουργία και το ένδυμα ανταποκρίθηκε σε ένα αίτημα το οποίο προωθούσε για χρόνια: την κατάργηση των κινήτρων παραγωγής, ιδιαίτερα της δουλειάς με το κομμάτι, της «κύριας αιτίας των άθλιων συνθηκών» των εργατών, σύμφωνα με το συνδικάτο. Ωστόσο, λόγω της χαμηλής παραγωγικότητας και της εργατικής αδιαφορίας, η κατάργηση της δουλειάς με το κομμάτι σύντομα δέχτηκε επίθεση από το ίδιο το συνδικάτο:

Στους βιομηχανικούς κλάδους που ανήκαν στο συνδικάτο μας [CNT] και όπου πριν την 19^η Ιούλη η δουλειά με το κομμάτι επικρατούσε σε ένα μεγάλο ποσοστό, τώρα που υπάρχει ένας σταθερός εβδομαδιαίος μισθός, η συνολική ποσότητα των παραγόμενων προϊόντων έχει πάρει την κάτω βόλτα.

Με όλα αυτά δεν υπάρχει τίποτα που να δίνει στην οικονομία μας μια σταθερή βάση, και ελπίζουμε ότι όλοι οι εργάτες... θα χρησιμοποιήσουν με τη μέγιστη προσοχή τα εργαλεία και τις πρώτες ύλες, και θα αυξήσουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό την αποδοτικότητά τους.¹⁰

Τα προβλήματα σχετικά με την εργασία με το κομμάτι συνεχίστηκαν στα συνδικάτα ιματισμού καθ' όλη τη διάρκεια της επανάστασης. Η κολεκτίβα ραπτικής F. Vehils Vidals, με περισσότερους από 450 εργάτες που κατασκεύαζε και πουλούσε πουκάμισα και πλεκτά, επέβαλε, ήδη από τις αρχές του Φλεβάρη του 1937, ένα πολύπλοκο σύστημα κινήτρων για να παρακινήσει το προσωπικό της να εργαστεί. Το 1938, η εργασία με το κομμάτι επανεισήχθη στα προσφάτως συγκεντροποιημένα εργαστήρια υποδημάτων και ένας υποδηματοποιός, μέλος του υφαντουργικού συνδικάτου της CNT, διαμαρτυρήθηκε ενάντια στην επαναφορά του μέτρου απειλώντας ότι θα σταματήσει να εργάζεται. Τον Μάη του 1938, οι εργαζόμενοι στους σιδηρόδρομους της Βαρκελώνης ενημερώθηκαν για τη σχεδόν πλήρη επαναφορά της εργασίας με το κομμάτι:

Οι εντολές των διευθυντών πρέπει να γίνονται σεβαστές.

Οι εργάτες θα παίρνουν ένα δίκαιο ποσοστό ανά κομμάτι. Δεν πρέπει να ξεχνούν το βασικό κανόνα της συνεργασίας και δεν πρέπει να προσπαθούν να εξαπατήσουν τη διεύθυνση.

Μια λίστα με τις εργασίες που έχουν ολοκληρωθεί... θα πρέπει να παρουσιάζεται σε μηνιαία βάση και πρέπει να συνοδεύεται από μια αναφορά η οποία θα συγκρίνει τα αποτελέσματα που έχουν επιτευχθεί με αυτά των προηγούμενων μηνών και η οποία θα αιτιολογεί την απόδοση της εργασίας και τις μεταβολές της.¹¹

Τον Αύγουστο του 1937, το Τεχνικό-Διοικητικό Συμβούλιο του συνδικάτου κατασκευών της CNT πρότεινε μια αναθεώρηση των αναρχοσυνδικαλιστικών θεωριών για τους μισθούς. Το Συμβούλιο έθεσε το ακόλουθο δίλημμα: είτε θα αποκαθιστούσε την εργασιακή πειθαρχία και θα καταργούσε τον ενιαίο μισθό είτε θα ερχόταν αντιμέτωπο με την καταστροφή. Το Συμβούλιο εντόπισε «αστικές επιρροές» στους εργάτες και ζήτησε την επαναφορά των κινήτρων για τους τεχνικούς και τους διευθυντές. Επιπροσθέτως, συνέστησε να αναλαμβάνονται μόνο «κερδοφόρες (rentable) εργασίες»: η εργασία πρέπει να ελέγχεται, «οι μάζες πρέπει να επανεκπαιδευτούν ηθικά», και η εργασία τους να αμοιβεται ανάλογα με την προσπάθεια και την ποιότητα.

Τον Ιούλη του 1937, μια κοινή διακήρυξη των CNT-UGT στην Ενιαία Κατασκευαστική Επιχείρηση της Βαρκελώνης συμφωνούσε ότι ο μισθός θα έπρεπε να συνδεθεί με την παραγωγικότητα. Οι τεχνικοί του κάθε τομέα θα έπρεπε να θεσπίσουν ένα «μέτρο ελάχιστης απόδοσης»:

Σε περίπτωση που κάποιος σύντροφος δε θα εκπληρώνει αυτό το ελάχιστο, θα του επιβάλλονται κυρώσεις και στη συνέχεια θα απολύεται αν επαναλάβει το λάθος του.

Η αναφορά των CNT-UGT συνέστησε την καταχώρηση διαγραμμάτων απόδοσης και την προπαγάνδα για να ανορθωθεί το ηθικό και να αυξηθεί η παραγωγικότητα. Εκτιμούσε ότι η χαμηλή απόδοση ήταν συχνά αποτέλεσμα του φόβου των εργατών στις κατασκευές ότι όταν ένα έργο ολοκληρωνόταν θα έρχονταν αντιμέτωποι με την ανεργία.

Τόσο δημόσια όσο και εσωτερικά, η μαρξιστική UGT υποστήριζε ότι οι μισθοί θα έπρεπε να συνδεθούν με την απόδοση και ότι θα έπρεπε να επιβληθούν κυρώσεις στους παραβάτες. Την 1^η Φλεβάρη του 1938, η UGT κάλεσε τα μέλη της να μην διατυπώνουν αιτήματα την περίοδο του πολέμου και τους προέτρεψε να δουλεύουν περισσότερο. Παρόλα αυτά το σωματείο οικοδόμων της UGT ανέφερε στις 20 Νοέμβρη του 1937 ότι μια μισθολογική διεκδίκηση στην Κατασκευαστική είχε οδηγήσει σε στάση εργασίας, ακόμη και σε σαμποτάζ. Σημείωνε δε ότι ορισμένοι εργάτες δεν ήθελαν να δουλέψουν επειδή δεν έπαιρναν 100 πεσέτες την εβδομάδα

που ήταν το αίτημά τους. Το σωματείο οικοδόμων αποκάλυψε τη στάση αυτών των εργατών «καταστροφική και εκτός πραγματικότητας αυτές τις στιγμές».¹² Στις 15 Δεκέμβρη 1937, δήλωσε ότι οι χαμηλόμισθοι εργάτες ήθελαν να εξισωθούν οι μισθοί τους και ότι η καθιέρωση ελάχιστης απόδοσης ήταν υπό συζήτηση ανάμεσα σ' αυτό και τη CNT. Το Γενάρη του 1938, το σωματείο κατασκευών της UGT ανέφερε ότι ο πρόεδρος της CNT στην Ενιαία Κατασκευαστική Επιχείρηση ήθελε να συνδέσει μια προτεινόμενη αύξηση μισθών με τη βελτίωση της εργασιακής πειθαρχίας.

Αντιμέτωπα με αναρίθμητες μισθολογικές διεκδικήσεις, τα συνδικάτα υιοθέτησαν διάφορες τακτικές για να αυξήσουν την παραγωγικότητα και προσπάθησαν να συνδέσουν το μισθό με την παραγωγή. Όποτε οι μισθοί αυξάνονταν στις κολεκτιβοποιημένες ή ελεγχόμενες από τα συνδικάτα εταιρίες, απαιτείτο μια αντίστοιχη αύξηση της απόδοσης. Τον Ιούλη του 1937, το συνδικάτο των φαναρτζήδων της CNT ζήτησε να συνδεθούν οι μισθοί με την παραγωγή. Το συνδικάτο σιδηροκατασκευών της CNT ανακοίνωσε στις 11 Γενάρη του 1938 ότι η αύξηση των μισθών πρέπει να συνοδευτεί από περισσότερες ώρες εργασίας. Η μικρή εταιρία ιματισμού J. Lanau, με 30 εργαζόμενους, βρέθηκε σε παρόμοια κατάσταση. Σύμφωνα με τη λογιστική της αναφορά τον Νοέμβρη του 1937, το ως επί το πλείστον γυναικείο προσωπικό ήταν ασφαλισμένο για ατυχήματα, ασθένειες και εγκυμοσύνες. Οι εργάτριες, σύμφωνα με την αναφορά, είχαν καλή σχέση με τον ιδιοκτήτη και διέθεταν μια ελεγκτική επιτροπή αποτελούμενη από 2 αντιπροσώπους της CNT και 1 της UGT. Ωστόσο, η παραγωγή είχε πέσει κατά 20% και για να διορθωθεί το πρόβλημα η αναφορά συστήνε την καθιέρωση «ξεκάθαρων νορμών παραγωγής» τόσο στο εργαστήριο όσο και στις πωλήσεις.

Οι μισθολογικές συγκρούσεις και οι διαμάχες γύρω από την εργασία με το κομμάτι δεν ήταν οι μόνες εκδηλώσεις της δυσφορίας των εργατών και τα συνδικάτα, όπως και οι εργοδότες πριν την επανάσταση, ήρθαν αντιμέτωπα με τα μεγάλα προβλήματα σχετικά με το πρόγραμμα εργασίας. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης, η εργατική τάξη της Καταλωνίας, θρησκευτικά αδιάφορη σε μεγάλο βαθμό, εξακολουθούσε να σέβεται τις παραδοσιακές μεσοβδόμαδες θρησκευτικές αργίες. Ο αναρχοσυνδικαλιστικός και κομμουνιστικός τύπος συχνά ασκούσε κριτική στην ανυποχώρητη υπεράσπιση αυτών των παραδόσεων από τους εργάτες, παραδόσεις που έμοιαζαν να είναι βαθιά ριζωμένες, όπως είδαμε, στην κουλτούρα της εργατικής τάξης της Ισπανίας. Το Γενάρη του 1938, η *Solidaridad Obrera* και το Δεκέμβρη του 1936, η *Sintesis*, η έκδοση της κολεκτίβας Cros των CNT-UGT, δήλωσε ότι οι παραδοσιακές θρησκευτικές αργίες δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται ως δικαιολογία για την απουσία από τη δουλειά. Όμως, η τήρηση των θρησκευτικών αργιών κατά τη διάρκεια της εργάσιμης εβδομάδας (δεν παρατηρήθηκε ποτέ κάποια ιδιαίτερη συμμετοχή των εργατών της Βαρκελώνης στις κυριακάτικες λειτουργίες), μαζί με τις συστηματικές κοπάνες και την καθυστέρηση προσέλευσης στο χώρο εργασίας, μαρτυρούν μια διαρκή επιθυμία για φυγή από το εργοστάσιο, όσο εξορθολογισμένο ή δημοκρατικό κι αν ήταν.

Δεν ήταν λίγοι οι αγώνες γύρω από το πρόγραμμα εργασίας και τις αργίες. Το Νοέμβρη του 1937, ορισμένοι σιδηροδρομικοί εργάτες αρνήθηκαν να εργάζονται τα απογεύματα του Σαββάτου και κατηγορήθηκαν για απειθαρχία από την UGT.

Η Κεντρική Επιτροπή Εργατικού Ελέγχου Φωταερίου και Ηλεκτρισμού ζήτησε μια λίστα αυτών που εγκατέλειψαν τα πόστα τους την πρωτοχρονιά του 1937, ώστε να ληφθούν ενδεχομένως πειθαρχικά μέτρα εναντίον τους.¹³ Στις 4 Οκτώβρη του 1937, σε μια ειδική συνάντηση του Γενικού Συμβουλίου Φωταερίου και Ηλεκτρισμού, οι αντιπρόσωποι της CNT παραδέχθηκαν ότι κάποια από τα μέλη της δεν ακολουθούσαν πιστά το πρόγραμμα εργασίας. Όταν ρωτήθηκαν από έναν εκπρόσωπο της UGT αν η Συνομοσπονδία μπορούσε να επιβάλλει το πρόγραμμα εργασίας, ο αντιπρόσωπος της CNT απάντησε:

Φοβάμαι πως όχι. [Οι ανυπάκουοι εργάτες] θα διατηρήσουν τις ίδιες συνήθειες όπως πάντα και δε θα θελήσουν να συμβιβαστούν... Είναι ανώφελο να δοκιμάσουμε οτιδήποτε όταν αγνοούν τις συμφωνίες και τις οδηγίες που προέρχονται από τις Επιτροπές Κτιρίων, Υπηρεσίες Τομέων κλπ. Δε δίνουν σημασία σε τίποτα, είτε οι εντολές έρχονται από το ένα συνδικάτο [το αναρχοσυνδικαλιστικό] είτε από το άλλο [το μαρξιστικό].

Σε πολλούς βιομηχανικούς τομείς οι σύντροφοι είναι συχνά «άρρωστοι». Το Φλεβάρη του 1937, το συνδικάτο μεταλλουργίας της CNT ανακοίνωσε ευθέως ότι κάποιοι εργάτες εκμεταλλεύονται τα εργατικά ατυχήματα. Το Δεκέμβρη του 1936, ένας εξέχων αγωνιστής του συνδικάτου των φαναρτζήδων παραπονέθηκε για τις «παρατυπίες που γίνονται σχεδόν σε όλα τα εργαστήρια σε σχέση με τις ασθένειες και τα προγράμματα εργασίας». Το Γενάρη του 1937, ένας άλλος φαναρτζής διαπίστωνε «ασυδοσία» σε αρκετά εργαστήρια:

Υπάρχουν πολλοί εργάτες που χάνουν μισή ή μια μέρα επειδή έτσι τους αρέσει και όχι λόγω ασθένειας.¹⁴

Η Τεχνική Επιτροπή Οικοδόμων της CNT επέστησε την προσοχή σε μια περίπτωση όπου ένας εργάτης που είχε πιστοποιητικά «επιληπτικού» δέχθηκε την αιφνιδιαστική επίσκεψη μελών της Επιτροπής την ώρα που ασχολιόταν με τον κήπο του.¹⁵

Είχαν αναφερθεί κλοπές σε εργαστήρια και κολεκτίβες. Το Συνδικάτο Μη Σιδηρούχων Μετάλλων της CNT ισχυρίστηκε ότι ένας σύντροφος που δούλευε σε ένα εργοστάσιο ελεγχόμενο από τη CNT έκλεψε εργαλεία όταν έφυγε για το στρατό. Το Δεκέμβρη του 1936, το Τμήμα Μηχανικών της διάσημης Ταξιαρχίας Ντουρρουτί ενημέρωσε το συνδικάτο μεταλλουργίας της CNT στη Βαρκελώνη ότι ένας σύντροφος αναχώρησε με εργαλεία «ίσως χωρίς να το σκεφτεί» και ζητούσε από το συνδικάτο να τον αναγκάσει να επιστρέψει τα χαμένα εξαρτήματα το ταχύτερο δυνατό. Το Συνδικάτο Υποδηματοποιών της CNT ανέφερε κάποια άλλα συμβάντα κλοπής. Κάποιοι συνδικαλιστές και στελέχη των κολεκτίβων κατηγορήθηκαν ακόμη και για κατάχρηση χρημάτων και κακοδιαχείριση των ταμείων.¹⁶

Αντιμέτωπα με το σαμποτάζ, τις κλοπές, τις συστηματικές κοπάνες, την καθυστέρηση προσέλευσης στο χώρο εργασίας, την προσποιητή ασθένεια και άλλες μορφές αντίστασης στην εργασία από την εργατική τάξη, τα συνδικάτα και οι κολεκτίβες συνεργάστηκαν για να επιβάλλουν αυστηρούς κανόνες και διατάξεις που

ήταν ισάξιες με τους ελέγχους των καπιταλιστικών επιχειρήσεων, αν δεν τους ξεπερνούσαν κιόλας. Τον Ιούλη του 1938, οι αντιπρόσωποι της CNT και της UGT στην κολεκτίβα Gonzalo Corrons y Prat που έφτιαχνε στρατιωτικές στολές, ανέφεραν μια σοβαρή πτώση στην παραγωγή για την οποία δεν υπήρχε καμία «ικανοποιητική εξήγηση». Οι αντιπρόσωποι των δύο συνδικάτων απαίτησαν σεβασμό των νομών παραγωγής και του προγράμματος εργασίας, αυστηρό έλεγχο των απουσιών και «ενίσχυση της ηθικής εξουσίας των τεχνικών».¹⁷ Η ραπτική κολεκτίβα F. Vehils Vidals, η οποία είχε καθιερώσει ένα πολύπλοκο σύστημα κινήτρων για τους 450 εργάτες της, ενέκρινε ένα αρκετά αυστηρό σύνολο κανόνων σε μια γενική συνέλευση στις 5 Μάρτη του 1938.¹⁸ Ένας εργάτης ανέλαβε να ελέγχει την ώρα προσέλευσης και τα επανειλημμένα περιστατικά αργοπορίας θα οδηγούσαν σε απόλυση. Τους συντρόφους που ήταν άρρωστοι θα επισκεπτόταν ένας αντιπρόσωπος του συμβουλίου της κολεκτίβας. Αν δεν ήταν στο σπίτι θα τους επιβαλλόταν πρόστιμο. Απαγορευόταν να εγκαταλείψουν την κολεκτίβα κατά τη διάρκεια της δουλειάς και όλη η εργασία που γινόταν στην κολεκτίβα έπρεπε να είναι για την κολεκτίβα, πράγμα που σήμαινε ότι η εργασία για ίδια χρήση απαγορευόταν. Οι σύντροφοι που έφευγαν από τα μαγαζιά με τσάντες ήταν υποχρεωμένοι να τις δείχνουν στους φύλακες που ήταν επιφορτισμένοι με το καθήκον της επιτήρησης. Αν ένας εργάτης παρατηρούσε κάποια κλοπή, απάτη ή άλλου είδους ανεντιμότητα, έπρεπε να το αναφέρει ειδάλως θεωρείτο υπεύθυνος. Οι τεχνικοί έπρεπε να δημοσιεύουν μια εβδομαδιαία αναφορά των αποτυχιών και των επιτευγμάτων του τομέα τους. Οι σύντροφοι δεν επιτρέπεται να διασαλεύουν την «τάξη μέσα ή έξω από την εταιρία» και οι εργάτες που δεν παρακολουθούσαν τις συνελεύσεις τιμωρούνταν με πρόστιμο.

Κι άλλες κολεκτίβες στη βιομηχανία ιματισμού θέσπισαν παρόμοιους κανόνες. Το Φλεβάρη του 1938, το συμβούλιο των CNT-UGT στο Pantaleoni Germans καθιέρωσε ένα εντατικό πρόγραμμα εργασίας και ποινές για την καθυστέρηση προσέλευσης στο χώρο εργασίας. Ένας σύντροφος ανέλαβε να ελέγχει την είσοδο και την έξοδο. Η ανάθεση των εργασιών και οι οδηγίες έπρεπε να γίνονται δεκτές «χωρίς σχόλια» και να εκτελούνται στην ώρα τους. Για κάθε μετακίνηση μέσα στο εργοστάσιο έπρεπε να υπάρχει άδεια από τον επικεφαλής του τομέα και όσοι μετακινούνταν χωρίς έγκριση θα ετίθεντο προσωρινά σε διαθεσιμότητα και θα παρακρατείτο ο μισθός τους για τρεις έως οκτώ μέρες. Κανένα εργαλείο δεν έφευγε από την κολεκτίβα χωρίς έγκριση και καθιερώθηκε δοκιμαστική περίοδος ενός μήνα για όλους τους εργάτες. Η ελεγκτική επιτροπή των CNT-UGT στην εταιρία Rabat προειδοποίησε ότι όποιος σύντροφος λείπει από τη δουλειά χωρίς να είναι άρρωστος θα χάνει το μεροκάματο. Οι εργαζόμενοι αυτής της εταιρίας, η πλειοψηφία των οποίων ήταν γυναίκες, ενημερώθηκαν ότι η ανυπακοή μπορούσε να οδηγήσει στην απόλυση σε έναν τομέα που, θα πρέπει να το έχουμε υπ' όψιν μας, η ανεργία ήταν υψηλή. Καμία εργάτρια της Rabat δεν έπρεπε να απουσιάζει από τις συνελεύσεις υπό την απειλή προστίμου. Μόνο συζητήσεις σχετικά με την εργασία επιτρέπονταν κατά τη διάρκεια της εργάσιμης μέρας. Κι άλλες κολεκτίβες, όπως η Artgust, η οποία είχε ανεπιτυχώς ζητήσει από τους εργάτες να αυξήσουν την παραγωγή, επέβαλλαν επίσης κανόνες που απαγόρευαν τις συζητήσεις, την καθυστερημένη προσέλευση στο χώρο εργασίας ακόμη και τη λήψη τηλεφωνημάτων. Τον Αύγουστο του 1938, παρουσία

αντιπροσώπων από τη CNT, την UGT και τη Χενεραλιδάδ της Καταλωνίας, η εργατική συνέλευση της Casa A. Lanau απαγόρευσε την καθυστερημένη προσέλευση στην εργασία, την προσποιητή ασθένεια και το τραγούδι κατά τη διάρκεια της εργασίας. Η Magetzems Santeulàlia έλεγχε όλα τα πακέτα που έμπαιναν και έβγαιναν από το εργοστάσιό της. Τα συνδικάτα της CNT και της UGT στην Badalona, ένα βιομηχανικό προάστιο της Βαρκελώνης, άρχισαν να ελέγχουν τους ασθενείς και συμφώνησαν ότι όλοι οι εργάτες πρέπει να δικαιολογούν τις απουσίες τους, οι οποίες, όπως υποστήριζαν, ήταν «ακατανόητες» και «καταχρηστικές», δεδομένου ότι η εργάσιμη εβδομάδα είχε μειωθεί στις 24 ώρες.¹⁹

Η αυστηρότητα αυτών των διατάξεων και κανόνων ήταν, απ' ό,τι φαίνεται, συνέπεια της μείωσης της παραγωγής και της πειθαρχίας σε πολλές εταιρίες υφαντουργίας και υματισμού. Στις 15 Ιούνη του 1937, ο λογιστής των CNT-UGT στην Casa Mallafre δημοσίευσε μια αναφορά για τα εργαστήρια ραπτικής της εταιρίας. Συμπέρανε ότι η διαχείριση της κολεκτίβας ήταν έντιμη και ηθική, αλλά ότι η παραγωγή ήταν «το πιο λεπτό σημείο του προβλήματος» και ότι «στην παραγωγή βρίσκεται το μυστικό της αποτυχίας ή της επιτυχίας στη βιομηχανία και το εμπόριο». Ο λογιστής προειδοποιούσε ότι αν η παραγωγή των εργαστηρίων συνέχιζε να παραμένει στα ίδια, εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα, τότε η εταιρία –κολεκτιβοποιημένη, εργατικά ελεγχόμενη ή κοινωνικοποιημένη– θα χρεοκοπούσε. Η τρέχουσα παραγωγή δεν κάλυπτε ούτε τα εβδομαδιαία έξοδα, και η συνολική ποσότητα παραγόμενων προϊόντων έπρεπε να αυξηθεί αν η εταιρία ήθελε να επιβιώσει. Μια άλλη κολεκτίβα υματισμού των CNT-UGT, η Artgust, έγραψε στις 9 Φλεβάρη του 1938: «*Παρά τις επίμονες εκκλήσεις μας προς το προσωπικό του εργοστασίου, δεν έχουμε πετύχει ακόμη τη βελτίωση της απόδοσης*».²⁰ Η Artgust ζήτησε τόσο από τη CNT όσο και από την UGT συμβουλές για το ζήτημα της δυσαναλογίας ανάμεσα στο υψηλό κόστος και τη χαμηλή παραγωγικότητα.

Σε αρκετές κολεκτίβες εργάτες απολύονταν ή ετίθεντο σε διαθεσιμότητα. Ζητήθηκε από σύντροφο σε ένα υποδηματοποιείο της CNT, να φύγει λόγω της χαμηλής του παραγωγικότητας. Ένας δυσαρεστημένος ράφτης, που είχε ζητήσει μεταφορά σε άλλο εργαστήριο, επιτέθηκε σε ένα συνάδελφό του, έβρισε το εργοστασιακό συμβούλιο και απείλησε το διευθυντή και έναν τεχνικό. Ετέθη σε διαθεσιμότητα τον Ιούνη του 1938.²¹ Μια συντρόφισσα των *Mujeres Libres*, της γυναικείας ομάδας της CNT, κατηγορήθηκε για ανηθικότητα, αδικαιολόγητες απουσίες, ακόμη και για μαστροπεία από τις συντρόφισσές της που απαίτησαν τη λήψη πειθαρχικών μέτρων εναντίον της. Η κατηγορία της «ανηθικότητας» ήταν συχνή κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης και αποκαλύπτει ότι οι ακτιβιστές των συνδικάτων θεωρούσαν την ανεπάρκεια ή την ανικανότητα στη δουλειά «ανηθικότητα» αν όχι καθαρή αμαρτία. Οι δραστηριότητες που δε σχετιζονταν άμεσα με την παραγωγή θεωρούνταν επίσης καταδικαστέες. Οι αγωνιστές της CNT ήθελαν να βάλουν τέλος στην «ανηθικότητα» κλείνοντας τους χώρους διασκέδασης όπως τα μπαρ, τις αίθουσες μουσικής και χορού από τις 10 το βράδυ.²² Οι πόρνες θα αναμορφώνονταν μέσω της εργασιοθεραπείας και η πορνεία θα καταργείτο όπως είχε γίνει στη Σοβιετική Ένωση. Το σεξ και η γέννηση παιδιών έπρεπε να αναβληθούν για μετά την επανάσταση.²³

Τα συνδικάτα μεταλλουργίας της CNT και της UGT προσπάθησαν να ελέγξουν την απειθαρχία η οποία είχε παρατηρηθεί σε πολλές κολεκτίβες. Το 1938, ένας εργάτης εκδιώχθηκε από μια κολεκτίβα, κατηγορούμενος πάλι για «ανηθικότητα», δηλ. απουσία από την εργασία χωρίς δικαιολογία. Μια άλλη κολεκτίβα ήθελε να απολύσει μια «ασυνείδητη» γυναίκα, που είχε δώσει επανειλημμένα ψεύτικες δικαιολογίες για τις απουσίες της.²⁴ Τον Αύγουστο του 1936, το συνδικάτο μεταλλουργίας της CNT προειδοποίησε ότι οι σύντροφοι που δεν ολοκληρώνουν τα καθήκοντα που έχουν αναλάβει θα αντικαθίστανται «χωρίς δεύτερη σκέψη». Όπως και στην υφαντουργία, πολλές μεταλλουργικές κολεκτίβες θέσπισαν μακροσκελείς κανονισμούς ελέγχου των αναρρωτικών αδειών:

Το συμβούλιο είναι υποχρεωμένο να ελέγχει τις απουσίες των ασθενών μέσω ενός συντρόφου τον οποίο όλοι οι σύντροφοι του εργοστασίου πρέπει να δέχονται στο σπίτι τους... Ο έλεγχος μπορεί να γίνεται πολλές φορές την ημέρα, αν το συμβούλιο το κρίνει απαραίτητο.²⁵

Η Κολεκτίβα Ανελκυστήρων και Βιομηχανικών Εφαρμογών ανακοίνωσε ότι οποιαδήποτε προσπάθεια απάτης σχετικά με τις αναρρωτικές άδειες θα τιμωρείται με απόλυση. Η συνέλευση της εταιρίας Masriera i Carreras, στην οποία η UGT πλειοψηφούσε, διαπίστωνε την 1^η Σεπτέμβρη του 1938 ότι «κάποιοι σύντροφοι έχουν τη συνήθεια να έρχονται στη δουλειά ένα τέταρτο αργότερα κάθε μέρα» και ομόφωνα αποφάσισε να αφαιρείται μισθός μισής ώρας για κάθε πέντε χαμένα λεπτά. Τον Ιανουάριο του 1937, το συνδικάτο των φαναρτζήδων ανακοίνωσε ότι αν ένας εργάτης μπει στο εργοστάσιο μισή ώρα καθυστερημένος θα χάνει το μισό μεροκάματο. Τον Ιούλη του 1937, η κολεκτίβα Construcciones Mecánicas επέβαλε στέρηση πληρωμής 15 λεπτών σε περίπτωση που κάποιος εργάτης έπλενε τα χέρια του ή ντυνόταν πριν το τέλος της εργάσιμης ημέρας. Παρόμοια ήταν τα προβλήματα και στις δημόσιες υπηρεσίες. Στις 3 Σεπτέμβρη του 1937, το Γενικό Συμβούλιο των εταιριών ηλεκτρισμού και αερίου διαπίστωνε μια «μείωση της παραγωγής» και δήλωσε ότι πρέπει να υπερασπιστεί το κοινό συμφέρον ενάντια σε μια μειοψηφία η οποία στερείται «ηθικής». Οι εργάτες θα τιμωρούνταν με προσωρινή διαθεσιμότητα ή θα απολύονταν σε περίπτωση απουσίας ή συχνών καθυστερήσεων προσέλευσης στην εργασία. Οι εργατικές συνελεύσεις κατά τη διάρκεια της εργάσιμης μέρας απαγορεύτηκαν ρητώς και το Συμβούλιο ανακοίνωσε κατηγορηματικά ότι θα αναλάμβανε πειθαρχική δράση όποτε αυτό χρειαζόταν.

Τον Ιανουάριο του 1938, η CNT, σε συνεδρίασή της Οικονομικής Ολομέλειας της οργάνωσης, καθόρισε «τα καθήκοντα και τα δικαιώματα του παραγωγού»:

Σε κάθε επάγγελμα θα υπάρχει ένα πρόσωπο που θα κατανέμει τα καθήκοντα και θα είναι επίσημα υπεύθυνο... για την ποσότητα και την ποιότητα [των προϊόντων] και για τη συμπεριφορά των εργατών.

Αυτός ο υπεύθυνος για την κατανομή των καθηκόντων θα είχε τη δυνατότητα να απολύσει έναν εργάτη για «τεμπελιά ή ανηθικότητα», ενώ άλλοι υπάλληλοι

θα ελέγχαν αν τα «ύποπτης προέλευσης» μικροατυχήματα στη δουλειά ήταν δικαιολογημένα ή «ψεύτικα»:

Όλοι οι εργάτες και οι υπάλληλοι θα έχουν ένα φάκελο όπου θα καταγράφονται πληροφορίες για την επαγγελματική και κοινωνική προσωπικότητά τους.²⁶

Τα συνδικάτα συμπλήρωσαν τους καταναγκαστικούς νόμους και κανόνες τους με εκτεταμένες προπαγανδιστικές καμπάνιες για να πείσουν και να αναγκάσουν τη βάση να εργαστεί πιο σκληρά. Αυτή η προπαγάνδα αποκαλύπτει τη γενικευμένη ύπαρξη χαμηλής παραγωγικότητας και απειθαρχίας. Η κολεκτίβα Vehils Vidal ζήτησε χωρίς περιστροφές «αγάπη για τη δουλειά, θυσία και πειθαρχία». Η κολεκτίβα Pantaleoni Germans των CNT-UGT ήθελε το προσωπικό της να «αφιερώνεται στην εργασία». Οι υποδηματοποιοί απαιτούσαν «ηθική, πειθαρχία και θυσία».²⁷ Τον Απρίλη του 1937, η επιθεώρηση της μεγάλης υφαντουργικής εταιρίας Fabra i Coats τύπωσε μια ολόκληρη σελίδα εκλιπαρώντας τους εργάτες της «να δουλεύουν, να δουλεύουν, να δουλεύουν».²⁸ Η CNT συχνά προειδοποιούσε τα μέλη της να μη συγχέουν την ελευθερία με την ασυδοσία και δήλωνε ότι αυτοί που δε δουλεύουν σκληρά είναι φασίστες.²⁹ Η Συνομοσπονδία θεωρούσε ότι οι εργάτες συχνά είχαν «αστική νοοτροπία» επειδή δε δούλευαν όσο σκληρά θα έπρεπε. Σύμφωνα με τη CNT, οι εργάτες είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στα άμεσα οφέλη και τις μελλοντικές πραγματικές αληθινές βελτιώσεις. Η στιγμή της «αυτοπειθαρχίας» είχε φτάσει.

Το Φεβρουάριο του 1937 η κολεκτίβα Marathon των CNT-UGT, κατασκευάστρια μοτοσυκλετών, ισχυρίστηκε στο περιοδικό της *Horizontes*:

Υπάρχουν πολλοί εργάτες που δε βλέπουν στην κολεκτιβοποίηση τίποτα περισσότερο από μια απλή αλλαγή ιδιοκτητών και πιστεύουν αλλοιώς ότι η συνεισφορά τους στο εργοστάσιο περιορίζεται στο να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με τον ίδιο τρόπο που το έκαναν την εποχή που η βιομηχανία ήταν ιδιωτική. Ενδιαφέρονται μόνο για τους μισθούς στο τέλος του μήνα.

Το Μάη του 1937, οι αγωνιστές της Marathon προσπάθησαν να πείσουν τη βάση τους ότι πρέπει να βγάλει τη «μέγιστη απόδοση» από τις μηχανές που κάποτε απεχθάνοταν.

Τον Ιανουάριο του 1938, η *Solidaridad Obrera*, η καθημερινή εφημερίδα της CNT, δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο *Επιβάλλουμε Αυστηρή Πειθαρχία στους Χώρους Εργασίας*, το οποίο ανατυπώθηκε πολλές φορές, τόσο από τα περιοδικά της CNT όσο και από αυτά της UGT.

Υπάρχουν κάποιοι που έχουν μπερδέψει με αξιοθρήνητο τρόπο τη σημασία του ηρωικού αγώνα τον οποίο διεξάγει το Ισπανικό προλεταριάτο.

Αυτοί δεν είναι αστοί, ούτε στρατιωτικοί αξιωματούχοι, ούτε παπάδες, αλλά εργάτες, αυθεντικοί εργάτες, προλετάριοι μαθημένοι στην κτηνώδη καπιταλιστική καταπίεση...

Η απειθαρχη συμπεριφορά τους στους χώρους εργασίας έχει εμποδίσει την κανονική λειτουργία της παραγωγής... Παλαιότερα όταν πλήρωναν οι αστοί, ήταν λογικό να τους ζημιώνουν, να σαμποτάρουν την παραγωγή και να δουλεύουν όσο το δυνατό λιγότερο... Αλλά σήμερα τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά... Η εργατική τάξη ξεκινά τη δημιουργία μιας βιομηχανίας που μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση της νέας κοινωνίας.

Σε εμπιστευτική συνομιλία του με μέλη της κολεκτίβας οπτικών Ruiz y Ponseti της CNT, ένας διαπρεπής κομμουνιστής, από τους πιο σημαντικούς ηγέτες της UGT, συμφώνησε ότι η συμπεριφορά των εργατών ήταν αυτή που απειλούσε περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο τις κολεκτίβες. Σύμφωνα με αυτό το διευθυντή της UGT -αν και δεν το υποστήριξε ποτέ δημόσια- οι εργάτες ήταν απλώς «μάζα», η συνεργασία της οποίας ήταν δυστυχώς αναγκαία για την επιτυχία των επιχειρήσεων.³⁰

Συνεπώς, στην επαναστατημένη Βαρκελώνη, οι ηγέτες και οι αγωνιστές των οργανώσεων που ισχυρίζονταν ότι αντιπροσωπεύουν την εργατική τάξη αναγκάστηκαν να καταπολεμήσουν τη συνεχιζόμενη αντίσταση των εργατών στην εργασία. Η συνέχιση των εργατικών αγώνων ενάντια στην εργασία, σε συνθήκες όπου οι εργατικές οργανώσεις διαχειρίζονταν τις παραγωγικές δυνάμεις, θέτουν υπό αμφισβήτηση το κατά πόσο αυτές οι οργανώσεις εξέφραζαν πραγματικά τα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Απ' ό,τι φαίνεται η CNT, η UGT και το PSUC εξέφραζαν την οπτική αυτών που οι ίδιοι οι οργανώσεις θεωρούσαν «συνειδητοποιημένους» εργάτες. Οι «μη συνειδητοποιημένοι», που υπερτερούσαν αριθμητικά των «συνειδητοποιημένων», δεν είχαν κάποια επίσημη ή οργανωμένη αντιπροσώπευση. Αυτοί οι εργάτες τηρούσαν σε μεγάλο βαθμό σιωπή σχετικά με την άρνησή τους να εργαστούν, για ευνόητους λόγους. Σε τελική ανάλυση, η αντίστασή τους στην εργασία ήταν ανατρεπτική μέσα σε μια επανάσταση και έναν εμφύλιο πόλεμο όπου μια νέα διευθύνουσα τάξη ήταν απόλυτα αφοσιωμένη στην οικονομική ανάπτυξη. Η εργατική σιωπή ήταν μια μορφή άμυνας και αντίστασης. Αυτή η σιωπή εμποδίζει την ποσοτική μέτρηση της αντίστασης στην εργασία. Πολλές πρέπει να είναι οι αρνήσεις που ποτέ δεν καταμετρήθηκαν ούτε καταγράφηκαν.

Η ιστορία της αντίστασής τους στην εργασία μπορεί να ανασυντεθεί μερικώς μέσα από τα πρακτικά των συνελεύσεων των κολεκτίβων και, παραδόξως, μέσω της κριτικής που της άσκησαν οι οργανώσεις οι οποίες ισχυρίζονταν ότι αντιπροσώπευαν την τάξη. Οι αγώνες ενάντια στην εργασία αποκαλύπτουν μια απόσταση και ένα διαχωρισμό μεταξύ των αγωνιστών που ήταν προσηλωμένοι στην ανάπτυξη των μέσων παραγωγής και τους αναρίθμητους εργάτες που δεν ήταν πρόθυμοι να θυσιάσουν ολόψυχα για να ικανοποιήσουν τα ιδεώδη των αγωνιστών. Ενώ οι αγωνιστές ταύτιζαν την ταξική συνείδηση με τον έλεγχο και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, τη δημιουργία μιας παραγωγικίστικης επανάστασης και την ολοκληρωτική προσπάθεια να κερδηθεί ο πόλεμος, η έκφραση της ταξικής συνείδησης πολλών εργατών περιελάμβανε τη φυγή από το χώρο και το χρόνο εργασίας, όπως πολύ συχνά έκαναν και πριν την επανάσταση.

II

Στην πολύ διαφορετική πολιτική και οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στο Παρίσι κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου, πολλοί βιομηχανικοί εργάτες εξέφρασαν μια μορφή ταξικής συνείδησης, η οποία έμοιαζε πολύ με αυτή των εργατών της Βαρκελώνης που έχουμε εξετάσει. Ωστόσο, προτού εξετάσουμε την αντίσταση των εργατών στην εργασία κατά τη διάρκεια του γαλλικού Λαϊκού Μετώπου, αξίζει να σημειώσουμε ότι οι γάλλοι εργάτες, όπως και οι ισπανοί, έχουν επίσης μια πλούσια ιστορία άρνησης της εργασίας, η οποία, για καλή τύχη των ιστορικών, είναι καλά τεκμηριωμένη. Η μελέτη των εργατών του 19^{ου} και του πρώιμου 20^{ου} αιώνα έχει δείξει τη σημασία του σαμποτάζ, της καθυστερημένης προσέλευσης στη δουλειά, του μεθυσιού, της κλοπής, της επιβράδυνσης του ρυθμού εργασίας, των αγώνων ενάντια στην εργασία με το κομμάτι και της ανυποταξίας.³¹ Επιπρόσθετα, υπάρχουν καλά τεκμηριωμένα παραδείγματα συστηματικής κοπάνας, ανεπίσημων αργιών και συγκρούσεων γύρω από το ωράριο εργασίας πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Λιγότερα πράγματα είναι γνωστά για το μεσοπόλεμο. Ωστόσο, τη δεκαετία του '30, λόγω της σχετικής οικονομικής και πολιτικής σταθερότητας της Γαλλίας, σε σύγκριση με τους Ίβηρες γείτονές της, η αντίσταση των εργατών φαινόταν να έχει υποχωρήσει. Στη Σιτροέν, η επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας, η συστηματική κοπάνα και το σαμποτάζ φαίνεται να είναι «*σχετικά περιορισμένα και [η άρνηση της εργασίας] εντοπίζεται κυρίως στο πέρασμα από τη μια δουλειά στην άλλη και στις παραιτήσεις*», αν και έγιναν αρκετές σημαντικές απεργίες.³² Εν τούτοις, το 1932 η Ρενώ ξεκίνησε μια μεγάλη εκστρατεία ενάντια στη σπατάλη, την κοπάνα και τη χαμηλής ποιότητας παραγωγή.³³ Διοχετεύτηκαν μεγάλα κονδύλια στο τμήμα μηχανικού ελέγχου, το οποίο απασχολούσε 16 επιθεωρητές και 279 ελεγκτές αρμόδιους για τον έλεγχο της απόδοσης των περίπου 9.000 εργατών. Πέρα από αυτές τις προσπάθειες περιορισμού της σκάρτης παραγωγής, η Ρενώ προσέλαβε, επίσης, δικούς της γιατρούς για να ελέγχουν τους εργάτες που ισχυρίζονταν ότι τραυματίστηκαν σε εργατικά ατυχήματα. Η εταιρεία επιχειρήσε να εμποδίσει τις προσπάθειες των εργατών να βρουν έναν ανεκτικό ή συμπαθόντα γιατρό που θα επέτρεπε στον τραυματία να παραμείνει σε αναρρωτική άδεια περισσότερο απ' όση ήθελε η διεύθυνση. Στα εργαστήρια ξεκίνησαν αυστηροί έλεγχοι για να περιοριστούν οι κλοπές. Οι εργάτες συχνά διαμαρτύρονταν ενάντια σε αυτή την πειθαρχία και αποκαλούσαν το εργοστάσιο *bagne* (κάτεργο), όπως έκαναν κατά τον 19^ο αιώνα.

Παρά το γεγονός ότι η συμπεριφορά της βάσης στην Ισπανία και τη Γαλλία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν συχνά παρόμοια, η κατάσταση των οργανώσεων της εργατικής τάξης στην Ισπανία και τη Γαλλία δεν είχε τίποτα κοινό. Για διάφορους λόγους που δεν μπορούν να αναπτυχθούν λεπτομερώς εδώ, στη Γαλλία το 1936 δεν υπήρχε μια επαναστατική κατάσταση και κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου ούτε τα συνδικάτα ούτε τα κόμματα της αριστεράς απαλλοτρίωσαν τα εργοστάσια. Αντίθετα από την CNT, η CGT, το μεγαλύτερο γαλλικό συνδικάτο, δε διηύθυνε κολεκτιβοποιημένες ή υπό εργατικό έλεγχο επιχειρήσεις. Αν και η CGT συνεργαζόταν με την κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου και συμεριζόταν τις ίδιες ιδέες, έπρεπε επίσης να ανταποκριθεί στις ανάγκες της βάσης της για λιγότερη δουλειά και υψηλότερους

μισθούς. Μερικές φορές οι εκκλήσεις για σκληρή δουλειά και εντατική προσπάθεια που απηύθυναν οι υψηλόβαθμοι ηγέτες της CGT –οι οποίοι ενδιαφέρονταν περισσότερο για τις εθνικές και διεθνείς συνέπειες της οικονομικής ύφεσης και της στρατιωτικής ανετοιμότητας– ακυρώνονταν από τους χαμηλόβαθμους αντιπροσώπους του συνδικάτου που υποστήριζαν ή συναινούσαν σε περιστατικά καθυστερημένης προσέλευσης στη δουλειά, συστηματικής κοπάνας, προσπονητών ασθενειών, επιβράδυνσης της παραγωγής, κλοπών και σαμποτάζ.

Κατά τη διάρκεια της άνοιξης του 1936, ένα κύμα καταλήψεων των εργοστασίων ακολούθησε την εκλογική νίκη του Λαϊκού Μετώπου. Παρά τον τερματισμό αυτών των καταλήψεων, η αντίσταση στην εργασία εντάθηκε κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων του Λαϊκού Μετώπου. Πολλοί εργάτες επωφελήθηκαν από τη χαλάρωση της στρατιωτικού τύπου εργασιακής πειθαρχίας που χαρακτήριζε την εργοστασιακή ζωή κατά τη διάρκεια των χρόνων της κρίσης της δεκαετίας του '30 και άρχισαν να πηγαίνουν καθυστερημένοι στη δουλειά, να φεύγουν νωρίτερα, να μην εμφανίζονται καθόλου, να επιβραδύνουν το ρυθμό της παραγωγής και να μην υπακούουν στους ανωτέρους τους. Στην πραγματικότητα, μερικοί εργάτες ερμήνευαν τη συμμαχία του Λαϊκού Μετώπου ενάντια στο φασισμό όχι τόσο πολιτικά όσο με όρους καθημερινής ζωής. Με άλλα λόγια, για πολλούς παριζιάνους εργάτες, ο «φασισμός» έγινε συνώνυμο της σιδηράς πειθαρχίας στους χώρους εργασίας, της εντατικοποίησης της εργασίας και της μεγάλης, κουραστικής εργάσιμης εβδομάδας. Ένας προϊστάμενος που απαιτούσε αυστηρή υπακοή, ένα αφεντικό που επέβαλε περισσότερες ώρες εργασίας ή ένας μηχανικός που επιτάχυνε το ρυθμό της παραγωγής θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «φασίστας» από κάποιους εργάτες.³⁴

Ένα γράμμα από έναν παριζιάνο εργάτη στον αντιπρόσωπό του αποκαλύπτει τη σύνδεση, η οποία υπήρχε στα μυαλά κάποιων εργατών, μεταξύ εργασίας και φασισμού.³⁵ Ο συγγραφέας, «πιστός υποστηρικτής του Λαϊκού Μετώπου», διαμαρτυρόταν ενάντια στην απόλυση μιας νεαρής γυναίκας που αρνήθηκε να εργαστεί κατά τη διάρκεια μιας επίσημης αργίας στις 11 Νοέμβρη. Κατηγορούσε το διευθυντή της εταιρείας, του πολυτελούς μαγαζιού Fauchon, ως «διαβόητο φασίστα» (*fascite notoire* [sic]) και υποστήριζε ότι η απόλυση της γυναίκας ήταν παράνομη και απαράδεκτη «*επί κυβέρνησης Λαϊκού Μετώπου, που εκλέχθηκε από τους εργάτες για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους*». Παρόλο που ο συγγραφέας έκανε λάθος όσον αφορά το παράνομο της απόλυσης (η απαγόρευση της εργασίας κατά τη διάρκεια των επίσημων αργιών δεν αφορούσε τα μαγαζιά πολυτελείας αλλά τα εργοστάσια και τα ορυχεία), το γράμμα του –παρά τις ανορθογραφίες και την ανεπαρκή γνώση της εργατικής νομοθεσίας– αποκαλύπτει ότι ταύτιζε το Λαϊκό Μέτωπο με την υπεράσπιση των αργιών. Είναι επίσης σημαντικό ότι κατηγορήθηκε ως φασίστας ένας εργοδότης που ήθελε να «οικειοποιηθεί» μια αργία. Όπως στη Βαρκελώνη έτσι και στο Παρίσι, οι αγώνες γύρω από την κατάργηση των αργιών ήταν ευρύτατα δι-αδεδομένοι.

Στην περίοδο του Λαϊκού Μετώπου –καθώς και σε άλλες περιόδους της γαλλικής ιστορίας όπως στις απαρχές της Ιουλιανής Μοναρχίας, στο τέλος της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, στα πρώτα χρόνια της Τρίτης Δημοκρατίας και στο *Bloc des gauches*³⁶, όταν μια «αδύναμη» ή ίσως ανεκτική κυβέρνηση επέτρεπε την αύξηση

της απεργιακής δραστηριότητας– δινόταν η δυνατότητα να αφηγήσει κανείς το ρυθμό εργασίας και να αγωνιστεί ενάντια στην ίδια την εργασία. Μετά την κατάληψη της Ρενώ, αυτοί οι αγώνες πήραν διάφορες μορφές και οι εργάτες άλλαξαν τα ωράρια εργασίας, φτάνοντας αργότερα στη δουλειά και φεύγοντας νωρίτερα.

Στα διάφορα εργαστήρια οι εργάτες τροποποίησαν, με δική τους πρωτοβουλία, το ωράριο· ξεκινούσαν μια ώρα νωρίτερα ή αργότερα και έφευγαν ανάλογα με το πότε είχαν ξεκινήσει.³⁷

Πολλοί συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι επίσης απέφευγαν την εργασία:

Οι αντιπρόσωποι δεν εκτελούσαν καμία πραγματική εργασία. Ορισμένοι εμφανίζονταν στα εργαστήριά τους περιστασιακά. Οι περισσότεροι παρατούσαν τη δουλειά τους όποτε ήθελαν χωρίς να ζητήσουν την άδεια των ανωτέρων τους. Οι αντιπρόσωποι συναντιόνταν σε σχεδόν σταθερή βάση και παρά τις αναρίθμητες προειδοποιήσεις που τους γίνονταν, συνέχιζαν να λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο.³⁸

Λέγεται ότι οι αντιπρόσωποι έμπαιναν στο εργοστάσιο «σε κατάσταση υπερβολικής μέθης», «κάνοντας καραγκιοζιλίκια και εμποδίζοντας τους εργάτες να εργαστούν φυσιολογικά». Στις 5 Φλεβάρη του 1937, ένας αντιπρόσωπος διέταξε να κλείσουν οι μηχανές κατά τη διάρκεια του γεύματός του και το αποτέλεσμα ήταν «να δυσκολεύονται, ακόμη και να αδυνατούν να εργαστούν οι εργάτες κατά τη διάρκεια των γευμάτων».³⁹

Τόσο οι συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι όσο και οι εργάτες προσπάθησαν να ελέγξουν τις προσλήψεις και τις απολύσεις στη Ρενώ. Το Σεπτέμβρη του 1936, οι εργάτες του εργαστηρίου 147 ζήτησαν την απόλυση του επιστάτη τους «με τη δικαιολογία ότι τους ανάγκαζε να εργάζονται πάρα πολύ».⁴⁰ Στις 8 Νοέμβρη του 1937 η *Syndicats*, το όργανο της αντικομμουνιστικής τάσης της CGT, διαμαρτυρήθηκε όταν η διεύθυνση της Ρενώ αρνήθηκε να προσλάβει έναν άπειρο νεαρό εργάτη για μια πολύ εξειδικευμένη εργασία: «Οι βιομήχανοι θέλουν να προσλαμβάνουν μόνο εργάτες ικανούς για τη μέγιστη απόδοση». Η εφημερίδα ζητούσε έλεγχο των προσλήψεων από τη CGT. Οι αντιπρόσωποι απαίτησαν από τη διεύθυνση να απολύει το προσωπικό που αρνείτο να ενταχθεί στη CGT.

Πολλές φορές η διεύθυνση δυσκολευόταν να απολύσει εργάτες που είχαν διαπράξει «σοβαρά επαγγελματικά λάθη»:

Όταν ένας επιστάτης έκανε μια απλή παρατήρηση σε έναν εργάτη... εκείνος, χωρίς να μιλήσει, τον χτύπησε δύο φορές στο πρόσωπο, προκαλώντας του σοβαρές κακώσεις.⁴¹

Στις 8 Σεπτέμβρη του 1936, οι αντιπρόσωποι των εργαστηρίων όπου συνέβη το επεισόδιο απείλησαν να κατέβουν σε απεργία αν ο εργάτης που είχε απολυθεί επειδή χτύπησε τον επιστάτη του δεν επαναπροσλαμβανόταν άμεσα. Ένας οδηγός της

εταιρείας, ο οποίος είχε προκαλέσει τρία διαφορετικά ατυχήματα σε τρεις συνεχόμενες μέρες δεν μπορούσε να απολυθεί:

Έπρεπε να κρατήσουμε αυτόν τον εργάτη, με το πρόσχημα ότι η απόλυσή του δεν οφειλόταν σε επαγγελματικά λάθη, επειδή ήταν ο οδηγός του αντιπροσώπου και μέλους του ΚΚ Costes κατά τη διάρκεια της απεργίας.⁴²

Οι συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι ιδιοποιήθηκαν διευθυντικά δικαιώματα που αφορούσαν την απασχόληση. Στο εργαστήριο 125 ο εξορθολογισμός της διαδικασίας κατασκευής του εσωτερικού των αυτοκινήτων θα οδηγούσε σε μείωση του αριθμού των απαιτούμενων εργατών και η διεύθυνση ήθελε να απολύσει εκείνους που την κοπανούσαν συχνά και συστηματικά. Οι αντιπρόσωποι, όμως, αντιτάχθηκαν στην επιλογή της διεύθυνσης. Οι συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι διαμαρτυρήθηκαν ακόμη για τις αναθέσεις έργων σε τρίτους, οι οποίες, όπως υποστήριζαν, ήταν μια *de facto* μέθοδος απόλυσης εργαζομένων στη Ρενώ, και στις 22 Ιανουαρίου του 1937 οι εργάτες άφησαν τις δουλειές τους και σταμάτησαν ένα φορτηγό που μετέφερε κομμάτια που είχαν κατασκευαστεί από μια άλλη εταιρία.⁴³

Οι αντιπρόσωποι χρησιμοποίησαν ό,τι κέρδισαν από τις καταλήψεις του Μάη-Ιούνη με πολλούς τρόπους. Μετά τις απεργίες της άνοιξης του 1936, οι συνηθισμένοι έλεγχοι των πακέτων και των τσαντών των εργατών κατά την έξοδό τους από τα εργοστάσια ήταν παρελθόν και στο εργαστήριο 243 ένας αντιπρόσωπος απείλησε με «επεισόδιο» αν η διεύθυνση επανεισήγαγε τους ελέγχους.⁴⁴ Παρόλα αυτά, η διεύθυνση προσέλαβε σιωπηλά «διακριτικούς επόπτες» για αρκετούς μήνες. Στις 4 Δεκέμβρη του 1937, ένας αντιπρόσωπος και ο σύντροφός του συνελήφθησαν καθώς έμπαιναν σε ένα ταξί. Και οι δύο κουβαλούσαν βαριές τσάντες και όταν οδηγήθηκαν στο αστυνομικό τμήμα δήλωσαν ότι, τους τελευταίους μήνες, είχαν κλέψει 5 κιλά αντιτριβικών μετάλλων τα οποία στη συνέχεια ξαναπούλησαν. Η Ρενώ απαιτήσε 200.000 φράγκα για αποζημίωση, συμπεριλαμβανομένου τόσο του κόστους των κλεμμένων εμπορευμάτων όσο και της εκτιμώμενης αξίας της «*αναταραχής που προκλήθηκε στις βιομηχανίες μας*».

Οι κλοπές, η απειθαρχία, η καθυστέρηση προσέλευσης στη δουλειά και οι συστηματικές κοπάνες είναι όλα εκδηλώσεις του ίδιου κεντρικού προβλήματος: της απροθυμίας πολλών εργατών να παράγουν και να δουλέψουν τόσο σκληρά όσο επιθυμεί η διεύθυνση. Στα εργαστήρια επιμετάλλωσης και στίλβωσης χρωμίου και νικελίου, οι εργάτες (οι περισσότερες γυναίκες) σταμάτησαν την παραγωγή με μια «*ανησυχητική ευκολία*» και διατύπωσαν τα αιτήματά τους μόνο «*μετά την αδικαιολόγητη στάση εργασίας*».⁴⁵ Η επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας και οι διαμαρτυρίες κατά της εργασίας με το κομμάτι ήταν συχνές κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου. Στο εργαστήριο 125, οι συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι ζήτησαν την κατάργηση των κινήτρων παραγωγικότητας και την καθιέρωση ημερήσιου μισθού (*à la journée*). Οι ρυθμιστές των αυτόματων τόνων απείλησαν ότι θα προχωρήσουν σε απεργία με αίτημα να καταργηθεί η εργασία με το κομμάτι και ν' αυξηθεί ο μισθός κατά 38%. Στις 28 Αυγούστου, στο εργαστήριο ανταλλακτικών, έγινε στάση εργασίας ως διαμαρτυρία ενάντια στο ρυθμό παραγωγής που «*κρίθηκε πολύ γρήγορος από*

τους αντιπροσώπους». Στις 12 Οκτώβρη του 1936, στο εργαστήριο στίλβωσης, οι συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι αντιτάχθηκαν «βίαια» στους νέους ρυθμούς εργασίας με το κομμάτι. Μετά τον Ιούνιο του 1936 εγκαταστάθηκαν στο χυτήριο αλουμινίου νέα μηχανήματα –τα οποία αναμενόταν να περιορίσουν το κόστος κατά 20%. Αλλά τα νέα εργαλεία κατάφεραν να περιορίσουν το κόστος μόνο κατά 4%, επειδή μετά από μια «μακρά συζήτηση», οι εργάτες αρνήθηκαν να «δουλέψουν με αυτό το νέο υλικό». Σημειώθηκε επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας σε διάφορα εργαστήρια και γραμμές παραγωγής καθόλη τη διάρκεια του 1937 και του 1938 και η διεύθυνση ισχυρίστηκε ότι η παραγωγή του 1938 ήταν χαμηλότερη από εκείνη του 1936. Σύμφωνα με τους εργοδότες, ήταν απαραίτητο να παρακολουθούνται στενά οι εργάτες για να εξασφαλιστεί ένα υποφερτό επίπεδο παραγωγικότητας.⁴⁶

Οι αντιπρόσωποι συχνά ενθάρρυναν την αντίσταση των εργατών στην επιτάχυνση του ρυθμού παραγωγής. Το 1938 στο εργαστήριο στίλβωσης, οι συνδικαλιστικοί αντιπρόσωποι ζήτησαν να βλέπουν την κατάσταση μισθοδοσίας έτσι ώστε οι ακτιβιστές της CGT να μπορούν να προσδιορίσουν αν οι εργάτες παρήγαγαν πάνω από τις καθιερωμένες de facto νόρμες. Μια ημι-ειδικευμένη γυναίκα που ήθελε «να κάνει το καλύτερο δυνατό» δήλωσε τον Ιανουάριο του 1937 ότι την εκφόβισαν οι αντιπρόσωποι για να μην ξεπεράσει τις de facto νόρμες.⁴⁷ Ένας αντιπρόσωπος δήλωσε δυνατά για να τον ακούσουν όλοι: «Όταν υπάρχει οποιουδήποτε είδους αναταραχή στο εργοστάσιο, παρατάω τα εργαλεία μου και πηγαίνω να δω τι συμβαίνει».⁴⁸

Στην αεροπλοΐα, παρά τη μερική εθνικοποίηση, τη συμμετοχή της CGT στα διοικητικά συμβούλια και άλλες αλλαγές που ευνοούσαν τα συνδικάτα, οι αντιπρόσωποι της CGT και η βάση του συνδικάτου αφήφισαν την εργασία με το κομμάτι και τα κίνητρα παραγωγικότητας. Στη Salmson, μια ιδιωτική αεροπορική εταιρία, η CGT υποστήριξε ότι ο γραμματέας της είχε απολυθεί άδικα και ότι οι αντιπρόσωποι της παρεμποδίζονταν στην άσκηση των καθηκόντων τους. Τέτοιες ενέργειες εκ μέρους της διεύθυνσης δεν «ενθαρρύνουν τους εργάτες να αυξήσουν τον ρυθμό παραγωγής» και η CGT υποστήριξε ότι «για να επιτευχθεί μια φυσιολογική απόδοση, πρέπει να έχει κανείς και φυσιολογική στάση απέναντι στους εργάτες».⁴⁹ Ακόμη και ο πρόεδρος της Société Nationale de Constructions de Moteurs της Argenteuil, που ήταν ένθερμος οπαδός της εθνικοποίησης, προειδοποίησε το προσωπικό του ότι «στο εργοστάσιο, δουλεύουμε».⁵⁰ Σε κάθε εργαστήριο θα αναρτούνταν σχεδιαγράμματα παραγωγής και απόδοσης και ο πρόεδρος ζητούσε από τους εργαζόμενους του να σέβονται την εξουσία που βασίζεται στη γνώση και την ικανότητα. Μολονότι ο René Belin, ο ηγέτης της CGT που αντιπροσώπευε την Ομοσπονδία στο διοικητικό συμβούλιο της Société Nationale de Constructions de Moteurs, αρνήθηκε ότι «επέβαλε» στους εργάτες μια απόφαση σχετικά με τη διάρκεια της εργάσιμης μέρας και τις νόρμες αποδοτικότητας, δήλωσε ότι θα έπρεπε να διατηρηθεί «μια ικανοποιητική απόδοση στα εργοστάσια της αεροπλοΐας και ειδικά στην [εταιρεία] Lorraine».⁵¹

Αν και οι διευθυντές των εθνικοποιημένων αεροπορικών εταιρειών παραχώρησαν αυξήσεις μισθών, υψηλές αμοιβές για τις υπερωρίες, άδεια διακοπών τον Αύγουστο, βελτιωμένες συνθήκες υγείας και ασφάλειας, επαγγελματική μετεκπαίδευση, ειδική μεταφορά προς την εργασία, ακόμη και συμμετοχή της CGT στις προλήψεις, παρόλα αυτά η διεύθυνση επέμενε πάνω στη σύνδεση του μισθού με την

παραγωγικότητα μέσω ενός συστήματος κινήτρων ή εργασίας με το κομμάτι.⁵² Τα στελέχη τόσο στις δημόσιες όσο και στις ιδιωτικές επιχειρήσεις ήταν πεπεισμένα ότι τα κίνητρα ήταν απαραίτητα σε μια κατάσταση όπου, παρά την αγορά νέων μηχανημάτων και την προσθήκη νέου προσωπικού, η παραγωγικότητα είχε λίγο-πολύ μειωθεί. Το 1938 η οργάνωση των εργοδοτών Constructeurs de Cellules έκανε έκκληση στον Υπουργό Αεροπορίας Guy de la Chambre για «επέκταση της εργασίας με το κομμάτι». Οι εργοδότες στη μεταλλουργία υποστήριζαν

ότι η εργασία με το κομμάτι (στην αεροπλοΐα) έχει ουσιαστικά εγκαταλειφθεί. Η Ομοσπονδία Μετάλλου (CGT) εμποδίζει τους εργάτες να πηγαίνουν πέρα από το «όριο» του πάγιου μισθού.⁵³

Τον Φεβρουάριο του 1938, ο Υπουργός Αεροπορίας δήλωσε ότι η παραγωγή αεροσκαφών έχει καθυστερήσει, όχι τόσο λόγω της εβδομάδας των 40 ωρών εργασίας, όσο κυρίως λόγω της «μη ικανοποιητικής ωριαίας παραγωγής στα εθνικοποιημένα εργοστάσια».⁵⁴

Οι αγώνες ενάντια στην εργασία με το κομμάτι και τους γρήγορους ρυθμούς παραγωγής δεν εκδηλώθηκαν μόνο στις σύγχρονες επιχειρήσεις, όπως η αεροπλοΐα και η αυτοκινητοβιομηχανία, αλλά και στο μικρότερο και πιο παραδοσιακό κατασκευαστικό τομέα. Οι κατασκευές ήταν το σύνθημα καταφύγιο του τεχνίτη. Συγκρινόμενη με το «στρατιωτικοποιημένο χώρο του εργοστασίου», παραδείγματος χάριν, η ανεξαρτησία των υδραυλικών ή των τεχνιτών στέγης ήταν αξιοσημείωτη. Ο τομέας των κατασκευών αποτελείτο σε μεγάλο βαθμό από αποκεντρωμένες και οικογενειακές επιχειρήσεις· ενώ το 1931 στη μεταλλουργία το 98,3% των εργατών απασχολείτο σε εταιρείες με περισσότερους από 100 εργάτες, στις κατασκευές και τα δημόσια έργα μόνο το 23,8% των εργατών απασχολείτο σε επιχειρήσεις με περισσότερους από 100 εργάτες.⁵⁵ Περίπου το 40% των εργατών στις κατασκευές απασχολείτο σε επιχειρήσεις με λιγότερους από 50 εργάτες. Το 1931, αυτός ο τομέας απασχολούσε ένα εκατομμύριο εργάτες, περίπου το 10% του εργατικού δυναμικού.

Στο μεγαλύτερο κατασκευαστικό έργο κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου, την Παγκόσμια Έκθεση του 1937, η οποία περιλάμβανε εκατοντάδες εταιρείες, οι αντιπρόσωποι της CGT καθόρισαν τις νόρμες παραγωγής και περιόρισαν την αποτελεσματικότητα των κινήτρων για εργασία με το κομμάτι. Για παράδειγμα, οι αντιπρόσωποι περιόρισαν τον αριθμό των τούβλων που ένας κτίστης μπορούσε να τοποθετήσει ή το πόσο γρήγορα ένας σοβατζής μπορούσε να δουλεύει.⁵⁶ Ήταν δύσκολο να απολυθούν αυτοί οι εργάτες λόγω της δύναμης της CGT και του φόβου των διευθυντών για επεισόδια που θα προκαλούσαν αναστάτωση. Όταν, για παράδειγμα, η διεύθυνση του περιπτέρου της Αλγερίας απέλυσε 9 τεχνίτες στέγης, οι εργάτες ανταπέδωσαν καταλαμβάνοντας το χώρο, παρά την παρουσία της αστυνομίας. Μετά απ' αυτό, οι υπεύθυνοι αποφάσισαν να κρατήσουν τους απολυμένους εργάτες στη δουλειά. Αν και ο Arrachard, γενικός γραμματέας της Ομοσπονδίας της Batiment, ισχυριζόταν ότι μεσολαβούσε συχνά έτσι ώστε οι εργάτες να παράγουν κανονικά και να ολοκληρώσουν τις δουλειές τους εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών, οι παρεμβάσεις του φαίνεται ότι δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα.⁵⁷ Πολλές βδομάδες μετά

τα προγραμματισμένα εγκαίρως της 1^{ης} Μάη, οι καθυστερήσεις στις κατασκευές άρχισαν να εκθέτουν όλο και περισσότερο την κυβέρνηση που γι' αυτήν η Έκθεση ήταν η βιτρίνα του Λαϊκού Μετώπου. Στις 13 Μάη του 1937, το δεξί χέρι του Leon Blum, ο Jules Moch είπε στον Arrachard ότι «το αστείο έχει παρατραβήξει» και ότι έπρεπε να αποκατασταθεί η τάξη. Τον Ιούνιο του 1937, ο Moch απείλησε να «βγει δημόσια» και να πει στον τύπο ότι το συνδικάτο ήταν υπεύθυνο για τις καθυστερήσεις, αν η δουλειά στα μουσεία δεν ολοκληρωνόταν σύντομα.⁵⁸ Κάποιες χώρες επιχείρησαν να προσλάβουν ξένους εργάτες για να ολοκληρώσουν τα περίπτερά τους, αλλά η CGT απέκρουσε αποτελεσματικά όχι μόνο αυτή την πρακτική αλλά ακόμη και την πρόσληψη γάλλων εργατών από την επαρχία.⁵⁹ Οι αμερικάνοι, για παράδειγμα, ήθελαν να ολοκληρώσουν το περίπτερό τους πριν τις 4 Ιούλη, την Ημέρα της Ανεξαρτησίας τους, και κατέληξαν σε μια σύμβαση με μια βελγική εταιρία που θα ολοκλήρωνε μια μεταλλική σκεπή λόγω της «αδυναμίας επίτευξης μιας ικανοποιητικής απόδοσης από τους γάλλους εργάτες». Ωστόσο, η CGT, με τη σύμφωνη γνώμη του Επιθεωρητή Εργασίας της Παγκόσμιας Έκθεσης, απαίτησε να προσληφθεί ένας συγκεκριμένος αριθμός δικών της εργατών. Αυτοί οι νεοπροσληφθέντες γάλλοι εργάτες

αποδιοργάνωσαν το εργοτάξιο και αποθάρρυναν τους βέλγους εργάτες με την πλήρη αδράνειά τους, όμοια με απεργία ζήλου.⁶⁰

Το κτίσιμο της σκεπής πήρε διπλάσιο χρόνο απ' ό,τι προβλεπόταν.

Ωστόσο, η πτώση της παραγωγής και η άστατη κατάσταση στα εργοστάσια δεν πρέπει να αποδοθεί αποκλειστικά στη δράση των αντιπροσώπων. Η διεύθυνση συνήθιζε να θεωρεί υπεύθυνους για τα προβλήματα της παραγωγής τους «ταραχοποιούς» και τους «αγκιτάτορες». Ωστόσο στη Ρενώ αυτοί οι *meneurs* [ηγέτες], όπως αποκαλούνταν από τους εργοδότες, βρήκαν μια σταθερή βάση υποστήριξης μεταξύ των εργατών. Άλλωστε, οι αντιπρόσωποι της CGT συχνά εκλέγονταν από απόλυτες πλειοψηφίες. Τον Ιούλη του 1936, η Ομοσπονδία Μετάλλου έλαβε το 86,5% των ψήφων των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων· όλα τα άλλα συνδικάτα μαζί πήραν μόλις 7%, με 6,5% αποχή.⁶¹ Τον Ιούλη του 1938, η CGT διατηρούσε ακόμη την υποστήριξη της πλειοψηφίας των εργατών. Πήρε 20.428 από τις 27.913 ψήφους, δηλαδή 73,2%. Τα άλλα συνδικάτα –η Syndicat Professionnel Français, η CFTC (καθολικοί) και οι «ανεξάρτητοι»– συγκέντρωσαν 10,9% συνολικά. Τον Ιούλη του 1938, η αποχή ανήλθε στο 15,9%, υπερδιπλάσια αυτής του 1936. Μολονότι δεν μπορεί κανείς να αποκλείσει την πιθανότητα να τρομοκρατούσαν τα στελέχη της CGT τους ψηφοφόρους, είναι πιθανώς ασφαλές να συμπεράνουμε ότι οι αντιπρόσωποι της Ομοσπονδίας Μετάλλου, η οποία κέρδιζε τέτοιες ασύμμετρες πλειοψηφίες (71 στους 74 αντιπροσώπους το 1938), εξέφραζαν σε μεγάλο βαθμό τις επιθυμίες των ψηφοφόρων τους.

Πράγματι, η δύναμη των αντιπροσώπων περιοριζόταν μερικές φορές από τη βάση. Σε μια περίπτωση, οι αντιπρόσωποι ζήτησαν από τη διεύθυνση να καταργήσει ένα συγκεκριμένο κίνητρο με αντάλλαγμα μια τυπική εγγύηση ότι η παραγωγικότητα δε θα μειωθεί· παρόλα αυτά, η παραγωγή έπεσε.⁶² Ήδη στις 30 Ιούνιο του 1936, κατά τη διάρκεια διαπραγματεύσεων μεταξύ του Υπουργού Εργασίας και των εργοδοτών της μεταλλουργίας, ένας αντιπρόσωπος της CGT είχε υποσχεθεί να βοηθήσει

στην αύξηση της παραγωγικότητας, αλλά και αυτή η υπόσχεση παρέμεινε ανεκπλήρωτη. Η παρέμβαση των αντιπροσώπων για βελτίωση της παραγωγικότητας εγκυμονούσε τον κίνδυνο να στραφεί η «οργή των εργατών ενάντια στους αντιπρόσωπους». Πολλοί εργάτες περιφρονούσαν συχνά τα υψηλόβαθμα στελέχη της CGT και του Κομμουνιστικού Κόμματος. Στις 16 Σεπτεμβρίου του 1936, η διεύθυνση της Ρενώ ανέφερε μια στάση εργασίας η οποία έγινε «*παρά την παρέμβαση του Γραμματέα της Ομοσπονδίας Μετάλλου της Billancourt και του M. Timbault*», ενός σημαντικού ηγέτη της CGT. Ακόμη και οι πιο χαμηλόβαθμοι αντιπρόσωποι πολλές φορές δεν υπάκουαν στους ανωτέρους τους στα συνδικάτα ή παρέβαιναν τις συμφωνίες:

Με τη συναίνεση των αντιπροσώπων, συμφωνήθηκε ότι οι μογιατζήδες θα δουλεύουν δύο ώρες υπερωρία για να ολοκληρωθούν τα οχήματα για την Έκθεση Αυτοκινήτου. Στις 6.00 μ.μ. ο αντιπρόσωπος Μ., δυσαρεστημένος με το μισθό του, τους έδωσε εντολή να φύγουν εν ονόματι της CGT.⁶³

Ακόμη και όταν οι παραβάτες αντιπρόσωποι απολύονταν, η βάση συνέχιζε να επιβραδύνει την παραγωγή.

Κάποια στρατευμένα μέλη του ΚΚ εκνευρίζονταν με τις ενέργειες των εργατών. Κατά τη διάρκεια μιας συνέλευσης πυρήνα, ένα από αυτά τα μέλη

διαμαρτυρήθηκε ενάντια στις καταχρήσεις που γίνονται από τους συντρόφους: η εργασία διακοπτόταν πριν από το σφύριγμα της λήξης. Τα τρυπάνια σταματούσαν το μεσημέρι, αλλά οι σύντροφοι ήταν στους δρόμους πριν ηχήσει η μεσημεριανή σφυρίχτρα. [Παρατήρησε] ότι η εργασία διακοπτόταν 20 ή 30 λεπτά νωρίτερα.⁶⁴

Ένα στρατευμένο μέλος του ΚΚ έγινε αντιληπτό να μιλάει στον επιστάτη του μεθυσμένο και παραδέχτηκε ότι «un tout petit coup dans le nez» [τα 'χε τσούξει λίγο]. Επιπλήχθηκε ήπια από τον πυρήνα του.

Με ή χωρίς την υποστήριξη των αντιπροσώπων –κομμουνιστών ή μη– οι εργάτες αγωνίστηκαν για να διαφυλάξουν το 40ωρο, το οποίο πολλοί από αυτούς θεωρούσαν ως το μεγαλύτερο όφελος από το Λαϊκό Μέτωπο. Λόγω της νωθρής παραγωγής και της αύξησης των διεθνών εντάσεων, κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1938 οι διευθυντές της αεροπλοΐας πίεζαν για διεύρυνση της εργάσιμης μέρας. Το Μάρτη του 1938, ο διαχειριστής μιας εθνικοποιημένης εταιρίας, της SNCASE, επέμενε

για την αναγκαιότητα της 45ωρης εβδομάδας εργασίας στο τμήμα σχεδιασμού και κατασκευής οργάνων, ώστε να επιταχυνθεί η παραγωγή.

Άλλοι βιομήχανοι της αεροπλοΐας ισχυρίζονταν ότι, για να είναι αποδοτική, η εβδομάδα των 45 ωρών έπρεπε να ελεκταθεί στους προμηθευτές πρώτων υλών και ημιτελών προϊόντων.⁶⁵ Τον Ιούλη του 1938, το Chambre Syndicale des Constructeurs de Moteurs d'Avions συζητούσε για το αν θα αποδεχόταν μόνο 100 ώρες υπερωριών το

χρόνο ή αν θα αγωνιζόταν για ένα «οριστικό τέλος» στις παραβιάσεις της εργασίμης εβδομάδας:

Ο κύριος Χ πιστεύει ότι αυτό που πρέπει να επιτευχθεί δεν είναι περισσότερες υπερωρίες αλλά η οριστική κατάργησή τους.

Θα συμμεριζόμουν την άποψη του αν αυτή η οριστική κατάργηση είχε κάποια πιθανότητα να θεσπιστεί, κάτι που δεν συμβαίνει. Συνεπώς αν επιμείνουμε σε αυτό, που σίγουρα δε θα καταφέρουμε, ρισκάρουμε την απώλεια του πλεονεκτήματος των 100 ωρών υπερωρίας. Κάποιες φορές όταν θέλεις να κάνεις κάτι καλύτερο, καταλήγεις στο χειρότερο.⁶⁶

Παρά τους ισχυρισμούς πολλών στελεχών του Λαϊκού Μετώπου ότι οι εργάτες θα ήταν πρόθυμοι να θυσιάσουν για την εθνική άμυνα, η κυβέρνηση δυσκολευόταν πολύ να επεκτείνει την εργασίμη εβδομάδα πέρα από τις 40 ώρες. Στις 2 Μάρτη του 1938, η *Syndicats* ανέφερε ότι «οι μεταλλουργοί είναι πολύ προσκολλημένοι στο 40ωρο και δε θα επιτρέψουν την καταπάτησή του». Την 1η Σεπτέμβρη του 1938, η κυβέρνηση ενέκρινε το αίτημα της *Société d'Optique et Mécanique de Haute Précision* για 5 ώρες υπερωρίας, πράγμα που βοήθησε την εταιρία ν' αυξήσει την εργασίμη εβδομάδα από τις 40 στις 45 ώρες.⁶⁷ Η διεύθυνση καθόρισε ότι η εργασίμη μέρα θα ξεκινάει στις 7.30 αντί για τις 8.00 και θα τελειώνει στις 18.00 αντί για τις 17.30. Τη Δευτέρα 5 Σεπτέμβρη στο εργαστήριο της λεωφόρου *Danout*, το 59% των εργατών αφήφισε το νέο ωράριο αφού έφτασε στη δουλειά καθυστερημένα και το 58% έφυγε νωρίτερα. Την Τρίτη, το 57% των εργατών έφτασε καθυστερημένα. Στο εργαστήριο της *Croix Nivert*, το 36% έφτασε καθυστερημένα τη Δευτέρα και το 59% την Τρίτη. «Η μεγάλη πλειοψηφία» των ειδικευμένων εργατών αγνόησε το νέο ωράριο και δεν πειθάρχησε. Άλλες εταιρείες ανέφεραν δεκάδες περιπτώσεις όπου οι εργάτες αρνήθηκαν να υπακούσουν στη νόμιμη επέκταση της εργασίμης εβδομάδας. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ένα τεύχος της παράνομης σοσιαλιστικής εφημερίδας *Le Populaire* επέκρινε τους εργάτες που δεν είχαν κάνει υπερωρίες κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου. Ο ηγέτης της *CGT Ambroise Croizat* δήλωσε ότι το 40ωρο παρακώλυε την παραγωγή αεροσκαφών και ότι οι υπερωρίες ήταν απαραίτητες, αλλά υποστήριξε ότι «οι εργαζόμενες μάζες» δεν ήταν «επαρκώς ενημερωμένες για τις ανάγκες της βιομηχανίας».⁶⁸

Ένας διακεκριμένος ιστορικός έχει γράψει ότι το 40ωρο ήταν ένα «σύμβολο» για τους εργάτες.⁶⁹ Αλλά ο αγώνας για την κατάκτησή του ήταν πολύ πραγματικός και οι μεταλλεργάτες, οι εργάτες στις κατασκευές και τις άλλες βιομηχανίες πάλεψαν σκληρά για να το διατηρήσουν. Το 40ωρο μπορεί να έγινε ένα «σύμβολο» της ανερχόμενης δύναμης της εργατικής τάξης για τους διανοούμενους και άλλους, αλλά για τους άμεσα εμπλεκόμενους –τους εργάτες και τους εργοδότες– σήμαινε λιγότερη εργασία. Παρόμοια, οι ισχυρισμοί του *Edward Shorter* και του *Charles Tilly* ότι «η απεργία μετατρέπεται σε συμβολική πράξη» ίσως την κάνουν να φαίνεται υπερβολικά συμβολική.⁷⁰ Μια απεργία μπορεί να έχει τη συμβολική της πλευρά, αλλά πρώτα και κύρια είναι παύση εργασίας. Μπορεί να είναι εξόφθαλμο, αλλά από

τη στιγμή που γενικά οι ιστορικοί των εργατικών αγώνων εστιάζονται στις πολιτικές και οικονομικές αιτίες ή τους συμβολισμούς μιας απεργίας, τείνει να ξεχνιέται ότι η απεργία είναι σταμάτημα της εργασίας.

Οι διάφορες μορφές απεργίας κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου φανερώνουν μια γενική εχθρότητα προς την εργασία. Κατά τη διάρκεια του μεγαλειώδους κινήματος των καταλήψεων και των καθιστικών απεργιών την άνοιξη του 1936, οι Γάλλοι εργάτες, αντίθετα με τους Ισπανούς αγωνιστές, ποτέ δεν προσπάθησαν να λειτουργήσουν οι ίδιοι τα εργοστάσια. Φυσικά, και οι πιο συμβατικές απεργίες –είτε άγριες είτε προσχεδιασμένες– ήταν επίσης ξεκάθαρη άρνηση εργασίας. Οι απεργίες συχνά αποσκοπούσαν στο να αδράξουν τη στιγμή –τη χαρά του να μην εργάζεσαι που εκφράστηκε ακόμη και με τους χορούς και τα τραγούδια στα εργοστάσια κατά τη διάρκεια των καταλήψεων. Το Λαϊκό Μέτωπο ήταν μια περίοδος όπου αυτή η οικειοποίηση του παρόντος, η κατάκτηση του χρόνου για ίδια χρήση από την εργατική τάξη ήταν ιδιαίτερα έντονη.

Τόσο οι εργοδότες όσο και οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης σύγκριναν την ατμόσφαιρα του Λαϊκού Μετώπου με εκείνη των αρχών της δεκαετίας του '30. Μια σημαντική κατασκευαστική εταιρεία, η οποία είχε αναλάβει την επέκταση της γραμμής του μετρό στο Gare d'Orléans, «αντιπαρέβαλε τη νοοτροπία του 1934, όταν η παραγωγικότητα αυξανόταν, με εκείνη του 1936».71 Ένας ανώτερος κρατικός υπάλληλος μιας εθνικοποιημένης αεροπορικής εταιρίας παρατηρούσε ένα «vague générale de paresse» [γενικό κύμα τεμπελιάς], το οποίο ξέσπασε κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου. Ο Inspecteur Général du Travail [Γενικός επιθεωρητής Εργασίας] δήλωνε στις 8 Σεπτεμβρίου του 1938:

Τα συνδικάτα πρέπει σε κάθε ευκαιρία να απαιτούν την τήρηση της συλλογικής σύμβασης [από τους εργάτες]. Καμιά εργασία δεν μπορεί να γίνει χωρίς πειθαρχία και δεν υπάρχει πειθαρχία χωρίς εξουσία. Τώρα, αφού η συλλογική σύμβαση καθορίζει αυτή την εξουσία, η οποία πρέπει να κυριαρχεί στο χώρο εργασίας, οι εργάτες πρέπει να υποτάσσονται σε αυτήν.⁷²

Λόγω της εργατικής αμφισβήτησης της εξουσίας του, της ελαττωμένης όσο και πραγματικής αναταραχής και της ισοπέδωσης των μισθολογικών διαφορών, ένα μεγάλο κομμάτι του ελοπτικού προσωπικού –επιστάτες, ελόπτες, ίσως και μηχανικοί και τεχνικοί– άρχισε να προσανατολίζεται προς τα ακροδεξιά κόμματα ή τα «φασιστικά» κινήματα που κραύγαζαν υπέρ της επιστροφής της τάξης και της πειθαρχίας στους χώρους εργασίας. Ένα γράμμα της 1ης Δεκεμβρίου του 1938, το οποίο πιθανότατα γράφτηκε από τον ίδιο τον Λουίς Ρενώ, ανέφερε:

Η maîtrise [κυριαρχία] μας υφίσταται εδώ και δύο χρόνια τις συνέπειες της πολιτικής. Αναγκαστήκαμε πολλές φορές να αποδεχθούμε την έλλειψη σεβασμού στην πειθαρχία και τη συστηματικά περιορισμένη αποδοτικότητα.⁷³

Τα δεξιά κινήματα προσέλκυαν εκείνα τα στελέχη (ακόμη και κάποιους εργάτες)

που, για προσωπικούς ή πατριωτικούς λόγους, θέλανε σκληρή δουλειά και αυξημένη πειθαρχία. Θεωρούσαν ότι τα κόμματα και τα συνδικάτα της αριστεράς –άσχετα από το πόσο ρεφορμιστικά ή πατριωτικά ήταν στις δημόσιες διακηρύξεις τους– υπονόμειναν στην ουσία το καθεστώς λόγω της ανικανότητας ή της απροθυμίας τους να εμποδίσουν τις απεργίες, να επαναφέρουν την πειθαρχία και γενικότερα να ελέγξουν τους εργάτες.

*

Η σημασία της αντίστασης των εργατών στην εργασία είναι μεγάλη. Η μελέτη της απροθυμίας των εργατών να εργαστούν δείχνει ότι οι ισχυρισμοί των συνδικάτων και των πολιτικών κομμάτων της αριστεράς ότι εκπροσωπούν την εργατική τάξη είναι μάλλον αμφισβητήσιμοι. Οι Γάλλοι και οι Ισπανοί εργάτες συνέχισαν τους παραδοσιακούς τρόπους αντίστασης στην εργασία παρά τις εκκλήσεις των κομμουνιστών, σοσιαλιστών, αναρχικών ή συνδικαλιστών για μεγαλύτερη παραγωγή. Η συνεχής εργατική αντίσταση προκάλεσε εντάσεις ανάμεσα στα μέλη της εργατικής τάξης και τις οργανώσεις που ισχυρίζονταν ότι τα εκπροσωπούσαν. Τόσο στις επαναστατικές όσο και στις μεταρρυθμιστικές καταστάσεις, η πειθώ και η προπαγάνδα που στόχευαν να πείσουν τους εργάτες να εργαστούν σκληρότερα αποδείχθηκαν ανεπαρκείς και έπρεπε να συμπληρωθούν από τον εξαναγκασμό. Στη Βαρκελώνη, η εργασία με το κομμάτι επαναφέρθηκε και επιβλήθηκαν αυστηροί κανόνες ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα. Στο Παρίσι, μόνο μετά τις 30 Νοέμβρη του 1938, όταν το κράτος χρησιμοποίησε μαζικά την αστυνομία και το στρατό για να σπάσει τη γενική απεργία που αποσκοπούσε στη σωτηρία του 40ωρου, αποκαταστάθηκε η πειθαρχία και η παραγωγικότητα ανέβηκε σε πολλές επιχειρήσεις της περιοχής του Παρισιού. Ο εξαναγκασμός έπρεπε να ενισχύσει την πειθώ και να κάνει τους εργάτες να δουλέψουν σκληρότερα.

Οι θεωρητικοί του [καπιταλιστικού] εκσυγχρονισμού έχουν υποβαθμίσει ή αγνοήσει την αντίσταση των εργατών στην εργασία και τον εξαναγκασμό που χρησιμοποιήθηκε για να εξασφαλιστεί η αύξηση της αποδοτικότητας. Μια θεωρία σύμφωνα με την οποία οι εργάτες προσαρμόζονται σταδιακά στο εργοστάσιο, υποτετμημένα την ανθεκτικότητα της συστηματικής κοπάνας, του σαμποτάζ, της καθυστερημένης προσέλευσης στη δουλειά, της επιβράδυνσης του ρυθμού εργασίας και της αδιαφορίας –φαινόμενα που προκάλεσαν τόσο στους Ισπανούς επαναστάτες όσο και στη συμμαχία του γαλλικού Λαϊκού Μετώπου σημαντικά προβλήματα. Δυστυχώς είναι μάλλον αδύνατο να μετρηθούν επακριβώς οι αναρίθμητες πράξεις άρνησης της εργασίας. Η σιωπή των εργατών εμποδίζει την ανακάλυψη των πιο σημαντικών ενεργειών της τάξης. Οι «ανατρεπτικές» δραστηριότητες –καταστροφή των μηχανών, μικροκλοπές, επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας, προσποιητή ασθένεια, σαμποτάζ– σπάνια ομολογούνται και ακόμα πιο σπάνια δημοσιοποιούνται. Είναι ευνόητο γιατί τα πολιτικά κόμματα και τα συνδικάτα που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν την εργατική τάξη είναι απρόθυμα να αποδεχθούν ότι τα μέλη τους θα μπορούσαν να είναι οτιδήποτε άλλο από νηφάλια, σοβαρά και σκληρά εργαζόμενα άτομα σε χώρες που τοποθετούν πάνω από όλα την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Αυτό που είναι το πιο ενδιαφέρον και το πιο ουσιαστικό είναι συχνά το πιο δύσκολο να

αποκαλυφθεί και συνήθως μόνο τα αρχεία των επιχειρήσεων και της αστυνομίας αποκαλύπτουν αυτά τα γεγονότα. Όσο κι αν εμποδίζει η εργατική επιφυλακτικότητα την ποσοτικοποίηση αυτών των φαινομένων, η αντίσταση στην εργασία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '30 πρέπει να ιδωθεί ως ένα ουσιαστικό μέρος της ζωής των εργατών στη Βαρκελώνη και το Παρίσι.

Όχι μόνο η θεωρία του [καπιταλιστικού] εκσυγχρονισμού αλλά και η μαρξιστική εργατική ιστοριογραφία επίσης έχει γενικά υποτιμήσει ή αγνοήσει την επίμονη παρουσία της αντίστασης των εργατών στην εργασία τόσο στις επαναστατικές όσο και στις μεταρρυθμιστικές καταστάσεις. Όπως οι εκσυγχρονιστές θεωρητικοί, έτσι και οι μαρξιστές συμμερίζονται μια προοδευτική αντίληψη της ιστορίας και θεωρούν ως δεδομένη την κίνηση από μια τάξη καθαυτή σε μια τάξη για τον εαυτό της ή, αλλιώς, τη δημιουργία της εργατικής τάξης. Όμως, αυτή η προοδευτική αντίληψη της ιστορίας, η οποία προϋποθέτει την ανάπτυξη μιας εργατικής τάξης που είναι εμποτισμένη με μια υπόρρητη ενιαία «ταξική συνείδηση» μπορεί επίσης να αγνοεί την επιβίωση διάφορων τύπων ταξικής συνείδησης και συγκεκριμένα της αντίστασης των εργατών στην εργασία. Η άρνηση της εργασίας ήταν, όπως είδαμε, μια ουσιαστική πλευρά της κουλτούρας της εργατικής τάξης τη δεύτερη τριακονταετία του 20^{ου} αιώνα σε δύο μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις, όπου η αριστερά συμμετείχε σε διαφορετικό –αλλά σημαντικό– βαθμό στην εξουσία. Τόσο στο Παρίσι όσο και στη Βαρκελώνη οι αληθινά στρατευμένοι και οι αγωνιστές των συνδικάτων και των κομμάτων ήταν μια διακριτή μειοψηφία της εργατικής τάξης. Αν πολλοί εργάτες προσαρμόστηκαν στο νέο κοινωνικό και πολιτικό κλίμα προσχωρώντας σε ένα συνδικάτο, οι περισσότεροι επίσης προσαρμόσαν τις παραδοσιακές τους μορφές αντίστασης στην εργασία στη νέα κατάσταση. Οι αποκαλούμενοι «συνειδητοποιημένοι εργάτες» ή αγωνιστές αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν την πολύ διαφορετική ταξική συνείδηση αυτών που μερικές φορές αποκαλούνται «μη συνειδητοποιημένοι εργάτες».

Αυτή η παθητικότητα ή η άρνηση της εργατικής τάξης δεν μπορεί, φυσικά, να απορριφθεί ως «έλλειψη συνείδησης» ή ως «ψευδής συνείδηση». Όπως λέει ο Jean Guéhenno στο περιοδικό του *Journal d'une "Revolution"*, μπορεί αυτό το περίσσειμα αδιαφορίας, ακόμη και σύγχυσης, να είναι μια σχετικά υγιής αντίδραση. Σε έναν άθλιο και ψεύτικο κόσμο, ο σκεπτικισμός είναι δύναμη και η έλλειψη στρατεύσης πολλών εργατών σε ιδεολογίες κομμάτων και συνδικάτων που στηρίζονται οργανωτικά στον κόσμο της εργασίας δεν είναι απαραίτητα «ψευδής συνείδηση».

Η αντίσταση στην εργασία δε χωράει σε μια τακτοποιημένη πολιτική κατηγορία και συνεχίστηκε, αν και με διαφοροποιημένη ένταση, κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων τόσο της δεξιάς όσο και της αριστεράς τη δεκαετία του '30. Μάλιστα, η άρνηση της εργασίας ίσως να αυξήθηκε όταν τα αριστερά καθεστώτα ανταποκρίθηκαν σε εργατικά αιτήματα, όπως η κατάργηση της εργασίας με το κομμάτι ή το 40ωρο. Πιο καταπιεστικές πολιτικές, όπως αυτές που εφαρμόστηκαν στο *bienio negro* [μαύρη διετία] ή τα πρώτα χρόνια της Ύφεσης στη Γαλλία, μπορεί να περιόρισαν τους αγώνες ενάντια στην εργασία αλλά δεν τους εξάλειψαν. Θα ήταν λογικό να πούμε ότι η αντίσταση στην εργασία ανταποκρίνεται στις βαθύτερες επιθυμίες πολλών εργατών και παραμένει ένα κρυφό αλλά θεμελιακό κομμάτι της κουλτούρας της εργατικής τάξης σε διαφορετικές πολιτικές καταστάσεις.

Σημειώσεις

---

¹Για τη Μαρξιστική ιστοριογραφία βλ. Georg Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση* (Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας 2001), 46-82· George Rudé, *Ideology and Popular Protest* (New York 1980), 7-26· βλ. επίσης την πρόσφατη επαναδιατύπωση της θέσης του Λούκατς στο Eric Hobsbawm, *Workers: Worlds of Labor* (New York 1984), 15-32. Οι θέσεις των θεωρητικών του εκσυγχρονισμού μπορούν να βρεθούν στο Peter N. Stearns, *Revolutionary Syndicalism and French Labor: A Cause without Rebels* (New Brunswick, N.J. 1971) και τ.λ., *Lives of Labor: Work in a Maturing Industrial Society* (New York 1975). Για μια κριτική της προσέγγισης του Λούκατς, βλέπε Richard J. Evans (ed.), *The German Working Class* (London 1982), 26-27.

² Fomento de Trabajo Nacional, actas, 15 Απριλίου 1932; Fomento, actas, 14 Φεβρουαρίου 1927.

³ Federacion de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Cataluna , *Memoria* (Barcelona 1930).

⁴ Alberto Balcells, *Crisis económica y agitación social en Cataluña de 1930 a 1936* (Barcelona 1971), 218.

⁵ Federación de Fabricantes, *Memoria* (Barcelona 1932).

⁶ Alberto del Castillo, *La Maquinista Terrestre y Marítima: Personaje histórico, 1855-1955* (Barcelona 1955), 464-65. Fomento, *Memoria*, 1932, 143.

⁷ Actas de Junta y los militantes de las industrias construcciones metálicas CNT, 25 Φεβρουαρίου 1938, carpeta (στο εξής c.) 921. Servicios Documentales, Salamanca (στο εξής SD).

⁸ Balcells, *Crisis*, 196· Albert Perez Baró, *30 meses de colectivismo en Cataluña* (Barcelona 1974), 47.

⁹ H. Rüdiger, «Materiales para la discusión sobre la situación española», Rudolf Rocker Archives, no. 527-30, International Institute of Social History, Amsterdam. Το δικό μου τυχαίο δείγμα 70 εργατών δίνει κάπως διαφορετικά αποτελέσματα. Το 54% των εργατών του δείγματος προσχώρησε στη CNT μετά το Ιούνιο του 1936. Ωστόσο, σχεδόν όλοι οι άλλοι –το 42%– έγιναν μέλη της Συνομοσπονδίας πριν το Μάρτιο του 1936. Μόνο το 4% ήταν μέλη πριν το 1936. Αυτό το φαινόμενο περιγράφηκε από τον Balcells ως «recuperación sindicalista bajo el Frente Popular» [συνδικαλιστική αφομοίωση κατά τη διάρκεια του Λαϊκού Μετώπου].

¹⁰ *Boletín de Información*, 9 Απριλίου 1937.

¹¹ Red nacional de ferrocarrile, Servicio de Material y Tracción, Sector Este, Μάιος 1938, c. 1043, SD.

¹² Libro de actas de Comité UGT, Sociedad de Albañiles y Peones, 20 Νοεμβρίου 1937, c. 1051. SD.

¹³ Επιστολή της Consejo Obrero, MZA. Sindicato Nacional Ferroviario UGT, 24 Νοεμβρίου 1937, c. 467, SD· Actas de la reunión del Pleno, 1 Ιανουαρίου 1937, c. 181. SD.

¹⁴ Sindicato de la Industria Sidero-Metalurgia, Sección lampistas, Asamblea General, 25 Δεκεμβρίου 1936, c. 1453, SD.

¹⁵ *Boletín del Sindicato de la Industria de Edificación, Madera y Decoración*, 10 Νοεμβρίου 1937.

¹⁶ Actas de la reunión de Junta de Metales no-ferrosos CNT, 18 Αυγούστου 1939, c. 847, SD· Sección mecánica, CNT-FAI, Columna Durruti, Bujaraloz, 13 Δεκεμβρίου 1936, c. 1428, SD· Actas de la Sección Zapatería, 15 Μαΐου 1938, c. 1436, SD.

¹⁷ Gonzalo Coprons y Prat, Empresa Colectivizada, Vestuarios Militares, c. 1099, SD.

¹⁸ Η ακόλουθη πληροφορία βασίζεται στο Projecte de Reglamentació interior de l'empresa, c. 1099, SD.

¹⁹ Projecte d'estatut interior per el qual hauran de regir-se els treballadors, c. 1099, SD· Assamblea ordinària dels obrers de la casa «Artgust», 6 Σεπτεμβρίου 1938, c. 1099 SD· Acta aprobada por el personal de la casa «Antonio Lanau», 15 Αυγούστου 1938, c. 1099, SD· Magetzems Santeulàlia, c. 1099, SD· *Boletín del Sindicato de la Industria Fabril y Textil de Badalona y su Radio*, Φεβρουάριος 1937.

²⁰ Επιστολή της Artgust προς τη Sección Sasterería CNT, 9 Φεβρουαρίου 1938, c. 1099, SD.

²¹ Actas de la Sección Zapatería, 29 Σεπτεμβρίου 1938, c. 1436, SD· Επιστολή της Consejo de Empresa στο Sindicato de la Industria Fabril CNT, Sección Sastrería, 23 Ιουνίου 1938, c. 1099, SD.

²² 10.00 μ.μ. είναι αρκετά νωρίς για την Βαρκελώνη. Πρακτικά των μεταλλουργών της CNT, 11 Μαρτίου 1937, c. 1379, SD. Επιστολή της Comité de la Fábrica No. 7, (χ.χ.) c. 1085, SD.

²³ Dr Félix Martl Ibañez, *Obra: Diez meses de labor en sanidad y asistencia social* (Barcelona 1937), 77· *Ruta*, 1 Ιανουαρίου 1937.

²⁴ Επιστολή της Comité de Control, 16 Ιουλίου 1938, c. 505, SD· Επιστολή με ημερομηνία 29 Νοεμβρίου 1938, c. 505, SD.

²⁵ Fábrica de artículos de material aislante, Normas para el subsidio de enfermedades, 1937, Pujol Archives, Barcelona.

²⁶ José Peirats, *La CNT en la Revolución española*, 3 τόμοι. (Paris 1971), 3· 21. [σ.τ.μ. Περισσότερες πληροφορίες για τις αποφάσεις της Διευρυμένης Εθνικής Οικονομικής Ολομέλειας της CNT, που πραγματοποιήθηκε στη Βαλένθια τον Ιανουάριο του 1938, θα βρει κανείς στο Βέρνον Ρίτσαρντς *Διδάγματα από την Ισπανική Επανάσταση* (Ελεύθερος Τύπος, 1996), σ. 180-87].

²⁷ Projecte Reglamentació Interior. 5 Μαρτίου 1938, c. 1099, SD· Projecte d'estatut interior per el qual hauran de regir-se els treballadors, Φεβρουάριος 1938, c. 1099, SD· Actas de la Sección Zapatería, 15 Μαΐου 1938, c. 1436, SD.

²⁸ *Revista dels treballadors de Filatures Fabra i Coats*, Απρίλιος 1937.

²⁹ *Boletín del Sindicato de la Industria de la Edificación, Madera y Decoración*, 10 Σεπτεμβρίου 1937.

³⁰ Βλ. Informe confidencial, 27 Ιανουαρίου 1938, c. 855, SD.

³¹ Βλ. Michelle Perrot, *Les Ouvriers en grève: France 1871-90*, 2 τόμοι. (Paris and La Haye 1974)· Roland Treppe, *Les Mineurs de Carmaux, 1848-1914* (Paris 1971), I, 229· Yves Lequin, *Les Ouvriers de la région lyonnaise*, 2 τόμοι. (Lyon 1977).

³² Sylvie Schweitzer, *Des Engrenages à la chaîne: Les usines Citroën 1915-1935* (Lyon 1982), 145-70.

³³ «Campagne», Archives Nationales (στο εξής AN), 91AQ3.

³⁴ «Déclarations de Madame X», 14 Ιανουαρίου 1937· «P.», 1 Φεβρουαρίου 1937, AN, 91AQ65; «Incidents», AN, 91AQ16.

³⁵ Επιστολή στον J. Garchery, 9 Δεκεμβρίου 1936, AN, F22396.

³⁶ Perrot, *Ouvriers*, 1, 180. [σ.τ.μ. *Bloc des gauches* ονομάστηκε η συμμαχία των γαλλικών ρεπουμπλικανικών δυνάμεων (ριζοσπάστες, ριζοσπάστες-σοσιαλιστές, και κάποιοι σοσιαλιστές) που δημιουργήθηκε το 1899 και διήρκεσε μέχρι το 1902. Ακολούθησε πολιτική κατά του κλήρου και προσπάθησε να περιορίσει την επιρροή του εθνικιστικού κινήματος, το οποίο είχε ενισχυθεί μετά το ξέσπασμα της υπόθεσης Ντρέυφους].

³⁷ «Autres manquements», 4 Σεπτεμβρίου 1936, Archives Renault (στο εξής AR).

³⁸ «Note», 11 Σεπτεμβρίου 1936, AR.

³⁹ «5 février 1937», AN, 91AQ16.

⁴⁰ «Les Violations», 21 Οκτωβρίου 1936, AR.

⁴¹ «Les Violations», 4 Σεπτεμβρίου 1936, AR. Ίσως αυτή η «απλή παρατήρηση» του επιστάτη να ήταν περισσότερο πολύπλοκη και επιθετική απ' ό,τι θα ήθελε να παραδεχθεί η διεύθυνση.

⁴² «Autres manquements», 4 Σεπτεμβρίου 1936, AR.

⁴³ «Rapport concernant le licenciement du personnel de l'atelier 125», (χ.χ) AN, 91AQ15· «Janvier 22 1937», AN, 91AQ16.

⁴⁴ «Note do service no. 21.344», 6 Δεκεμβρίου 1937, AN, 91AQ16.

⁴⁵ «Incidents», AR.

⁴⁶ «Incidents», AR. Σημείωμα του M. Penard, 22 Απριλίου 1938, AN, 91AQ65· «Séries de diagrammes du puissance absorbé par les ateliers», 22 Απριλίου 1938, AN, 91AQ65· «Freinage... des Cadres Camionettes», «Freinage... des Cadres Celta et Prima», AN, 91AQ116.

⁴⁷ «Déclarations de Madame X», 14 Ιανουαρίου 1937, AN, 91AQ65.

⁴⁸ «Incidents aux Ateliers», AR.

⁴⁹ *La Vie Ouvrière*, 21 Ιουλίου 1938.

⁵⁰ C. Bonnier, «Huit Mois de nationalisation», AN, 91AQ80.

⁵¹ *Syndicats*, 22 Ιουνίου 1938.

⁵² *Usine*, 21 Απριλίου 1938· Société Nationale de Constructions Aéronautiques du Nord (στο εξής SNCAN), 11 Μαΐου 1938.

⁵³ Conseil d'administration, Chambre syndicale de constructeurs, 17 Μαρτίου 1938, AN, 91AQ80· *Usine*, 9 Ιουνίου 1938. Βλ. επίσης Robert Frankenstein, *Le prix du réarmement français, 1935-1939* (Paris 1982), 278.

⁵⁴ *Usine*, 19 Φεβρουαρίου 1938.

⁵⁵ Alfred Sauvy, *Histoire économique de la France entre les deux guerres*, 4 vols. (Paris 1982), 278.

⁵⁶ AN, Exposition 1937, Rapport, Contentieux, 34. (χ.χ.).

⁵⁷ AN, Exposition 1937, Comité de contentieux, 20 Ιουλίου 1939· *La Vie Ouvrière*, 30 Μαρτίου 1939.

- ⁵⁸ AN, Exposition 1937, Commission Tripartite, 13 Μαΐου and 10 Ιουνίου 1937.
- ⁵⁹ AN, Exposition 1937, note des ingenieurs-constructeurs, (χ.χ.) Contentieux, 37· επιστολή του διαχειριστή, 21 Απριλίου 1939, Contentieux, 40.
- ⁶⁰ AN, Exposition 1937, note (χ.χ.), Contentieux, 37. [σ.τ.μ. Στην απεργία ζήλου (slowdown strike), οι εργαζόμενοι αντί να απεργήσουν κωλυσιεργούν με κάθε τρόπο, για να επιβραδύνουν το ρυθμό της παραγωγής, π.χ. με την αυστηρή τήρηση των κανονισμών, με συχνότερη επιθεώρηση των μηχανημάτων, με τη χρησιμοποίηση περισσότερων ατόμων για την εκτέλεση μιας εργασίας κλπ.]
- ⁶¹ «Résultat des elections des delegues ouvrieres», AN, 91AQ116.
- ⁶² «Atelier: Evacuation des copeaux», 30 Σεπτεμβρίου 1936, 91AQ16.
- ⁶³ «Les Violations», 21 Οκτωβρίου 1936, AR.
- ⁶⁴ «Assemblée Générale des Sections et Cellules d'ateliers», (χ.χ.), AN, 91AQ16. Αυτό το έγγραφο ήταν, πιθανά, η αναφορά πληροφοριοδότη της διεύθυνσης.
- ⁶⁵ SNCASE, (Société Nationale de Constructions Aéronautiques du Sud-Est), 29 Μαρτίου 1938· «Note de la Chambre syndicale des industries aéronautiques du Sud-Est remise à M. le Ministre du travail», 31 Μαρτίου 1938, AN, 91AQ80.
- ⁶⁶ «Note», 8 Ιουλίου 1938, AN, 91AQ80.
- ⁶⁷ Η ακόλουθη πληροφορία είναι από μια επιστολή προς το Υπουργείο Εργασίας, 6 Σεπτεμβρίου 1938, AN, 91AQ80.
- ⁶⁸ Robert Jacomet, *L'Armement de la France (1936-39)* (Paris 1945), 260· Croizat παρατίθεται στο Elisabeth du Reau, «L'Aménagement de la loi instituant la semaine de quarante heures», στο René Rémond και Janine Bourdin (eds.), *Edouard Daladier: Chef du gouvernement* (Paris 1977), 136.
- ⁶⁹ Claude Fohlen, *La France de l'entre-deux-guerres, 1917-39* (Paris 1972), 157.
- ⁷⁰ Edward Shorter και Charles Tilly, *Strikes in France, 1830-1968*, (London 1974), 75.
- ⁷¹ SPIE-Batignolles, Comité de direction, 15 Οκτωβρίου 1937, AN, 89AQ 2025.
- ⁷² SNCASO, 27 Σεπτεμβρίου 1938· ομιλία στο Congrès national des Commissions paritaires, 8 Σεπτεμβρίου 1938, AN, 39AS830/831.
- ⁷³ «Note au sujet des effectifs», AN, 91AQ15.

